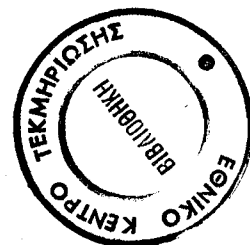

ΗΒΕΚΤ 00604

ηδ: 3590

ΔΗΜΗΤΡΑ ΓΚΕΦΟΥ-ΜΑΔΙΑΝΟΥ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΟΣ
Μονάδα Κοινωνικής Ψυχιατρικής
Ψυχιατρική Κλινική Πανεπιστημίου Αθηνών

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΧΡΗΣΗ ΧΑΣΙΣ ΣΕ ΜΙΑ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ
ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Υποβλήθηκε στο Τμήμα Κοινωνιολογίας
της Παντείου Ανωτάτης Σχολής Πολιτικών Επιστημών

ΑΘΗΝΑ 1985

Στη μνήμη των γονιών μου

στους καθηγητές

Κ. Στεφανή

και

Δ. Τσαούση

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Σελίδα

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΧΡΗΣΗΣ ΧΑΣΙΣ...	10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΧΡΗΣΗ ΧΑΣΙΣ	17
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η ΧΡΗΣΗ ΤΟΥ ΧΑΣΙΣ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΛΗΘΥΣΜΟ	23
3.1. Ιστορική αναδρομή.....	23
3.2. Το νομικό πλαίσιο.....	25
3.3. Επιδημιολογικά στοιχεία.....	28

Μ Ε Ρ Ο Σ Π Ρ Ω Τ Ο

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Η ΠΑΡΟΥΣΑ ΕΡΕΥΝΑ	35
4.1. Σκοπός, υποθέσεις	35
4.2. Μεθοδολογία	37
α. Το δείγμα της πρώτης έρευνας.....	37
β. Το δείγμα της παρούσας έρευνας	39
γ. Μέθοδος και τεχνικές συλλογής των στοιχείων	41
δ. Η ανάλυση της έρευνας.....	44
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Η ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ Σ. ΚΑΙ Η ΧΡΗΣΗ ΧΑΣΙΣ	46
5.1. Δημογραφικά και πολιτισμικά στοιχεία.....	46
5.2. Παράδοση της χρήσης χασίς.....	52

Μ Ε Ρ Ο Σ Δ Ε Υ Τ Ε Ρ Ο

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Η ΧΡΗΣΗ ΤΟΥ ΧΑΣΙΣ ΣΤΗ 2η ΓΕΝΙΑ.....	57
6.1. Κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά	57
6.2. Επικράτηση της χρήσης χασίς και άλλων ουσιών	62
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΗ ΜΥΗΣΗ ΚΑΙ ΧΡΗΣΗ ΧΑΣΙΣ ΣΤΗ 2η ΓΕΝΙΑ.....	67
7.1. Οικογένεια	67
7.2. Γειτονιά και χώρος δουλειάς	78
7.3. Μύηση στο χασίς, λόγοι χρήσης και κοινωνικοποίηση... ..	80
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8: ΤΟ ΧΑΣΙΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΥΤΕΡΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ	85
8.1. Αλλαγή των αξιών της χρήσης χασίς	85

	Σελίδα
8.2. Κοινωνική και γεωγραφική κινητικότητα	87
8.3. Φυλακίσεις του πατέρα για λόγους χασίς	87
8.4. Στάση απέναντι στο χασίς-Ιστορικότητα της αντίδρασης	90
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9: ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	96
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	106
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	109
APPENDIX 1: Το ερωτηματολόγιο.....	122

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η χρήση και η διάδοση του χασίς στις σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες εμφανίζει ποσοστά επιδημίας τις τελευταίες δεκαετίες με συνεχώς μειούμενη τη μέση ηλικία έναρξης χρήσης της ουσίας σε νεαρά κυρίως άτομα. Το χασίς θεωρείται ως η περισσότερο διαδεδομένη ουσία σ'όλο τον κόσμο μετά τον καπνό, τον καφέ και τα οينوπνευματώδη ποτά. Και στην Ελλάδα είναι η περισσότερο διαδεδομένη ουσία μεταξύ των ναρκωτικών στα οποία συγκαταλέγεται.

Τα τελευταία χρόνια όλο και περισσότερο συζητιέται η άποψη κατά πόσο το χασίς θα πρέπει να εντάσσεται στην κατηγορία των ναρκωτικών, αφού ούτε βιολογική εξάρτηση προκαλεί, ούτε βλάπτει τον ανθρώπινο οργανισμό. Υπάρχει μάλιστα κάποια κίνηση για το διαχωρισμό της ουσίας από τα άλλα "βαρύτερα" ναρκωτικά όπως τα οπιούχα. Η στάση αυτή ενός μέρους του πληθυσμού καθιστά τον προβληματισμό οξύτερο και την ανάγκη για ύπαρξη επιστημονικών δεδομένων σχετικά με τη χρήση χασίς από διάφορες κοινωνικές ομάδες του πληθυσμού, επιτακτικότερη.

Στην Ελληνική κοινωνία μετά τη δεκαετία του 1960 συνυπάρχουν δύο κοινωνικά σύνολα που χρησιμοποιούν χασίς, το παραδοσιακό και το σύγχρονο. Καθένα από τα δύο αυτά κοινωνικά σύνολα χαρακτηρίζεται από ένα ιδιαίτερο σύστημα αξιών και επιδιώξεων (αυτό που ονομάζουμε υποκουλτούρα) όπου εντάσσεται και η χρήση του χασίς. Έτσι, μιά σειρά από ερωτήματα γεννιώνται:

- Αποτελείται η χρήση του χασίς κοινωνικό πρόβλημα για τα δύο αυτά κοινωνικά σύνολα και κάτω από ποιές συνθήκες;
- Υπάρχει αλληλεπίδραση των δύο ομάδων;
- Ποιός είναι ο τρόπος αναπαραγωγής και πώς γίνεται η μεταβίβαση της χρήσης χασίς από τη μία γενιά στην άλλη;

Απαντώντας σ'αυτά τα ερωτήματα κανείς προσθέτει περισσότερες γνώσεις στη φύση του φαινομένου του χασίς στον Ελληνικό χώρο και τη λειτουργία του σε διαφορετικές κοινωνικές ομάδες. Οι

τυχόν διαφορές που θα προκύψουν θα φωτίσουν περισσότερο τους αιτιακούς παράγοντες που συνδέονται με τη χρήση του χασίς και τη διάδοσή του και θα συμβάλλουν στη σωστότερη αντιμετώπιση και πρόληψη του φαινομένου.

Η παρούσα εργασία περιορίστηκε στον παραδοσιακό χώρο. Με αφετηρία την οικογένεια έγινε προσπάθεια να επισημανθούν οι κοινωνικο-πολιτισμικοί παράγοντες που ευνοούν ή ελέγχουν τη χρήση στα άτομα μιας συγκεκριμένης κοινότητας στην Αθήνα με παράδοση στη χρήση χασίς. Πιο συγκεκριμένα μελετήθηκαν οι χαρακτηριστικοί τρόποι μεταβίβασης της χρήσης από τη μιά γενιά στην άλλη, οι αξίες που συνδέονται με τη χρήση, καθώς και ποιοί κοινωνικοί πολιτισμικοί παράγοντες επηρεάζουν την αλλαγή στους τρόπους και τις αξίες αυτές.

Η έρευνα αυτή είναι μιά προέκταση με αυτοτελή χαρακτήρα ενός μεγαλύτερου ερευνητικού προγράμματος γύρω από τη χρόνια χρήση του χασίς και τις ιατρικές και ψυχοκοινωνικές επιπτώσεις της στον άνθρωπο που διεξάχθηκε κατά την περίοδο 1971-1975 από επιστημονική ομάδα της Ψυχιατρικής κλινικής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Η παρούσα έρευνα στηρίχθηκε στο αρχικό υλικό που συγκεντρώθηκε για τις ανάγκες της αρχικής αυτής έρευνας. Για το λόγο αυτό ευχαριστώ τα μέλη της αρχικής επιστημονικής ομάδας της οποίας υπήρξα μέλος που με αλφαβητική σειρά είναι: Α. Κοκκέβη, Α. Λιάκος, Κ. Μπάλλας, Ι. Μπουλουγούρης, Χ. Παναγιωτόπουλος και Κ. Στεφανής.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον καθηγητή κ. Στεφάνη για την πολύτιμη συμπαράστασή και ενθάρρυνση που μου πρόσφερε στη διεξαγωγή της παρούσας έρευνας καθώς και για το γενικότερο ενδιαφέρον και καθοδήγησή του στη μετεκπαίδευσή μου στην Κοινωνική Ανθρωπολογία στις Η.Π.Α.

Τον καθηγητή Δ. Τσαούση παλιό μου αλλά και καινούργιο ό-πως αποδείχτηκε δάσκαλο, ευχαριστώ θερμά για την ανεκτίμητη επιστημονική βοήθεια και καθοδήγησή του, σ' όλα τα στάδια αυτής της έρευνας καθώς και για την εισαγωγή μου στις πρώτες κοινωνιολογικές έννοιες.

Τον καθηγητή κ. Η. Δασκαλάκη και τη Λέκτορα της ΠΑΣΠΕ κ.Α. Κουκουτσάκη, μέλη της εισηγητικής επιτροπής ευχαριστώ για τις παρατηρήσεις τους στο τελικό στάδιο της ανάλυσης και συγγραφής των αποτελεσμάτων της έρευνας.

Εκφράζω επίσης τις θερμές μου ευχαριστίες στον καθηγητή μου στο Πανεπιστήμιο Columbia της Ν. Υόρκης L. Comitas για τον αρχικό σχεδιασμό της έρευνας και για τις συμβουλές του στον τρόπο ανάλυσης του υλικού των βιογραφικών ιστορικών.

Στον Μιχάλη Μαδιανό οφείλω πολλές ευχαριστίες για τη σημαντική επιστημονική του συμβολή στη μεθοδολογία και τη στατιστική επεξεργασία των δεδομένων της έρευνας, αλλά κυρίως για τις γόνιμες συζητήσεις πάνω σε θέματα ανθρωπολογικά στα οποία πρόσθετε τη δική του ψυχιατρική σκοπιά. Η παρουσία του στην κοινότητα όπου έγινε η έρευνα συχνά μετέτρεπε τη ρουτίνα και τις αντιξοότητες της έρευνας σε μικρές περιπέτειες.

Ευχαριστώ επίσης ιδιαίτερα:

- Τις δημοτικές αρχές του Δήμου Σ. για τα δημογραφικά και ιστορικά στοιχεία για την περιοχή.
- Το Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών για το υλικό από το "φάκελο "Αττάλεια".
- Τον βιοστατιστικό κ. Γ. Βλαχονικολή για τις πολύτιμες συμβουλές του στην ανάλυση της έρευνας.
- Τις κ. Δ. Ρόμπου και Ε. Κούντρια για τη βοήθειά τους στη συλλογή του υλικού των βιογραφικών ιστορικών και τη συμπλήρωση των γενεαλογικών.
- Την κ. Ρίτα Μορδώχ για την απομαγνητοφώνηση του υλικού των συνεντεύξεων και μέρος της ανάλυσης περιεχομένου του υλικού αυτού.
- Την κ. Μαριλένα Ποταμιάνου για τη βοήθειά της στη συλλογή βιογραφικών ιστορικών και για την κωδικοποίηση των ερωτηματολογίων.
- Τις κ. Χ. Δέδε και Ε. Ιωάννοβιτς για τη βοήθειά τους στην τελική φάση της επεξεργασίας των δεδομένων της έρευνας.
- Τη Μ. Μαδιανού για τη σελιδοποίηση και τον έλεγχο των ερωτηματολογίων καθώς και για την κωδικογράφηση ενός μέρους των.

Θα ήθελα κλείνοντας τον πρόλογο αυτό να ευχαριστήσω θερμά τα άτομα που μου πρόσφεραν το υλικό στο οποίο βασίστηκε η έρευνα καθώς και τη φιλία και συμπαράστασή τους κατά τη διεξαγωγή της.

Γενάρης 1985

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΧΡΗΣΗΣ ΧΑΣΙΣ

Το χασίς είναι γνωστό για την ιδιότητά του να αλλάζει τη διάθεση των ατόμων που το χρησιμοποιούν. Η χρήση του θεωρείται ως η περισσότερο διαδεδομένη σ'όλο τον κόσμο μετά τον καπνό, τον καφέ και τα οινοπνευματώδη ποτά. Στις αρχές της δεκαετίας του 1970 υπολογίστηκε ότι ο αριθμός των ατόμων που χρησιμοποιούσαν χασίς ήταν 200-250 εκατομμύρια άτομα (Brecher 1972). Είναι ουσία που προέρχεται από το φυτό ινδική κάνναβη, αυτοφυές σε πολλά μέρη της γης, που το χρησιμοποιούσαν για την κατασκευή σκοινιού, στη μαγειρική ως καρίκευμα και για τις ιατρικές του ιδιότητες, χιλιάδες χρόνια πριν γίνει το σύμβολο της κουλτούρας των ναρκωτικών σε πολλές Δυτικές χώρες (Rubin 1975).

Παρά τη μακρά ιστορία της χρήσης του χασίς, οι επιδράσεις του στον άνθρωπο είναι αντιφατικές. Η συστηματική χρήση του έχει ενοχοποιηθεί κατά καιρούς για ορισμένες μορφές κοινωνικής δυσλειτουργίας, όπως η μείωση της παραγωγικής δραστηριότητας του ατόμου, η απώλεια της επιθυμίας για δουλειά (amotivational syndrome) (Mellinger 1976, I.Cambell 1976, Negrete 1981), η αύξηση της αντικοινωνικής συμπεριφοράς και εγκληματικότητας (Buikhuisen 1972, Wolff 1949) και η μεγαλύτερη εμφάνιση ψυχικών διαταραχών (Stefanis 1977, Kaplan 1971, Tennant 1972). Η συστηματική χρήση του χασίς, επίσης, όπως έχουν υποστηρίξει αρκετοί ερευνητές, επηρεάζει άμεσα τις νοητικές λειτουργίες κατά το διάστημα της μέθης (μαστούρα) (Κοκκέβη 1976, Dornbush 1976). Πολλά αυτοκινητιστικά ατυχήματα έχουν αποδοθεί σ'αυτές τις ιδιότητες του χασίς (Hansteen et al, 1976).

Μακροπρόθεσμα, έχει συζητηθεί ότι οδηγεί σε ατροφίες του εγκεφάλου, σε ορμονικές και σε χρωματοσωμικές ανωμαλίες (Negrete 1981). Έχει επίσης διατυπωθεί η άποψη ότι το χασίς προκαλεί εθισμό και οδηγεί στη χρήση βαρύτερων ναρκωτικών όπως οπιούχα L.S.D., κοκαΐνη κλπ. και έχει συζητηθεί ο κίνδυνος της μύησης άλλων ατόμων, δηλαδή της διάδοσης ενός "κοινωνικού κινδύνου".

Απ' την άλλη πλευρά υπάρχουν ερευνητές που υποστηρίζουν ότι η χρόνια χρήση χασίς όχι μόνο δεν καταστέλει το κίνητρο για δουλειά αλλά σε περιπτώσεις χειρονακτικής εργασίας αυξάνει την αποδοτικότητα (Comitas 1975). Έχει επίσης υποστηριχθεί ότι αυξάνει την ενεργητικότητα, τη μνήμη, τη διαύγεια της σκέψης και βοηθά στην αυτοσυγκέντρωση (Hasan 1975, and Indian Hemp Drug Commission, 1969). Έχουν περιγραφεί κοινωνίες όπου η διαδεδομένη και χρόνια χρήση της κάνναβης δεν έχει διαταράξει την κοινωνική ζωή των ατόμων που ζουν σ' αυτές (Emboden 1972, Chopra 1957).

Με αυτές τις αντικρουόμενες μεταξύ τους απόψεις παρατηρούμε μία σύγχυση ιδεών και αντιλήψεων για τη φύση του φαινομένου. Θα αναζητήσουμε τη μερική τουλάχιστον εξήγηση αυτών των αντιφάσεων σε παράγοντες όπως οι κοινωνικοπολιτιστικές και ιστορικές συνθήκες της χρήσης, οι στάσεις και οι προσδοκίες από τη χρήση, ο διαχωρισμός συλλογικής ή ατομικής συμπεριφοράς, η σημασία της χρήσης-κατάχρησης της ουσίας, καθώς και η έλλειψη ερευνών που να τεκμηριώνουν επιστημονικά πολλούς ακόμη τομείς των επιδράσεων της χρήσης χασίς στον άνθρωπο.

Οι κοινωνικοπολιτιστικές και ιστορικές συνθήκες παίζουν σημαντικό ρόλο στην κατανόηση και ανάλυση του φαινομένου της χρήσης χασίς. Σε μικρές κοινωνίες με σχετικά απλή κοινωνική οργάνωση και οικονομία καθώς και προβιομηχανικό τρόπο παραγωγής (αγροτικές, αναπτυσσόμενες) η χρήση του χασίς έχει τελείως διαφορετική σημασία και λειτουργία απ' ό,τι στις σύγχρονες βιομηχανικές-καπιταλιστικές κοινωνίες.

Στις πρώτες, η κοινωνική τους οργάνωση ευνοεί τη συλλογική δραστηριότητα (μικρότερου βαθμού καταμερισμός εργασίας) και ε-

λέγχει μέσα από θεσμούς οικογενειακούς, συγγενικούς, θρησκευτικούς, περισσότερο αποτελεσματικά και άμεσα την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά. Η χρήση του χασίς δεν συνιστά κοινωνικό πρόβλημα γιατί είναι μία συλλογική και δημόσια συμπεριφορά με αρκετά περιγεγραμμένο και κοινωνικά παραδεκτό περιεχόμενο. Σε αρκετές παραδοσιακές κοινωνίες, το κάπνισμα του χασίς από τους άνδρες, αποτελεί μία εκδήλωση κοινωνικότητας ή είναι σύμβολο κοινωνικής ένταξης και αποδοχής. Γι' αυτό και η χρήση του γίνεται με κάποια τελετουργία ώστε να επιβεβαιώνεται σα θεσμοθετημένη συμπεριφορά από την συγκεκριμένη κοινωνία (Τσαούσης, 1980).

Στη βάση αυτή δεν είναι δυνατόν να υπάρξει πρόβλημα "εξάρτησης από κάποια ουσία ή τοξικομανία" όπως την εννοούμε σήμερα. Ακόμα και στην περίπτωση της αραβικής κοινότητας των χασισίων¹ (από το χασίς) που είχαν συνδέσει τη χρήση του χασίς με το έγκλημα, υπήρχαν οπωσδήποτε κανονιστικές ρυθμίσεις.

Οι δεύτερες, δηλαδή οι σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες χαρακτηρίζονται από εξατομίκευση, καταναλωτισμό, αλλοτρίωση των ανθρώπινων σχέσεων, κατολίπωση των αξιών, ανταγωνισμό και επιθετικότητα με αποτέλεσμα να οδηγούν σε ανασφάλεια, μοναξιά, αβεβαιότητα και ανομία (Durkheim 1964, Φίλιας 1982). Η επιλογή για τον Α ή Β τρόπο συμπεριφοράς γίνεται δύσκολη μέσα από τον κατακλυσμό των πληροφοριών από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και διαφήμισης που αποτέλεσμα έχουν τον υπερκορεσμό και τον αποπροσανατολισμό.

Η χρήση τότε της ουσίας παίρνει ένα χαρακτήρα ατομικό όπως και η ζωή είναι ατομικά βιωμένη και ασυνεχής γιατί τις συλλογικές δραστηριότητες έχει αντικαταστήσει η μεμονωμένη ατομική δράση και ενέργεια. Από τη στιγμή δε που η ουσία παύει να είναι ομαδικά κατεχόμενο στοιχείο, μειώνεται η κοινωνική σημασία και το συμβολικό περιεχόμενο της συμπεριφοράς, με αποτέλεσμα να γίνεται καταναλωτικό αγαθό χάνοντας έτσι και τη σημασία της κοινωνικής συνοχής που είχε (Τσαούσης, 1980).

¹ Φανατικοί οπαδοί μιας αίρεσης της Ισλαμικής θρησκείας με ηγέτη τους τον Hasan-Ben-Saban-Homain. Έζησαν τον 11ο μ.Χ. αιώνα στα Νότια της Μ.Ασίας. Από τους Χασισίων προέρχεται και η Γαλλική λέξη assassin=δολοφόνος (Grinspoon, 1971).

Η χρήση χασίς στη δεκαετία του 1960 συμβόλιζε τη αμφισβήτηση των αξιών της σύγχρονης βιομηχανικής κοινωνίας: κινήματων "χίππυς", Μάης του 1968 στη Γαλλία, κίνημα σπουδαστών στα πανεπιστήμια Berkley και Columbia των Η.Π.Α. Σύντομα όμως οι οπαδοί των κινήματων αυτών κατάλαβαν ότι το σύμβολό τους κατά της καταναλωτικής κοινωνίας, έγινε το ίδιο ένα ακόμα καταναλωτικό αγαθό.

Οι στάσεις απέναντι στη χρήση και οι προσδοκίες από τη χρήση φαίνεται επίσης να παίζουν κάποιο ρόλο στο αποτέλεσμα της επίδρασης. Όπου η χρήση του χασίς και οι κοινωνικές αξίες που συνδέονται με τη χρήση, είναι ενσωματωμένα στην κοινωνική ή πολιτιστική ζωή των κοινωνιών αυτών αποτελώντας συλλογική θεσμοθετημένη συμπεριφορά, τότε και το αποτέλεσμα δεν διαταρράσει τη λειτουργία των κοινωνιών αυτών, αλλά συμβάλλει στην αναπαραγωγή και διατήρησή τους.

Στην Ινδία π.χ. που η θρησκεία είναι συστατικό στοιχείο της κουλτούρας της και η ανάγκη για αυτοσυγκέντρωση είναι καθημερινή σχεδόν πρακτική, η σκοπιμότητα για τη χρήση "bjang" (χασίς) και τα αποτελέσματα ταυτίζονται. Στη Τζαμάικα οι παραδοσιακοί χασισοπότες δεν έχουν ιδιαίτερες προσδοκίες από την χρήση της "ganja" (χασίς), ούτε βιώνουν έντονα αυτή την εμπειρία. Η τοξική ουσία χρησιμοποιείται για να απαλύνουν τις απαιτήσεις της σκληρής δουλειάς (κόψιμο ζαχαροκάλαμου) και να ελαφρύνουν τη μέρα τους (Rubin, Comitas, 1975). Χαρακτηριστικό είναι ότι δεν αναφέρεται από τους ερευνητές να υπάρχει ειδική λέξη που να δηλώνει τη "μαστούρα" ή τις παρενέργειές της. Στους Αραβικούς, αντίθετα, λαούς που η χρήση του χασίς είναι συνδεδεμένη περισσότερο με τη χαλάρωση, τη διασκέδαση, το κέφι¹, υπάρχουν πολλές εκφράσεις για την ονομασία της ουσίας και της "μέθης", καθώς και τρόποι αποφυγής των τυχόν δυσάρεστων αποτελεσμάτων της υπερβολικής χρήσης.

Πέρα όμως από τους παράγοντες που αναφέραμε, μερικές από αυτές τις διαφορές κι αντικρουόμενες απόψεις αντανακλούν ίσως τις

¹kif είναι η ονομασία για το χασίς στο Μαρόκκο (Joseph, 1976).

διαφορετικές ποσότητες που παίρνονται ή τους τρόπους της χρήσης (αντιδράσεις που εξαρτώνται από τη δόση). Δεν υπάρχει αρκετή βιβλιογραφία γύρω από τον ορισμό και τη σημασία της χρήσης-κατάχρησης της ουσίας στις διάφορες αυτές κοινωνίες. Δεν έχει επίσης μελετηθεί αρκετά η σχέση προσωπικότητας του ατόμου και αποτέλεσμα χρήσης, συχνά όμως ακούμε σε κύκλους χασισοποτών ότι "αυτός είναι ευαίσθητος" ή τον "πιάνει πολύ το χασίς".

Έχουν περιγραφεί δυσάρεστα αισθήματα μετά από χρήση ινδικής κάνναβης όπως αφύσικη αύξηση των αισθήσεων (ακοής, γεύσης, αφής, όσφρησης) ή παράλογη καχυποψία για τους γύρω ή μεγάλο άγχος, πανικός και φόβος ότι το άτομο θα τρελλαθεί (Jones et al. 1976).

Με βάση τα παραπάνω, γίνεται σαφές ότι υπάρχει ανάγκη διαχωρισμού των παραδοσιακών από τις σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες κι οποιαδήποτε προσπάθεια για ανάλυση του φαινομένου της χρήσης και διάδοσης του χασίς, θα πρέπει να ειδωθεί μέσα σ' αυτά τα πλαίσια.

Κάτω από το πρίσμα του διαχωρισμού των παραδοσιακών από τις σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες οι διάφορες θεωρίες για την ανάλυση του φαινομένου της χρήσης χασίς αποκτούν διαφορετική σημασία.

Σ' ότι αφορά στην αύξηση της εγκληματικότητας υπάρχουν ερευνητές που επισημαίνουν την πολυπλοκότητα του φαινομένου, τη σημασία της κοινωνικής αντίδρασης σαν ένα αιτιακό παράγοντα στη γέννηση της αντικοινωνικής συμπεριφοράς, καθώς και την πληροφορία ότι δεν έχει αποδειχθεί πως η εγκληματικότητα ακολουθεί χρονικά την τοξικομανία (Δασκαλάκης, 1981, Κουκουτσάκη, 1981).

Στις παραδοσιακές κοινωνίες όπου η χρήση του χασίς έχει συλλογικό χαρακτήρα και είναι κοινωνικά αποδεκτή συμπεριφορά ενσωματωμένη στην κοινωνική ζωή, δεν προκύπτει θέμα αρνητικής κοινωνικής αντίδρασης στη χρήση και επομένως ετικετοποίησης του χασισοπότη ως άτομο που εμφανίζει παρεκκλίνουσα συμπεριφορά. Στις σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες, αντίθετα, όπου η χρήση του χασίς χαρακτηρίζεται ως παρεκκλίνουσα συμπεριφορά, δημιουρ-

γείται από άτομα που εμφανίζουν τη συμπεριφορά αυτή υποκουλτούρα, με δικές της αξίες αντίθετες από αυτές της κοινωνίας που καταδικάζει τη συγκεκριμένη συμπεριφορά και μέσα από μηχανισμούς ελέγχου της κοινωνίας γενιούνται αντιδράσεις που δεν είναι αμέτοχες στη δημιουργία του ίδιου του προβλήματος (Becker, 1963).

Για την υπόθεση ότι το χασίς είναι πρόδρομος βαρύτερων ναρκωτικών ισχύει και πάλι ο ίδιος διαχωρισμός. Ενώ για πολλές δυτικές κοινωνίες η μετάβαση από το χασίς σε αμφεταμίνες, παραισθησιογόνα, και οπιούχα αποτελεί χαρακτηριστικό τρόπο χρήσης τοξικών ουσιών (Goode, 1974) στις παραδοσιακές κοινωνίες παρατηρείται το αντίθετο. Στις κοινωνίες αυτές όπως στην Ινδία, στη Τζαμάϊκα, στην Κόστα Ρίκα, και σε μία συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα στην Ελληνική Κοινωνία οι χρόνιοι χασισοπότες παραμένουν σταθερά στην ουσία αυτή (χασίς) ενώ παράλληλα αναπτύσσουν μία κουλτούρα που καταδικάζει τη χρήση των οπιούχων και του οινόπνευματος (Hasan 1975, Rubin, Comitas 1975, Stefanis et al. 1977).

Από μια ανθρωπολογική άποψη η Αμερικανίδα ανθρωπολόγος Vera Rubin, περιέγραψε δύο βασικά πολιτισμικά συμπλέγματα ή δύο τάσεις στη χρήση της κάνναβης:

α). Ένα λαϊκό-παραδοσιακό πολιτιστικό σύμπλεγμα όπου η χρήση της ουσίας είναι "πολυδιάστατη και πολυλειτουργική". Η χρήση της κάνναβης αναφέρεται και στην καθημερινή ζωή και στις τελετουργίες των ανθρώπων των διάφορων πολιτισμών που τη χρησιμοποιούν. Η κατασκευή υφασμάτων ή σκοινιών, η ιατρική χρήση, η χρησιμοποίησή τους στην τροφή (καρύκευμα φαγητών ή γλυκισμάτων) καθώς και η θρησκευτική της χρήση είναι χαρακτηριστική στις κατώτερες κοινωνικές τάξεις (φτωχότεροι και λιγότερο μορφωμένοι) στις χώρες όπου η χρήση της κάνναβης είναι παραδοσιακή.

β) Μία σύγχρονη τάση, όπου είναι ξεκάθαρη η διάκριση μεταξύ της χρήσης της κάνναβης στη βιομηχανία και για λόγους αλλαγής της διάθεσης (ηδονιστικές ιδιότητες και ανακάλυψη νοητικών εμπειριών). Αυτή η τάση είναι χαρακτηριστική των αναπτυγμένων οικονομικά δυτικών χωρών και των νέων που προέρχονται από τις μεσαίες και ανώτερες κοινωνικές τάξεις (Rubin, 1975).

Η καινούργια αυτή τάξη των χασισοποτών στις ευημερούσες δυτικές κοινωνίες έχει δημιουργήσει με μια αντίστροφη επίδραση, μια νέα ομάδα χασισοποτών στις χώρες που είχαν παραδοσιακή χρήση της ινδικής κάνναβης. Κι ενώ ο αριθμός των παραδοσιακών χασισοποτών έχει παραμείνει σταθερός ή μειώνεται κάτω από την πίεση του νόμου, του κόστους και της έλλειψης της ουσίας, η νέα αυτή ομάδα έχει πάρει τεράστιες διαστάσεις.

Μια σειρά από ερωτήματα γεννιούνται κυρίως για τις κοινωνίες όπου η παραδοσιακή με τη "νέα" χρήση κάνναβης συνυπάρχουν. Σε ποιο βαθμό και με ποιο τρόπο επηρεάζουν η μία την άλλη;

- Με ποιο τρόπο αναπαράγονται και μεταφέρονται απ' τη μιά γενιά στην άλλη οι χαρακτηριστικοί τρόποι χρήσης της ουσίας καθώς και η σημασία και οι αξίες που αποδίδονται στη χρήση στην κάθε ομάδα χωριστά ή και στις δύο μαζί;
- Και αν δεχτούμε ότι υπάρχει αλληλεπίδραση των δύο αυτών ομάδων-κυρίως όταν συνυπάρχουν στον ίδιο κοινωνικό χώρο, ίδια οικογένεια (2-3 γενιές μαζί), ίδια γειτονιά ή κοινότητα, ποιος είναι ο τρόπος που γίνεται το "πέρασμα" από τη μιά ομάδα στην άλλη και από ποιούς κοινωνικούς παράγοντες επηρεάζεται.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο 2

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΧΡΗΣΗ ΧΑΣΙΣ

Η σταθερότητα με την οποία εμφανίζεται στις διάφορες μορφές της η οικογένεια σε παγκόσμια κλίμακα, είχε σαν αποτέλεσμα να θεωρείται ως ένας από τους πρωτογενείς κοινωνικούς θεσμούς για την διατήρηση και την αναπαραγωγή κάθε κοινωνίας. Αρκετές ανθρωπολογικές μελέτες υποστηρίζουν ότι η οικογένεια ως σύστημα παίζει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της προσωπικότητας των παιδιών καθώς και των κοινωνικών ρόλων που θα διαδραματίσουν στην ζωή τους αργότερα (M. Mead 1968, Malinowski 1944, Fox 1967, Young 1973). Η δομή επίσης της οικογένειας επιδρά στην προσωπικότητα στις στάσεις καθώς και στη συναισθηματική ανάπτυξη των μελών της και αυτός είναι ο κύριος λόγος που έχει τραβήξει το ενδιαφέρον πολλών κοινωνικών επιστημόνων (Laslett 1972).

Υπάρχει ένας περιορισμένος αριθμός εργασιών γύρω από τη σχέση των οικογενειακών παραγόντων στην επικράτηση της χρήσης χασίς και ιδιαίτερα γύρω από τις επιπτώσεις που έχει για τα παιδιά η χρήση χασίς από τους γονείς. Οι περισσότερες μελέτες που έχουν γίνει αναφέρονται κυρίως στη χρήση οινοπνεύματος από ένα μέλος της οικογένειας και αμέσως σε σειρά στη χρήση άλλων ναρκωτικών ουσιών όπου συμπεριλαμβάνονται και η συστηματική χρήση χασίς (Smart et al. 1978, Brook et al. 1977).

Από τις περισσότερες πάντως σχετικές εργασίες προκύπτει ένα κοινό εύρημα, ότι η πιθανότητα μεταβίβασης μιας "παρεκκλίνοιας" συμπεριφοράς ή συνήθειας των γονιών όπως π.χ. του αλκοολισμού ή της χρήσης φαρμακευτικών ουσιών στα παιδιά τους είναι μεγάλη. Ο Partanen (1966) τοποθετεί την "κληρονομικότητα"

αυτή για μεν το κάπνισμα μεταξύ 20. έως 55% και για τη χρήση οινοπνεύματος μεταξύ 10. έως 60%.

Ο μεγαλύτερος αριθμός των ερευνών αυτών έχει μελετήσει τα ίδια τα παιδιά και μέσα από αυτά ανατρέχει στους γονείς.

Η Davidson (1984) μελέτησε αντιπροσωπευτικό δείγμα παιδιών ηλικίας 14-18 ετών της περιοχής του Παρισιού και επαρχιών. Στην τυπολογία της που προέκυψε από την εφαρμογή της μεθόδου της "ομαδοποιητικής ανάλυσης"¹ και που αποτελείται από πέντε κατηγορίες, διαπιστώνει μεταξύ άλλων μεταβλητών ότι οι σχέσεις των παιδιών με τους γονείς καθώς και η χρήση φαρμάκων, οινοπνευματωδών ποτών ή ναρκωτικών (μαριχουάνας κυρίως) από τους γονείς, είναι σημαντικοί παράγοντες που αυξάνουν την επίπτωση της χρήσης των ίδιων ουσιών από παιδιά.

Στα ίδια περίπου συμπεράσματα καταλήγει και η Kandel (1973) υποστηρίζοντας ότι η επίδραση της χρήσης μαριχουάνας απ'τους γονείς στα παιδιά αποκτά μεγαλύτερη σημασία όταν και οι στενοί φίλοι των παιδιών αυτών χρησιμοποιούν την ουσία. Η επίδραση της μητέρας στη λήψη μαριχουάνας στα παιδιά είναι σημαντικότερη απ'ότι του πατέρα. Ένα ποσοστό 33% των εφήβων που χρησιμοποιούσαν μαριχουάνα ανέφεραν χρήση ψυχοτρόπων φαρμάκων από τη μητέρα τους, ή θετική στάση απέναντι σ'αυτά.

Τη σημασία της στάσης των γονιών, όπως την αντιλαμβάνονταν τα ίδια τα παιδιά, στην επίπτωση χρήσης μαριχουάνας από τα ίδια τα παιδιά έχει μελετήσει, μεταξύ άλλων, επί σειρά ετών ο κοινωνικός ψυχολόγος Loyd Johnston (1984) στις Η.Π.Α. και η συσχέτιση των δύο παραγόντων βρέθηκε να είναι θετική.

Ο Rosenberg (1971) σε μια μελέτη του στο Σίδνεϋ της Αυστραλίας συγκρίνοντας οικογένειες νευρωσικών ατόμων χρηστών ναρκωτικών ουσιών και αλκολικών βρήκε μεγαλύτερο ποσοστό διαλυμένων οικογενειών στις ομάδες των αλκοολικών και των χρηστών ναρκωτικών. Επίσης ο πατέρας στις τελευταίες αυτές οικογένειες ήταν συναισθηματικά απομακρυσμένος, αυστηρός και περισσότερο τιμωρητικός απ'ότι στις οικογένειες των νευρωσικών.

¹ με τον όρο αυτό αποδίδεται η cluster analysis

Οι έρευνες που αναφέρθηκαν ως τώρα έχουν το μειονέκτημα ό-
τι εκφράζουν μόνο την άποψη ή αντίληψη των παιδιών για την υ-
πόλοιπη οικογένεια και η γνώμη τους δε μπορεί παρά να είναι υ-
ποκειμενική. Δεν προσεγγίζουν, δηλαδή, δυναμικά την οικογένεια.

Σε μια εκτενή ανασκόπηση της βιβλιογραφίας με περιεχόμενο
την οικογένεια των χρηστών ναρκωτικών ουσιών, οι Harbin και Ma-
ziar (1975) επισημαίνουν την ανάγκη να συμμετέχουν όλα τα μέλη
της οικογένειας στην έρευνα. Επίσης να λαμβάνονται πληροφορίες
σχετικά με τη χρήση ουσιών και για προγόνους, να αξιολογούνται
οι τυχόν διαφορές στα δύο φύλα και να διαχωρίζεται η χρήση ή κα-
τάχρηση της ουσίας, καθώς και το είδος της. Καταλήγουν δε τονί-
ζοντας ότι η στάση των παιδιών στα ναρκωτικά εξαρτάται σε μεγά-
λο βαθμό από τη στάση των γονιών στο θέμα αυτό.

Θα αναφερθούμε στη συνέχεια σε μερικές μελέτες που συμπε-
ριέλαβαν όλα τα μέλη της οικογένειας στη διερεύνηση της σχέσης
της οικογένειας με τη χρήση τοξικών ουσιών. Στις μελέτες αυτές
η κυρίως ερευνητική ομάδα ήταν επίσης τα παιδιά.

Ο Chein et al. (1984) σε μια σύγκριση ομάδας 30 ατόμων εξαρ-
τημένων από ναρκωτικές ουσίες-κυρίως οπιούχες αλλά συμπεριλαμ-
βάνονταν και αποκλειστική χρήση χασίς- και ομάδες ελέγχου 29 α-
τόμων βρήκε διαφορές που αφορούσαν σε μεγάλο βαθμό στις σχέσεις
πατέρα-γιού. Σε 80% της ερευνητικής ομάδας σε σύγκριση με 45%
της ομάδας ελέγχου, υπήρχε μία εξαιρετικά αδύνατη σχέση μεταξύ
πατέρα-γιού. Ο πατέρας ήταν είτε πραγματικά είτε συναισθηματι-
κά απών σε ποσοστά 48% για την ερευνητική και 17% για την ομά-
δα ελέγχου. Αναφέρθηκε, επίσης, διαταραγμένη οικογενειακή ατμό-
σφαιρα σε ποσοστά 97% και 41% για τις δύο ομάδες αντίστοιχα.

Μία σημαντική έρευνα στον τομέα αυτό, είναι αυτή του Αμε-
ρικανού ανθρωπολόγου Richard Blum και συνεργατών στην Καλιφόρ-
νια. Οι συγγραφείς μελέτησαν τους οικογενειακούς παράγοντες που
οδηγούν στη χρήση ναρκωτικών σε εφήβους που διέτρεχαν μικρό,
μετρίου και μεγάλου βαθμού κίνδυνο για πιθανή χρήση ναρκωτικών.
Η έρευνα έγινε σε αντιπροσωπευτικό δείγμα οικογενειών μέσης και
εργατικής τάξης καθώς και σε οικογένειες μειονοτήτων (με κατα-
γωγή από το Μεξικό), χρώματος (οικογένειες μαύρων) και οικογέ-

νειες "χίππς". Χρησιμοποιήθηκαν ημιδομημένα ερωτηματολόγια καθώς και ανοιχτές συζητήσεις με όλα τα μέλη της οικογένειας για ρόλους και αλληλεπιδράσεις στην οικογένεια, για συστήματα αξιών, στάσεις στα ναρκωτικά και άλλα όπως θρησκεία και πολιτικές πεποιθήσεις.

Τα αποτελέσματα έδειξαν πολλές διαφορές μεταξύ των 2 τύπων οικογενειών, δηλαδή αυτές που τα παιδιά τους διέτρεχαν υψηλό κίνδυνο και τις αντίθετες που τα παιδιά τους διέτρεχαν μικρό κίνδυνο για χρήση ναρκωτικών. Αναδείχτηκε ένα πλέγμα παραγόντων χαρακτηριστικό για κάθε μία από τις ομάδες οικογενειών το οποίο ενοχοποιήθηκε για την αυξημένη χρήση ναρκωτικών ουσιών στα παιδιά.

Οι παράγοντες αυτοί είχαν σχέση με τη χρήση ή κατάχρηση φαρμάκων και οινοπνευματωδών ποτών από τους γονείς και άλλους προγόνους (παππούς, θείοι κλπ.) σε εκτεταμένες οικογένειες ή με αξίες σε θέματα κοινωνικά, τρόπο ζωής, θρησκεία κλπ. Οικογένειες με υψηλό κίνδυνο για χρήση βρέθηκε να είναι περισσότερο άτυπες στη δομή τους, χαλαρές στις σχέσεις των μελών και περισσότερο ενδοτικές από τις οικογένειες με μικρό κίνδυνο για χρήση ναρκωτικών. Ενδιαφέρον είναι ότι κατά τον Blum η χρήση κάποιας ουσίας και κυρίως της μαριχουάνας δεν σήμαινε πάντα πρόβλημα για την οικογένεια.

Οι εργασίες αυτές στο σύνολό τους αναφέρονται σε οικογένειες που ζουν σε βιομηχανικές κοινωνίες δυτικού τύπου όπου αυτή καθαυτή η χρήση χασίς αποτελεί παράγοντα παραβατικότητας για την οικογένεια και κοινωνία όπου ανήκουν.

Οι τρεις εκτεταμένες μελέτες που έγιναν στην τελευταία 10-ετία σε παραδοσιακές κοινωνίες χασισοποτών διερεύνησαν με ένα άμεσο ή έμμεσο τρόπο και τον παράγοντα οικογένεια στη χρήση χασίς. Πρόκειται για τις μελέτες στην Ελλάδα, Τζαμάϊκα και Κόστα Ρίκα. Στις δύο πρώτες δεν διαπιστώθηκαν διαφορές στις οικογένειες των χασισοποτών και της ομάδας ελέγχου παρ'ότι υπήρχε μία τάση για μεγαλύτερο ποσοστό διαλυμένων οικογενειών στην ομάδα χασισοποτών της Ελληνικής έρευνας, (Stefanis et al. 1977) καθώς και μία αρνητική κοινωνική κινητικότητα στην ίδια ομάδα στη Τζαμάϊκα (Rubin, Comitas, 1975).

Στην έρευνα της Κόστα-Ρίκα οι οικογένειες των χασισοποτών και της ομάδας ελέγχου μελετήθηκαν σε μεγαλύτερο βάθος. Έτσι διαπιστώθηκαν διαφορές σε στατιστικά σημαντικά επίπεδα οι οποίες συνοψίζονται στα εξής: Μεγαλύτερο ποσοστό χασισοποτών είχαν πατέρα αλκοολικό, συχνά απόντα από το σπίτι αφήνοντας έτσι τη φροντίδα της οικογένειας στη μητέρα. Ένα άλλο σημαντικό εύρημα είναι ότι η χρήση και συχνά κατάχρηση οινοπνευματωδών ποτών και καπνού από τη μητέρα αποτελούν σημαντικό προγνωστικό παράγοντα για χρήση χασίς από τα παιδιά. Τα ποσοστά φυγών από το σπίτι πριν την ηλικία των 16 ετών, η ανατροφή των παιδιών με άλλα άτομα εκτός από τους γονείς (συγγενείς, αναμορφωτήριο κλπ.) καθώς και η περιγραφή αρνητικής ατμόσφαιρας στο σπίτι κατά την εποχή που μεγάλωναν βρέθηκε να είναι υψηλότερα στην ομάδα των χασισοποτών απ'ότι στην ομάδα ελέγχου. Τέλος, παρατηρήθηκαν ποσοστά καθοδικής κοινωνικής κινητικότητας στις οικογένειες των χασισοποτών στα ίδια υψηλά επίπεδα (True et al. 1980).

Η σημασία του ρόλου της οικογένειας στη χρήση ναρκωτικών ουσιών και ιδιαίτερα του χασίς δεν έχει διερευνηθεί στην Ελλάδα. Είναι όμως αναμφισβήτητα σημαντικός ο ρόλος της στη λειτουργία της Ελληνικής κοινωνίας (Τσαούσης 1983, Friedl 1965, Κατάκη 1984) κι έτσι έμμεσα ή άμεσα επηρεάζει κάθε κοινωνική συμπεριφορά, αποκλίνουσα ή μη. Υπάρχουν ακόμη, μερικά στοιχεία από τη μελέτη της Ελληνικής οικογένειας που συνηγορούν για μια θετική συσχέτισή τους με τη χρήση, και τη διάδοση του χασίς.

Ο John Campbell (1964) επισημαίνει ότι οι θεσμοί της οικογένειας και της συγγένειας είναι καθοριστικοί όχι μόνο για τη διαμόρφωση των κοινωνικών ρόλων στην Ελληνική κοινωνία αλλά και στη διαμόρφωση της ομάδας συνομηλίκων και φίλων για τους νέους (οι φίλοι ταυτίζονται με συγγενείς - αδέρφια, ξαδέρφια, θείοι κλπ.). Παρ'ότι οι παρατηρήσεις του αυτές δεν αφορούν σε πληθυσμό της ορεινής Στερεάς Ελλάδας, με τους ρυθμούς εξαστισμού των τελευταίων 30 ετών, ισχύουν και για τον αστικό πληθυσμό.

Ο ρόλος του πατέρα στην Ελληνική οικογένεια έχει επίσης μελετηθεί και βρέθηκε να είναι συχνά απομακρυσμένος από την ανα-

τροφή και συναισθηματική ωρίμανση των παιδιών συγκριτικά με το ρόλο της μητέρας (Vassiliou 1970, Rothchild 1976, Κατάκη 1984).

Όπως έχουμε ήδη επισημάνει ο ρόλος της ομάδας συνομηλίκων καθώς και του πατέρα είναι σημαντικοί παράγοντες για την κοινωνικοποίηση των νέων και επομένως για την πρόγνωση χρήσης τοξικών ουσιών από αυτούς. Οι παράγοντες αυτοί σε συνδυασμό με άλλες κοινωνικοπολιτισμικές αλλαγές που έχουν σημειωθεί στη μεταπολεμική Ελληνική κοινωνία όπως π.χ. ο εξαστισμός, η αλλαγή αξιών, η ανοχή της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς καθώς και οι συνεχώς αυξανόμενοι ρυθμοί διάδοσης του χασίς στους νέους στα μέσα και ανώτερα κοινωνικά στρώματα, συνθέτουν ένα πολύπλοκο πρόβλημα που επηρεάζει τη σχέση της σύγχρονης Ελληνικής οικογένειας, ενδιάμεσου κρίκου μεταξύ ατόμου και κοινωνίας, με κάθε παρεκκλίνουσα συμπεριφορά όπως π.χ. η χρήση χασίς. Μέρους αυτού του προβληματισμού θα μας απασχολήσει στην παρούσα εργασία.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο 3

Η ΧΡΗΣΗ ΤΟΥ ΧΑΣΙΣ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΛΗΘΥΣΜΟ

3.1. Ιστορική αναδρομή

Δεν υπάρχουν γραπτές μαρτυρίες για την χρήση του χασίς ως ουσίας που αλλάζει τη διάθεση σε ελληνικό πληθυσμό από την αρχαιότητα μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα. Το φυτό όμως ήταν αυτοφυές σε πολλές περιοχές της Ελλάδας και καλλιεργόταν από τους θράκες για την κατασκευή υφασμάτων όπως αναφέρει ο Ηρόδοτος (450 π.Χ.). Στην ίδια πηγή αναφέρεται ότι οι Σκύθες, γειτονικός λαός με τους Έλληνες, χρησιμοποιούσαν το ξεραμένο φυτό της κάνναβης καθώς και τους σπόρους της για λόγους ευφορικούς καίγοντας το φυτό σε πυρακτωμένες πέτρες.

Υπάρχουν μερικές ενδείξεις ότι το χασίς ήταν γνωστό την αρχαιότητα και για τις φαρμακευτικές του ιδιότητες ή για την αλλαγή της διάθεσης των ατόμων που το χρησιμοποιούσαν. Το παράδειγμα της Πυθίας η οποία μεθούσε από αναθυμιάσεις φυτού που καίγτανε μας αναγίνει σ' αυτό (Μπάλλας, 1968).

Για την πρώτη μεταχριστιανική περίοδο έχουμε πηγές που αναφέρουν την καλλιέργεια της κάνναβης για κλωστική χρήση όπως ο Αθηνάιος (170-230 μ.Χ.), ο Διοσκουρίδης (54-79 μ.Χ.). Ο Πλούταρχος (50-120 μ.Χ.) αναφέρεται στους θράκες όπως και ο Ηρόδοτος 500 χρόνια πριν με τη διαφορά ότι περιγράφει τη χρήση του χασίς ως ευφορικής ουσίας την οποία έκαιγαν στη φωτιά και εισπνέοντας τον καπνό "μεθούσαν" (Stefanis, Ballas & Madianou, 1975).

Δεν είναι γνωστό αν γινόταν χρήση του χασίς στα εδάφη της Βυζαντινής και της μετέπειτα Οθωμανικής αυτοκρατορίας από ελληνικούς πληθυσμούς παρ'ότι η χρήση του ήταν πολύ διαδεδομένη μεταξύ Μουσουλμανικών πληθυσμών της Μ.Ασίας, της Συρίας και

της Κωνσταντινούπολης (Stefanis et al., 1975). Φαίνεται ότι η χρήση του χασίς ήταν περιορισμένη μεταξύ των Ελλήνων και οι ιστορικοί της εποχής δεν αξιολόγησαν τυχόν παρατηρήσεις τους για το φαινόμενο αυτό.¹

Μετά την ίδρυση του ελεύθερου Ελληνικού κράτους το 1830 η εισαγωγή και χρήση του χασίς τοποθετείται στην Ερμούπολη της Σύρου, όπου μια εργατική τάξη είχε αρχίσει να δημιουργείται σαν αποτέλεσμα του αναπτυγμένου εμπορίου του λιμανιού (Κουρέτας, 1937, Παπαδόπουλος, 1959, Στριγγάρης, 1964, Stefanis et al., 1975). Η Ερμούπολη με 15.000 κατοίκους εκείνη την εποχή δεχόταν επιδράσεις από τη Μέση Ανατολή, Αίγυπτο, Εύξεινο Πόντο και πολλά νησιά του Αιγαίου όπως Χίος και Μυτιλήνη (Αμπελάς, 1874). Με τις εμπορικές αυτές συναλλαγές διαδόθηκε η χρήση του χασίς στους εργάτες του λιμανιού (ναυτεργάτες, φορτοεκφορτωτές) και παράλληλα γεννήθηκε ένα νέο είδος μουσικής με Ανατολίτικες επιδράσεις, το ρεμπέτικο (Βαμβακάρης, 1973). Υπάρχουν δε, πολλές ομοιότητες στη ανάπτυξη του ρεμπέτικου ως εκφραστή της χαμηλής εργατικής τάξης της Ελλάδας, με την ανάπτυξη της τζαζ ως εκφραστή της τάξης των νέγων του Νότου στις Η.Π.Α. (Μαδιανός, 1966, Δαμιανάκος, 1976).

Προς το τέλος του 19ου αιώνα (μετά το 1880), το λιμάνι του Πειραιά άρχισε να αναπτύσσεται με γρήγορους ρυθμούς λόγω της εμπορικής δραστηριότητας στο εσωτερικό της χώρας και τη διάνοιξη της διώρυγας της Κορίνθου το 1893. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα την παρακμή της εμπορικής και ναυπηγικής δραστηριότητας στο λιμάνι της Σύρου και τη συγκέντρωση ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού στο νέο λιμάνι του Πειραιά και την πρωτεύουσα. Με την συγκέντρωση αυτή των εργατών διαδόθηκε και η συνήθεια της χρήσης του χασίς. Είναι πιθανό, η χρήση του φυτού ως ευφορικού να ήταν γνωστή και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας όπου καλλιεργιόταν ελεύθερα από τα μέσα του αιώνα, όπως Πελοπόννησος (περιοχή Καλαμάτας και Ναυπλίου), Στερεά Ελλάδα (περιοχή Ορχομενού) σε πολλές περιοχές της Μακεδονίας και στη Θράκη (πε-

¹ Τα ερωτήματα από ποιά άτομα, με ποιό τρόπο και για ποιούς λόγους γράφεται η ιστορία είναι γνωστά για τις επιστήμες της ανθρωπολογίας και ιστορίας (Murphy, 1971).

ριοχή Ξάνθης) (Παπαδόπουλος, 1959), έχουμε όμως μόνο προφορικές μαρτυρίες γι' αυτό. (Μαδιανού, παρούσα εργασία).

Η εξάπλωση της χρήσης του χασίς πήρε μεγάλες διαστάσεις στη δεκαετία του 1920 γιατί: α) Έλληνες στρατιώτες που επέστρεφαν από τη Μ. Ασία που εγκαταστάθηκαν σε περιοχές του Πειραιά και της Αθήνας δημιούργησαν μαζί με τους ντόπιους εσωτερικούς μετανάστες, συννοικισμούς παραπηγμάτων με χαρακτηριστικά "γκέτο" που ευνόησαν την εξάπλωση αυτή.

Μια άλλη εξήγηση είναι ότι πρώην φυλακισμένοι από την Προύσα και τη Σμύρνη έφεραν και διέδωσαν τη χρήση χασίς (Πετρόπουλος 1968).

Στην παρούσα εργασία θα συζητηθεί επίσης η εκδοχή, ένα περιορισμένος αριθμός προσφύγων από τα νότια της Μ.Ασίας να μετέφεραν τη χρήση χασίς στις φτωχογειτονιές της Αθήνας και του Πειραιά.

Υπάρχουν αρκετές ενδείξεις ότι η χρήση του χασίς παρέμεινε μια συνήθεια των χαμηλότερων κοινωνικοοικονομικών στρωμάτων της Πρωτεύουσας, δηλαδή ατόμων που εργάζονταν στο λιμάνι, στα σφαγεία και στην κεντρική αγορά και λαχαναγορά καθώς και σε μουσικούς του ρεμπέτικου που έπαιζαν μπουζούκι και μπαγλαμά (Stefanis et al., 1975).

Στη δεκαετία του 1960 η χρήση του χασίς αρχίζει να διαδίδεται στα μεσαία και ανώτερα στρώματα του πληθυσμού χωρίς να γνωρίζουμε τις διαστάσεις της εξάπλωσης του, παρά μόνο από τα στοιχεία των διωκτικών αρχών (θα αναφερθούμε εκτενέστερα πιο κάτω). Δεν γνωρίζουμε, επίσης, πολλά πράγματα για την ενσωμάτωση και τη σημασία της συνήθειας αυτής στην οικογενειακή και κοινωνική ζωή των χαμηλών στρωμάτων του πληθυσμού, ούτε για τους τρόπους διάδοσής της σε άτομα ίδιας κουλτούρας, μέσα στην ίδια οικογένεια, γειτονιά ή κοινότητα ή ακόμα και σε άτομα άλλων κοινωνικοπολιτιστικών στρωμάτων.

3.2. Το νομικό πλαίσιο

Η πρώτη επέμβαση της πολιτείας στο θέμα του χασίς αναφέρε-

ρεται σε μία εγκύκλιο του Υπουργείου Δικαιοσύνης το 1890 η οποία συνιστούσε την απαγόρευση εισαγωγής χασίς στις Ελληνικές φυλακές (Γαρδίκας, 1936). Μερικά χρόνια αργότερα, το 1906, η πολιτεία αφού πραγματοποιεί μία απογραφή των στρεμμάτων γης όπου καλλιεργείται το φυτό, επιβάλλει με νόμο, φόρους στους καλλιεργητές και ρυθμίζει τις διαδικασίες εξαγωγής του από την Ελλάδα (Μαβίδης, 1983).

Τα στοιχεία αυτά μας δίνουν την εικόνα ότι η κάνναβης καλλιιεργιόταν ελεύθερα στην Ελλάδα μέχρι το 1920. Ο Δημήτρης Παπαδόπουλος (1959) υπολογίζει ότι η έκταση της γης όπου καλλιεργιόταν το φυτό από το 1875¹ και μέχρι το 1915 -θα πρέπει να ήταν γύρω στα 26.000 στρέμματα (επίσημα δηλωμένα).

Το 1919 σύμφωνα με το νόμο 1681 που αναφέρεται στην αλητεία και επαιτεία απαγορεύεται έμμεσα η χρήση, η διάθεση και η πώληση του χασίς. Ενδιαφέρον είναι ότι με το νόμο αυτό τιμωρείται μόνο "όστις άεργος ων η αποδεδειγμένως διάγων άτακτον βίον, επιδίδεται καθ'έξιν εις χασισοποτίαν, φοιτών προς τούτο εις τοιούτου είδους καταγώνια ή άλλα ενδικοιτήματα, τιμωρείται με φυλάκισιν ενός έτους...." (άρθρο 5, παραγ. 1). Με τον ίδιο νόμο τιμωρείται με ποινή φυλάκισις ενός χρόνου και χρηματική ποινή ως 10.000 δρχ. όποιο άτομο πουλά ή προμηθεύει χασίς, σε "αλήτες" ή άτομα που "διάγουν άτακτον βίον". Παρατηρούμε εδώ, μία σύνδεση της ποινής που αναφέρεται σε χρήση, διάθεση και πώληση του χασίς, με άτομα χαμηλού κοινωνικοπολιτιστικού επιπέδου.

Η Ελλάδα αποδέχτηκε την απόφαση της Κοινωνίας των Εθνών απαγόρευσε την καλλιέργεια της κάνναβης για παραγωγή χασίς με το νόμο 2.107 του 1920. Με τον ίδιο νόμο απαγορεύτηκε και κάθε δικαιοπραξία που είχε σχέση με το χασίς όπως αγορά, πώληση, κατοχή και μεταφορά. Αν και ο νόμος είχε οριστεί αρχικά να ι-

¹ Η πρώτη επίσημη αναφορά για την καλλιέργεια κάνναβης γίνεται σε σχετική έκθεση του Δημάρχου Ορχομενού ο οποίος αναφέρει ότι από το 1875 καλλιεργείται το φυτό στην περιοχή του και ότι για τη δοκιμή της καλλιέργειας του είχαν μεταναστεύσει Αιγύπτιοι, Κύπριοι και άλλοι κάτοικοι της Ανατολής στο Δήμο Ορχομενού.

ισχύει από τις 14/3/1920 με το νόμο 3070 του 1924 μετατοπίζεται για την 1/1/1926 και με άλλο νομοθετικό διάταγμα για την 1/1/1936.

Η ποινή για τη χρήση χασίς παραμένει μικρή (κράτηση μέχρι ένα μήνα και πρόστιμο το πολύ 100 δρχ.) και με το νέο νόμο 5539 του 1932 ο οποίος κατατάσσει όλες μαζί τις ουσίες όπιο, μορφίνη, ηρωίνη, κοκαΐνη και χασίς, χαρακτηρίζοντάς τις ως "ναρκωτικά". Το γεγονός της μικρής ποινής για τη χρήση χασίς σε συνδυασμό α) με την "νόμιμη" καλλιέργεια της κάνναβης για βιομηχανικούς σκοπούς¹ (παραγωγή ινών και σπόρων) μέχρι το 1956 σε πολλές περιοχές της Ελλάδας και β) με την λαθραία παραγωγή της κάνναβης σε ανοιχτούς χώρους, ρέματα, ή ακόμα και σε γλάστρες στα σπίτια είχε σαν αποτέλεσμα τη συνέχιση της χρήσης ή διάδοσής του χασίς με τον ίδιο ρυθμό που γινόταν και πριν την απαγόρευσή του.

Ο νόμος 3084 του 1954 αλλάζει ριζικά την κατάσταση. Με το νόμο αυτό η καλλιέργεια, εμπορία, κατοχή, διάθεση και χρήση χασίς, χαρακτηρίζονται ως κακούργημα και όχι ως πλημμέλημα, όπως συνέβαινε ως τότε. Οι ποινές που επιβάλλει ο νόμος είναι αυστηρότερες. Οι παραβάτες του νόμου τιμωρούνται με κάθειρξη, στέρηση δηλαδή της ελευθερίας από 5 ως 20 χρόνια, χρηματική ποινή 50.000-100.000 δρχ., κατάσχεση του χώρου όπου έγινε η μεταφορά ή πώληση χασίς, αφαίρεση της άδειας οδήγησης, καθώς και απαγόρευσης εξόδου από τη χώρα. Οι χρήστες της ουσίας μπορούν να εισαχθούν σε ειδικά ιδρύματα για θεραπεία και αποτοξίνωση, εφ' όσον αποδειχθεί ότι είναι "τοξικομανείς".

Ενδιαφέρον είναι να δει κανείς το ρόλο του χαρακτηρισμού, (ετικέτας) ως "εγκληματία" του ατόμου που κάνει χρήση στην κοινωνική και οικογενειακή του ζωή. Στις ομάδες μάλιστα που το χασίς θεωρείται κοινωνικά αποδεκτό η νομοθεσία πιθανόν να δημιουργεί αντί να επιλύει προβλήματα.

¹

Παρά τον επίσημο διαχωρισμό της κάνναβης σε "ινδική" απ' όπου παράγεται το χασίς και "κλωστική" απ' όπου παράγονται οι ίνες το χασίς είναι δυνατό να παραχθεί από τα θηλυκά φυτά και των δύο αυτών τύπων (Παπαδόπουλος, 1959).

3.3. Επιδημιολογικά στοιχεία

Στοιχεία για την πραγματική έκταση της χρήσης του χασίς στον γενικό πληθυσμό δεν υπάρχουν ακόμη. Έχουν όμως γίνει μερικές προσπάθειες καταγραφής των "γνωστών περιπτώσεων τοξικομανών" στη χώρα από τα αρχεία εγκληματολογικών υπηρεσιών, διωκτικών αρχών, κέντρα νεοσυλλέκτων στο στρατό, σταθμούς Α' βοηθειών καθώς και ψυχιατρικών κλινικών.

Μία πρώτη καταγραφή έγινε από τον καθηγητή της εγκληματολογίας Κ. Γαρδίκια (1936) και αναφέρεται στα χρόνια 1929-1932. Από το σύνολο των παραβατών του νόμου για τα ναρκωτικά απ' όλη τη χώρα, τα άτομα που έκαναν χρήση χασίς αντιπροσώπευαν το 54.83% για το έτος 1933. Για το 1932 και μόνο, για την πόλη της Αθήνας, το αντίστοιχο ποσοστό είναι 45.69% γιατί η ηρωίνη καταλαμβάνει την πρώτη θέση με ποσοστό 50.49% (Πίνακας 1).

Στον πίνακα 2 παρατηρούμε ότι τα ποσοστά παραβατών της χρήσης ηρωίνης παρουσιάζουν μία αύξηση στα χρόνια 1929 - 1933 για την πόλη της Αθήνας. Επειδή γνωρίζουμε από άλλες πηγές ότι η χρήση του χασίς παρουσίαζε αύξηση αυτά τα χρόνια ιδιαίτερα στις περιοχές της πρωτεύουσας τα στοιχεία αυτά ίσως φανερώνουν μια επιεική στάση της πολιτείας στη χρήση χασίς (ο νόμος που απαγόρευσε την καλλιέργεια, χρήση, κατοχή, πώληση κλπ. ίσχυσε από το 1936) και διαχωρισμό του χασίς από ουσίες όπως ηρωίνη, κοκαΐνη και μορφίνη. Θα ήταν ενδιαφέρον να μελετήσει κανείς ορισμένα στοιχεία αναφορικά με τη στάση της Πολιτείας καθώς και του κοινού στα θέματα αυτά.

Από έρευνα που έγινε το 1978-79 σε δείγμα γενικού πληθυσμού όλης της χώρας για θέματα υγείας, όπου ρωτήθηκε και η γνώμη του πληθυσμού για το χασίς, προέκυψε ότι 31% των γυναικών και 17% των ανδρών δεν γνώριζαν τι είναι το χασίς. Από τους υπόλοιπους, το 62,6% για τους άνδρες και το 55.6% για τις γυναίκες θεωρούσαν το χασίς ως περισσότερο ή εξίσου βλαβερό με τα άλλα ναρκωτικά. Από την ίδια έρευνα προκύπτει ότι ένα ποσοστό 4,21% των ανδρών και 0,20% των γυναικών είχαν κάνει χρήση χασίς στη ζωή τους (Madianos, Madianou, Stefanis, 1985).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 1*

	Έτος 1933		Έτος 1932	
	καθ' όπτασιν την Ελλάδα		μόνον δια την πόλιν των Αθηνών	
	N	%	N	%
Σύνολο περιπτώσεων παραβάσεως νόμου ναρκωτικών	620	100.0	810	100.0
Ηρωίνη	248	40.0	409	50.49
Κατείχον προς ιδίαν Κοκαΐνην	10	1.62	16	1.97
Χρήσιν ή προς εμπορίαν Μορφίνην	7	1.13	1	0.12
ή και προς αμφοτέρους Χασίς	340	54.83	370	45.69
τους σκοπούς Όπλιον	3	0.48	-	-
Εξ όλων των ειδών	12	1.94	14	1.73
Εκ των παραβατών	585	94.35	773	95.43
τούτων ήσαν Γυναίκες	35	5.65	37	4.57
Σκοπός δι' όν κατείχето το ναρκωτικον	278		435	
Προς χρήσιν	254		192	
Προς χρήσιν και εμπορίαν	88		183	
Μόνον προς εμπορίαν				
Ηλικία παραβατών				
- 20 ετών			102	
20-30 ετών			393	
30-45 ετών			277	
45-60 ετών			28	
60 και άνω			10	

Πηγή: Κ. Γαρδίκας: Εγκληματολογία

* με μικρές αλλαγές

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 2*

		1929		1930		1931		1932	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Περιπτώσεις παραβάσεων νόμων περί ναρκωτικών εν τη δικαιο- δοσία Αστυνομικής Διευθ. Αθηνών		159	100.0	278	100.0	411	100.0	818	100.0
Ηρώνην :		114	71.1	232	83.4	211	63.5	409	50.5
Κοκαΐνην :		5	3.2	5	1.8	5	1.3	16	2.0
Μορφίνην :		1	0.6	1	0.4	1	0.2	1	0.1
Χασίς :		39	24.5	40	14.4	144	35.0	370	45.7
Εξ όλων των ειδών :		-	-	-	-	-	-	14	1.7
Φύλον		155	97.5	274	98.5	400	97.3	773	95.4
Ανδρες		4	2.5	4	1.5	11	2.7	73	4.6
Δια ποίον σκοπόν κατείχον τα ναρκωτικά		-	-	-	-	-	-	435	53.7
Προς χρήσιν		-	-	-	-	-	-	192	23.7
Προς χρήσιν και εμπορίαν		-	-	-	-	-	-	183	22.6
Προς εμπορίαν		-	-	-	-	-	-	-	-
Ηλικία συλληφθέντων		-	-	-	-	-	-	102	12.6
Μέχρι 20 ετών:-		-	-	-	-	-	-	393	48.5
από 20-30 ετών:-		-	-	-	-	-	-	277	34.2
από 30-45 ετών:-		-	-	-	-	-	-	28	3.5
από 45-60 ετών:-		-	-	-	-	-	-	10	1.2
από 60 και άνω:-		-	-	-	-	-	-	-	-

Πηγή: Κ. Γαρδίκας, Εγκληματολογία, Α' τόμος, έκδοση 5η

* με μικρές αλλαγές

Λιγότερο συντηρητική στάση απέναντι στο χασίς φαίνεται πως έχει ο Αθηναϊκός πληθυσμός. Από έρευνα σε δείγμα πληθυσμού δύο δήμων στην Ευρύτερη περιοχή Αθηνών φαίνεται ότι τα ποσοστά των ατόμων που θεωρούν το χασίς λιγότερο βλαβερό από τα άλλα ναρκωτικά ή και καθόλου βλαβερό είναι για τους άνδρες 38.8% και για τις γυναίκες 21.8%. Αρκετά όμως υψηλά ποσοστά δήλωσαν πως δεν γνώριζαν την ουσία, 20.8% και 35.5% για τους άνδρες και τις γυναίκες αντίστοιχα. Από την ίδια έρευνα βρέθηκε ότι τα ποσοστά των ανδρών και γυναικών που έκαναν χρήση χασίς στη ζωή τους είναι 6.70% και 0.32% αντίστοιχα (Madianos et al., 1985).

Το 1973 από την Ψυχιατρική Κλινική του Πανεπιστημίου Αθηνών πραγματοποιήθηκε μία απογραφή όλων των ατόμων που είχαν συλληφθεί ή καταδικαστεί για ναρκωτικά σ' όλη τη χώρα. Ένας συνολικός αριθμός 3.699 ατόμων καταγράφηκε, εκ των οποίων 3.128 άτομα (84.6%) ήταν χασισοπότες. Ο υπόλοιπος αριθμός κατανέμεται σε 330 ηρωϊνομανείς (8.9%) και 238 "χαπάκηδες" - άτομα που χρησιμοποιούν αμφεταμίνες, βαρβιτουρικά, L.S.D. και άλλα χάπια (6.5%) (Madianou et al., 1985).

Στη δεκαετία 1973-83 παρατηρήθηκαν ραγδαίες αλλαγές στην εικόνα της χρήσης και διάδοσης των ναρκωτικών, όπως μεγαλύτερη προσέλευση τοξικομανών στα Εξωτερικά Ιατρεία νοσοκομείων, μεγαλύτερος αριθμός συλλήψεων, και καταδικών καθώς και θανάτων από υπερβολική δόση όπως αυτά αναγράφονταν στον ημερήσιο τύπο.

Μια πρόσφατη μελέτη από την Ψυχιατρική Κλινική του Πανεπιστημίου Αθηνών¹ για τις γνωστές περιπτώσεις τοξικομανών στη χώρα που αφορούσε τις αλλαγές στη 10ετία 1973-83 έδειξε ότι:

α. ο συνολικός αριθμός "γνωστών τοξικομανών" της χώρας όπως καταγράφηκε από το σύνολο των ψυχιατρικών υπηρεσιών, το Στρατό και τη Διεύθυνση Εγκληματολογικών Υπηρεσιών το 1983 ανέρχεται σε 9.678 άτομα. Από αυτά οι 3.613 είναι χασισοπότες (52.7%), οι 2.134 ηρωϊνομανείς (31.1%), οι 1.106 (16,2%) χρήστες χαπιών και L.S.D. Οι 2.825 περιπτώσεις καταγράφηκαν ως τοξικομανείς, δεν

¹ Η μελέτη αυτή αποτελεί μέρος μιας ευρύτερης έρευνας για τα ναρκωτικά σε δείγματα γενικού πληθυσμού και σχολείων όλης της χώρας καθώς και σε ειδικές ομάδες μεγάλης επικινδυνότητας που έχει αρχίσει το 1983. Γίνεται δε από την Ψ.Κ.Π.Α. σε συνεργασία με τον τομέα εγκληματολογίας της ΠΑΣΠΕ και το Υφυπουργείο Ν. Γενιάς.

υπάρχουν όμως στοιχεία για το είδος της χρησιμοποιούμενης ουσίας. (Πίνακας 3).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 3

Κατανομή των γνωστών περιπτώσεων χρηστών ναρκωτικών ουσιών στην Ελλάδα σύμφωνα με το είδος της ουσίας (1973-1983)

ΟΥΣΙΕΣ	1973		1983*	
	N	%	N	%
Ινδική Κάνναβη	3128	84,6	3163	52,7
Ηρωίνη	330	8,9	2134	31,1
Άλλες ουσίες (Αμφεταμίνες, Βαρβιτουρικά, ηρεμιστικά)	238	6,5	1106	16,2
ΣΥΝΟΛΟ	3696	100,0	6853	100,0

* Λείπουν πληροφορίες για 2825 περιπτώσεις

ΠΗΓΗ: Madianou D. et al. Proceedings of the 14th Intern. Institute on the Prevention and treatment of drug dependence. Ed. E. Tongue I.C.A.A. Geneva 1985.

β. Το φαινόμενο της χρήσης τοξικών ουσιών αφορά κυρίως στον ανδρικό πληθυσμό. Μετά το 1976 παρατηρείται αύξηση στο ποσοστό των γυναικών. Από τις 9.678 περιπτώσεις που καταγράφηκαν στην απογραφή του 1983, οι 868 (9%) είναι γυναίκες εκ των οποίων οι περισσότερες χρησιμοποιούν ηρωίνη. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι υπηρεσίες απ'όπου καταγράφηκαν οι χρήστες τοξικών ουσιών αφορούν κυρίως σε ανδρικό πληθυσμό, γι'αυτό και τα ποσοστά χρήσης που αναφέρονται στα δύο φύλα πρέπει να ειπωθούν με κάποια επιφύλαξη.

γ. Η μέση ηλικία των ατόμων που χρησιμοποιούν ναρκωτικά παρουσιάζει μία συνεχή μείωση. Η μέση ηλικία και για τα δύο φύλα το 1973 ήταν 44.46 (Σ.Α. 13.06). Το 1983 η μέση ηλικία για τους άνδρες ήταν 35.71 (Σ.Α. 15.7) και για τις γυναίκες 31.24 (Σ.Α. 15.04) (Madianos et al., 1985).

δ. Ένα σημαντικό ποσοστό (46.1%) του συνολικού αριθμού των κα-

ταγεγραμμένων χρηστών άρχισε με χασίς, ενώ ένα μόνο μικρό ποσοστό (0.6%) άρχισε με ηρωίνη (Madianou D. et al., 1985).

ε. Υπάρχει σαφής αυξητική διακύμανση στις νοσηλείες και στις συλλήψεις μέχρι το 1983 (Πίνακας 4).

Οπωσδήποτε τα στοιχεία αυτά δεν αντανakλούν την πραγματική εικόνα του φαινομένου και χρειάζονται έρευνες στον γενικό πληθυσμό για να περιγράψουν τα χαρακτηριστικά των ατόμων που κάνουν χρήση καθώς και τους χαρακτηριστικούς τρόπους της χρήσης.

Παρ'ότι έχουμε πολλές ενδείξεις για την υπόθεση πολλών ερευνητών ότι το χασίς είναι το πρώτο βήμα για να προσχωρήσει κανείς σε "βαρύτερες" ναρκωτικές ουσίες δεν γνωρίζουμε σε ποιο βαθμό αυτό είναι πραγματικότητα για τον ελληνικό πληθυσμό.

Περισσότερο πρόσφατες παρατηρήσεις σε συμβουλευτικό σταθμό στην Αθήνα για άτομα εξαρτημένα από φαρμακευτικές ουσίες και σε περιστατικά που δεν είχαν οπωσδήποτε συλληφθεί ή καταδικαστεί, έδειξαν ότι ένα σημαντικό ποσοστό ατόμων εξαρτημένων από οπιούχα κυρίως, είχαν αρχίσει για πρώτη φορά στη ζωή τους με χρήση κυρίως φαρμακευτικών ουσιών. Συγκεκριμένα, από το σύνολο των περιστατικών που επισκέφτηκαν το Συμβουλευτικό σταθμό μέχρι την Άνοιξη του 1984, το 39.9% είχαν αρχίσει με χασίς, το 31.1% με αντιπαρκινσονικά (artane, akineton), το 6.8% με βενζοδιαζεπίνες (valium, stedon, κλπ.) και από το υπόλοιπο 22.2% το 3.4% με οπιούχα, το 2.8% με βαρβιτουρικά, το 2.2% με αναλγητικά, το 1.6% με αλκοόλ, το 0.7% με αμφεταμίνες, το 0.7% με κοκαΐνη, το 0.3% με παραισθησιογόνα και για το 10.5% δεν υπήρχαν πληροφορίες (Ζαφειρίδης, Αρμάος, Φωστέρη, 1984).

Γεννιέται, λοιπόν η ανάγκη για περισσότερη έρευνα πάνω στους παράγοντες και στις κοινωνικοπολιτισμικές συνθήκες που ευνοούν ή καταστέλλουν τη χρήση του χασίς ή των άλλων ναρκωτικών σε συγκεκριμένες ομάδες του πληθυσμού. Πληροφορίες γύρω από τον τρόπο λειτουργίας της κάθε ουσίας σε ομάδες που την έχουν αποδεχτεί θα φωτίσουν περισσότερο την αρκετά πολύπλοκη εικόνα.

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 4

Εκποστιαία αύξηση των συνολικών νοσηλείων σε ψυχιατρικά ιδρύματα και συλλήψεων από τις ιδιωτικές αρχές για χρήση ναρκωτικών ουσιών (1973-1983)

	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1973-83
ΝΟΣΗΛΕΙΕΣ	100,0	+5.4	+58.9	0.0	+19.3	+39.1	+43.6	+6.11	+94.2	+3.0	-35.0	+451.3
ΣΥΛΛΗΨΕΙΣ	100.0	+35.6	+14.7	+28.1	+13.2	+26.7	+24.8	+26.8	+38.0	+39.4	-169.5	+215.6

ΠΗΓΗ: Madianou D. et al.: Proceedings of the 14th Intern. Institute on the prevention and treatment of drug dependence Ed. E. Tongue I.C.A.A., Geneva 1985

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

4.1. Σκοπός-Υποθέσεις

Αφειρηγία για την εργασία αυτή αποτέλεσε η έρευνα πάνω στη χρόνια χρήση του χασίς από ερευνητική ομάδα της Ψυχιατρικής Κλινικής του Πανεπιστημίου Αθηνών στο χρονικό διάστημα 1971-1975 (Stefanis et al. 1977). Η τελευταία αυτή έρευνα σχεδιάστηκε αρχικά για την κλινική, κυρίως, μελέτη της χρόνιας χρήσης του χασίς. Τα κοινωνιολογικά, όμως, στοιχεία που συγκεντρώθηκαν οδήγησαν στη διαμόρφωση ερωτηματικών στα οποία μόνο μία συστηματική κοινωνικο-ανθρωπολογική έρευνα θα μπορούσε να δώσει κάποια απάντηση:

- Ποιά είναι η κοινωνική σημασία της χρήσης χασίς σήμερα που οι κοινωνικές συνθήκες στη συγκεκριμένη κοινότητα καθώς και το νομικό πλαίσιο έχουν αλλάξει; Συνεχίζει να αποτελεί μέσο κοινωνικοποίησης για τα άτομα της 2ης γενιάς;
- Μεταβιβάζεται ο παραδοσιακός τρόπος χρήσης χασίς από γενιά σε γενιά μέσα στην οικογένεια, γειτονιά ή και κοινότητα; αν ναι, με ποίο τρόπο και κάτω από ποιές συνθήκες.
- Ποιοί οικογενειακοί παράγοντες ευνοούν ή καταστέλλουν τη χρήση ναρκωτικών στη 2η γενιά;
- Πως και σε ποίο βαθμό επηρεάζει η κοινωνική κινητικότητα τη χρήση χασίς και άλλων ναρκωτικών ουσιών στην 2η γενιά;
- Τι ρόλο παίζει ο χαρακτηρισμός του πατέρα-χασισοπότη ως εγκληματία (με καταδίκες, φυλακίσεις) στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς των παιδιών (2η γενιά) προς το χασίς;

Έτσι σχεδιάστηκε και ολοκληρώθηκε η παρούσα εργασία που είχε σα στόχο να μελετήσει τους κοινωνικούς και πολιτιστικούς πα-

ράγοντες που επηρεάζουν τη "μεταβίβαση" της χρήσης χασίς από τη μία γενιά στην άλλη καθώς και τους μηχανισμούς και τα πρότυπα που διαμορφώνουν τη χρήση.

Το ερευνητικό πλαίσιο είναι μία συγκεκριμένη συνοικία στην ευρύτερη περιοχή της Αθήνας που είχε για αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα τα χαρακτηριστικά και τους συναισθηματικούς δεσμούς μιάς κοινότητας με την κοινωνιολογική έννοια του όρου¹ και την οποία θα ονομάσουμε "**κοινότητα Σ**". Η κοινότητα Σ. αποτελεί μέρος μιάς ευρύτερης διοικητικά περιοχής, την οποία θα ονομάσουμε ευρύτερη περιοχή Σ. και η οποία ισοδυναμούσε αρχικά (στις δεκαετίες 1930, 1940) με μέρος ενός Δήμου και μίας κοινότητας (με τη διοικητική έννοια του όρου), ενώ σήμερα αποτελείται από ένα αυτοτελή Δήμο και μέρος ενός άλλου Δήμου. Μέχρι τη δεκαετία του 1960, η χρήση του χασίς ήταν μία αποδεκτή συμπεριφορά, ενσωματωμένη στην οικογενειακή και κοινωνική ζωή ενός μεγάλου αριθμού οικογενειών στην κοινότητα Σ. (Stefanis, Ballas, Madiapou, 1976).

Πιο συγκεκριμένα, η παρούσα μελέτη σκόπευε να διερευνήσει τα κοινωνικο-πολιτιστικά χαρακτηριστικά οικογενειών όπου ο πατέρας είναι χρόνιος χασισοπότης και να τα συγκρίνει με χαρακτηριστικά οικογενειών της ίδιας κοινότητας, που ο πατέρας δεν είναι χρήστης χασίς ή άλλου ναρκωτικού. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην ανίχνευση της επικράτησης της χρήσης χασίς και άλλων ναρκωτικών στα παιδιά των οικογενειών αυτών (2η γενιά) καθώς και στους χαρακτηριστικούς τρόπους μύησης-χρήσης της ουσίας ή στην αποστροφή και αντίσταση στη χρήση της.

Με βάση τη βιβλιογραφική ανασκόπηση και τα προκαταρκτικά ευρήματα από την πρώτη έρευνα του 1971-75, διαμορφώθηκαν οι ακόλουθες ερευνητικές υποθέσεις:

1. Τα παιδιά των χασισοποτών (Α' ομάδα) καπνίζουν χασίς σε μεγαλύτερη έκταση απ'ότι τα παιδιά μη χασισοποτών (Β' ομάδα).
2. Η καταγωγή του πατέρα και/ή της μητέρας συσχετίζεται με μεγαλύτερη επικράτηση της χρήσης χασίς στα παιδιά.

¹ Με τα χαρακτηριστικά που περιέγραψε ο W.J. Goode (1957) και αναφέρονται από τον Δ. Τσαούση (1979).

3. Η χρήση χασίς από τη μεριά της οικογένειας της μητέρας επηρεάζει ευνοϊκότερα τη χρήση χασίς στα παιδιά.
4. Η άσκηση ορισμένων επαγγελμάτων και η εργασία σε συγκεκριμένους χώρους στην κοινότητα καθώς και η εργασία με τον πατέρα είναι παράγοντας που ευνοεί τη χρήση στα παιδιά των χασισοποτών (ομάδα Α).
5. Παιδιά που μυήθηκαν στο χασίς από την οικογένεια και τη γειτονιά έχουν την τάση να μένουν σταθερά στην ίδια ουσία, ενώ παιδιά που μυήθηκαν έξω από την οικογένεια ή τη γειτονιά μεταπηδούν σε άλλες ουσίες.
6. Τα παιδιά της Α ομάδας που έχουν εκτεθεί στη χρήση του χασίς έχουν μια θετικότερη στάση απέναντι στη χρήση του.
7. Τα μεγαλύτερα παιδιά της Α ομάδας έχουν θετικότερη στάση απέναντι στη χρήση χασίς.
8. Η εκούσια μετακίνηση της οικογένειας από την περιοχή για λόγους ανοδικής κοινωνικής κινητικότητας είναι παράγοντας που μεταβάλλει την επικράτηση της χρήσης.

4.2. Μεθοδολογία

α. Το δείγμα της πρώτης έρευνας (1971-75)

Το δείγμα της παρούσας έρευνας στηρίχτηκε στις ήδη γνωστές οικογένειες χασισοποτών και μη καπνιστών (φυσιολογικοί μάρτυρες) από την έρευνα της Ψυχιατρικής Κλινικής του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Γι' αυτό, θα παρουσιαστούν μερικά χαρακτηριστικά του αρχικού αυτού δείγματος. Η ερευνητική ομάδα αποτελέστηκε από 47 άνδρες, χρόνιους χρήστες χασίς και 40 άνδρες από την ίδια περιοχή οι οποίοι δεν είχαν καπνίσει ποτέ χασίς (ομάδα ελέγχου). Τα κριτήρια επιλογής για την ομάδα των χασισοποτών ήταν:

- να καπνίζουν χασίς συστηματικά τουλάχιστον για 10 χρόνια.
- να μην έχουν χρησιμοποιήσει άλλες ουσίες παρά μόνο χασίς· η κοινωνική χρήση οινοπνευματωδών ποτών ήταν επιτρεπτή.
- να μην πάσχουν από σοβαρή νευρολογική διαταραχή ή σωματική αρρώστεια που τους έχει αφήσει αναπηρίες.

Για την ομάδα ελέγχου τα κριτήρια επιλογής ήταν:

- να μην έχουν κάνει χρήση χασίς ή άλλων ουσιών εκτός από τη χρήση οινοπνευματωδών ποτών μέσα σε κοινωνικά παραδεκτά όρια.
- να συμφωνούν με την ομάδα των χασισοποτών στα κοινωνικοδημογραφικά χαρακτηριστικά όπως φύλο, ηλικία, κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο και περιοχή που μεγάλωσαν και ζουν.
- να καπνίζουν συστηματικά τσιγάρα καπνού.
- να μην πάσχουν από βαριά νευρολογική ή σωματική αρρώστεια.

Ο πίνακας 5 παρουσιάζει τα κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά των δύο δειγμάτων (έρευνητικής και ομάδας ελέγχου).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 5

		ΧΑΣΙΣΟΠΟΤΕΣ (N:47)		ΟΜΑΔΑ ΕΛΕΓΧΟΥ (N:40)		ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ	
		$\bar{x}$	Σ.Α.	$\bar{x}$	Σ.Α.	t	P<
Ηλικία		40,72	12,12	41,72	7,6	0,52	Μ.Σ.
Χρόνια εκπαίδευσης		4,22	2,86	5,37	2,69	1,93	Μ.Σ.
Αριθμός αλλαγών στο επάγγελμα		3,74	2,14	4,55	2,44	1,63	Μ.Σ.
Αριθμός επαγγελματιών		3,10	1,67	3,07	1,78	0,08	Μ.Σ.
		N	%	N	%	χ^2	P<
Ειδικ.Εργάτες:		12	25,53	25	62,5	12,08	.001
Επάγγελμα: Ανειδ.Εργάτες & μικροπωλητές		35	74,47	15	37,5		
προσφυγική καταγωγή γονιών:	πατέρας	20	42,55	24	60,0	0,31	Μ.Σ.
	μητέρα	23	48,93	24	65,0	1,06	Μ.Σ.
	και οι δύο	17	36,17	21	52,5	2,34	Μ.Σ.

ΠΗΓΗ: Liakos, Madianou, Ballas, Stefanis (1977) στο Hashish: Studies of Long-Term Use (ed.) (Stefanis et al. 1977).

Όπως φαίνεται από την εφαρμογή των στατιστικών δοκιμασιών, οι δύο ομάδες δεν διαφέρουν σε στατιστικά σημαντικό επίπεδο παρά μόνο στο είδος των επαγγελματιών. Μεγαλύτερος αριθμός ανειδίκευτων εργατών και μικροπωλητών επικρατεί μεταξύ των χασισοποτών

απ'ότι στην ομάδα ελέγχου¹.

Πρόκειται για δείγμα που πάρθηκε με την ανθρωπολογική τεχνική της χιονοστιβάδας² δηλαδή το ένα άτομο έφερνε τους γνωστούς του κλπ. Τα χαρακτηριστικά των ατόμων του αρχικού αυτού δείγματος συγκρίθηκαν με εκείνα του συνόλου των "γνωστών περιπτώσεων" χασισοποτών της χώρας από τα αρχεία της Διεύθυνσης Εγκληματολογικών Υπηρεσιών για την περίοδο 1963-73.

Από τη σύγκριση αυτή δεν προέκυψαν σημαντικές διαφορές παρά μόνο στην ηλικία έναρξης της χρήσης χασίς: η μέση ηλικία έναρξης της ομάδας των χασισοποτών της χώρας ήταν 23,5 ($\pm 7,05$), ενώ 17,61 ($\pm 4,12$) για την ερευνητική ομάδα, διαφορά στατιστικά σημαντική στο επίπεδο $P < 0.001$. Η διαφορά αυτή μπορεί να αποδοθεί στον τρόπο λήψης των στοιχείων (πιο συστηματική και λεπτομερής λήψη ιστορικού στην έρευνα της Ψ.Κ.Π.Α.). Ο μέσος χρόνος χρήσης του χασίς για τις δύο ομάδες ήταν σχεδόν ίδιος 24,2 και 24,3 χρόνια αντίστοιχα (Liakos, Madianou, Ballas, Stefanis, 1977).

Β. Το δείγμα της παρούσας έρευνας

Το υλικό της έρευνας αυτής αποτέλεσε ένας αριθμός των οικογενειών των χρόνιων χασισοποτών καθώς και των μαρτύρων (μη καπνιστών χασίς) και ειδικότερα τα παιδιά των οικογενειών αυτών (2η γενιά) στα οποία επικεντρώθηκε το κομμάτι αυτό της έρευνας.

Από το αρχικό δείγμα των 47 χασισοποτών, οι 45 είχαν οικογένεια με παιδιά. Από αυτές βρέθηκαν οι 41 οικογένειες, αλλά μόνο οι 36 πληρούσαν τα κριτήρια και πάρθηκαν συνεντεύξεις από 52 παιδιά. Οι υπόλοιπες δεν πληρούσαν τα κριτήρια (ανήλικα παιδιά, τα παιδιά ζούσαν μόνιμα εκτός Αθηνών, βρέθηκε μόνο ο ένας γονιός) ή δεν βρέθηκαν καθόλου και η μόνη πληροφορία για αυτές είναι ότι μετακινήθηκαν έξω από την περιοχή σε άγνωστη διεύθυνση. Ο πίνακας 6 παρουσιάζει τη δειγματοληψία των οικογενειών και των παιδιών των χασισοποτών (ομάδα Α).

¹ Ίδια περίπου αποτελέσματα προέκυψαν και από έρευνα σε άλλη περιοχή με προσφυγικό πληθυσμό, όπου παρατηρήθηκε ότι η επαγγελματική κατάσταση των προσφύγων ήταν πιο χαμηλή απ'ότι των Αθηναίων ή των εσωτερικών μεταναστών (Sandis, 1973).

² Μετάφραση του όρου snowball sample

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 6

ΧΡΟΝΟ- ΛΟΓΙΑ	Αρχικό δείγμα	Με οικογένεια και παιδιά (Σύνολο)	Σύνολο παιδιών	Αριθμός παι- διών που συ- νεργάστηκαν	Αριθμός παι- διών που δεν συνεργάστηκαν
1971 1972	47	45	102	-	-
1982	Βρέθηκαν & πληρούσαν τα κριτήρια	36	76	52	24**
1983	Δεν βρέθη- καν ή δεν πληρούσαν τα κριτήρια	9*	26	-	-

* Αιτίες

- 2 οικογένειες με παιδιά κάτω των 12 ετών
- 1 οικογένεια με διαζευγμένους συζύγους που αρνήθηκαν συνεργασία
- 2 οικογένειες με παιδιά μόνιμα εκτός Αθηνών
- 4 οικογένειες με αλλαγή τύπου κατοικίας

** Αιτίες

- 8 παιδιά μόνιμα εκτός Αθηνών
- 7 παιδιά κάτω των 12 ετών
- 1 παιδί με νοητική καθυστέρηση
- 8 παιδιά δεν συνεργάστηκαν
- Και τα 24 αυτά άτομα είχαν αδέρφια που συνεργάστηκαν μαζί μας

Από τα 40 άτομα της ομάδας ελέγχου στην έρευνα του 1971-75, τα 34 είχαν οικογένεια και παιδιά. Από τις οικογένειες αυτές βρέθηκαν οι 23 και πάρθηκαν συνεντεύξεις από 28 παιδιά (πίνακας 7).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 7

ΧΡΟΝΟ- ΛΟΓΙΑ	Αρχικό δείγμα	Με οικογένεια και παιδιά (Σύνολο)	Σύνολο παιδιών	Αριθμός παι- διών που συ- νεργάστηκαν	Αριθμός παι- διών που δεν συνεργάστηκαν
1971 1972	40	34	80	-	-
1982	Βρέθηκαν	23	54	28	26**
1983	Δεν βρέθηκαν ή δεν πληρού- σαν τα κριτή- ρια	11*	26	-	-

* Αιτίες

- 1 οικογένεια με ανήλικα παιδιά
- 1 οικογένεια με παιδιά εκτός Αθηνών
- 9 οικογένειες που έφυγαν από την περιοχή σε άγνωστη διεύθυνση

** Αιτίες

- 12 παιδιά μόνιμα εκτός Αθηνών
- 5 παιδιά κάτω των 12 ετών
- 9 παιδιά που δεν συνεργάστηκαν

Έτσι διαμορφώθηκε ένα δείγμα 36 οικογενειών με 52 παιδιά χασισοποτών (ομάδα Α) καθώς επίσης και ένα δείγμα 23 οικογενειών με 28 παιδιά της αρχικής ομάδας ελέγχου-ομάδα Β στην παρούσα έρευνα (Πίνακας 8).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 8

Δείγμα της παρούσας έρευνας

	Ομάδα Α	Ομάδα Β	Σύνολο
οικογένειες:	36	23	59
παιδιά :	52	28	80

Τα άτομα αυτά ήταν κάτοικοι μιας συγκεκριμένης περιοχής στην ευρύτερη περιοχή πρωτεύουσας όπου κατοικούσε ένας μεγάλος αριθμός χασισοποτών. Από την ανάλυση των στοιχείων της Δ.Ε.Υ. το 1973, η κοινότητα αυτή βρέθηκε να παρουσιάζει τα υψηλότερα ποσοστά επικράτησης χασισοποτών, σε σύγκριση με όλες τις περιοχές της Ελλάδας. Τα ποσοστά αυτά ήταν για την κοινότητα Σ: 0,48%, περιοχή Πειραιά: 0,14%, περιοχή Αθηνών: 0,065% (Liakos, Madiadou, Ballas, Stefanis, 1977).

γ. Μέθοδοι και τεχνικές συλλογής των στοιχείων

Η παρούσα έρευνα είναι το αποτέλεσμα επιστημονικού προβληματισμού και συλλογής στοιχείων που χωρίζονται σε δύο φάσεις:

α' φάση: Αποτελείται από ερευνητικό υλικό που άρχισε να συλλέγεται στην περίοδο 1973-75 παράλληλα με την κυρίως έρευνα της Ψ.Κ.Π.Α. και του οποίου η συλλογή συνεχίστηκε περισσότερο συστηματικά στη β' φάση. Το υλικό αυτό αφορά κυρίως στους ίδιους τους χρόνιους χασισοπότες ή στα άτομα της ομάδας ελέγχου και αποτελείται από:

- Εκτενή βιογραφικά ιστορικά¹ από 28 χρόνιους χασισοπότες και 20 άτομα-μη χασισοπότες, με αναφορά σ' όλα τα μέλη της οικογένειας. Τα βιογραφικά ιστορικά περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων και

¹ μετάφραση του όρου life histories

στοιχεία για μύηση και χρήση του χασίς, τρόπους χρήσης, κα-
ταγωγή, ανατροφή, στάσεις οικογένειας απέναντι στο χασίς, ι-
στορικό συλλήψεων, φυλακίσεων, οικογενειακό ιστορικό, καθώς
και τη ζωντανή ιστορία της δημιουργίας της κοινότητας Σ. και
της εξέλιξης του κοινωνικού φαινομένου της παραδοσιακής χρή-
σης χασίς.

- Συνεντεύξεις από τις συζύγους των χασισοποτών γύρω από τη στά-
ση τους απέναντι στο κάπνισμα του χασίς, τη συμπεριφορά του
συζύγου και την ανατροφή των παιδιών.
- Σχεδιασμό γενεαλογιών (οικογ.δένδρων) με επικέντρωση στην κα-
ταγωγή και στους προγόνους που τυχόν κάνουν χρήση χασίς, αλ-
κοόλ ή άλλων τοξικών ουσιών.
- Συλλογή δημογραφικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών της κοι-
νότητας από αρχεία και από συνεντεύξεις με άτομα "κλειδιά".

Τα δεδομένα αυτής της φάσης θα χρησιμοποιηθούν μόνο στο βαθ-
μό που θα χρειαστεί να απαντηθούν οι υποθέσεις της παρούσας έ-
ρευνας. Το μεγαλύτερο μέρος του υλικού των βιογραφικών ιστορι-
κών το οποίο έχει αναλυθεί, θα αποτελέσει ξεχωριστή εργασία.

β' φάση: Αποτελείται από υλικό που αφορά κυρίως στα παιδιά
των χασισοποτών και της ομάδας ελέγχου-2η γενιά. Η συλλογή του
υλικού αυτού έγινε στη χρονική περίοδο 1981-84 και περιλαμβά-
νει:

- Συνεντεύξεις με ημιδομημένο ερωτηματολόγιο από 52 άτομα-παι-
διά χασισοποτών (ομάδα Α) και από 28 άτομα-παιδιά μη χασισο-
ποτών (ομάδα Β).
- Συνέχιση και ολοκλήρωση των συνεντεύξεων από τις συζύγους-μη-
τέρες των οικογενειών που συνεργάστηκαν.
- Λήψη εκτενών βιογραφικών ιστορικών από 14 άτομα-παιδιά χασι-
σοποτών και 10 άτομα-παιδιά μη χασισοποτών (2η γενιά) ώστε να
είναι δυνατή η σύγκριση των χαρακτηριστικών των δύο ομάδων.
Έγινε προσπάθεια να εκπροσωπηθούν όλες οι κατηγορίες ατόμων
με βάση την ηλικία, κοινωνικοοικονομική κατάσταση, χρήση χα-
σις κλπ.

- Συμμετοχική παρατήρηση¹ των οικογενειών και της κοινότητας γενικότερα, καθώς και συζητήσεις με άτομα-εκπροσώπους φορέων της κοινότητας.

Η λήψη των βιογραφικών ιστορικών έγινε με μαγνητοφωνημένες συνεντεύξεις, όπως και πολλές από τις συζητήσεις με άτομα κλειδιά, στα σπίτια τους ή στο χώρο του Αιγινήτειου Νοσοκομείου. Στη β' φάση της έρευνας, και για να εξασφαλιστεί ως ένα βαθμό η ανωνυμία των ατόμων της 2ης γενιάς, νοικιάστηκε χώρος (δωμάτιο προσφυγικού διαμερίσματος που παραχωρήθηκε στην έρευνα) μέσα στην κοινότητα.

Το ερωτηματολόγιο απαντήθηκε από τα παιδιά με προσωπικές συνεντεύξεις (μέσος όρος αριθμού των συνεντεύξεων 2.3. φορές) διάρκειας 90' η κάθε μία. Η κατασκευή του ερωτηματολογίου στηρίχτηκε σε πρότυπα-ερωτηματολόγια του Ο.Η.Ε. και της Παγκόσμιας Οργάνωσης Υγείας-Π.Ο.Υ. (Johnston, 1980, U.N. Division of Narcotic Drugs, 1980). Περιλαμβάνει τα εξής τμήματα:

- A. Η γνώμη για τα προβλήματα της Ελληνικής Κοινωνίας
- B. Ιστορικό χρήσης ουσιών:
 - τσιγάρων καπνού
 - οινοπνευματωδών ποτών
 - νευροληπτικών φαρμάκων με σύσταση γιατρού ή μη
 - χασίς
 - άλλων τοξικών ουσιών όπως παυσίπονα, αμφεταμίνες, αντιχολινεργικά, παραισθησιογόνα, διεγερτικά και οπιούχα
- Γ. Ιστορικό μύησης και χρήσης του χασίς ή άλλων ουσιών
- Δ. Οικογένεια και χρήση χασίς ή άλλων ουσιών
 - χρήση χασίς ή άλλων ουσιών από προγόνους
 - στάση στο χασίς από τα άλλα μέλη της οικογένειας
 - κοινωνικές επιπτώσεις από τη χρήση του χασίς (φυλακίσεις, ανεργία κλπ)
- Ε. Στάση απέναντι στις ουσίες
- ΣΤ. Στάση απέναντι στα άτομα που κάνουν χρήση τοξικών ουσιών
- Ζ. Τι θα πρέπει να γίνει
- Η. Ελεύθερος χρόνος-ενδιαφέροντα-κοινωνικές αξίες

¹ μετάφραση του όρου participant observation

Θ. Δημογραφικά, κοινωνικά και ατομικά στοιχεία

Ι. Παρατηρήσεις.

Όλες οι συνεντεύξεις από τα 80 συνολικά άτομα της 2ης γενιάς πάρθηκαν από το ίδιο άτομο-ερευνήτρια, γεγονός που αυξάνει την εγκυρότητα και αξιοπιστία και των πληροφοριών.

Η συμπλήρωση των γενεαλογιών καθώς και των οικογενειακών ιστορικών έγινε με συνεντεύξεις απ' όλα τα μέλη της οικογένειας, ακόμα και συγγενών ή γειτόνων. Με αυτό τον τρόπο ελέγχονταν η αξιοπιστία των πληροφοριών, κυρίως στα στοιχεία που αναφέρονταν στη χρήση χασίς ή άλλων ουσιών. Η εγκυρότητα της τεχνικής των βιογραφικών ιστορικών έχει επισημανθεί σε πολλές ανθρωπολογικές εργασίες (Lewis 1963, Pelto 1970, Bertaux 1981, Synge 1981, Thomson 1981).

Τα αποτελέσματα της έρευνας είναι προϊόντα της πολύπλοκης αυτής διαδικασίας της συνεχούς επαλήθευσης ή διάψευσης μιας πληροφορίας, από ένα κύκλο ατόμων μέσα στην οικογένεια, γειτονιά, κοινότητα. Η πληροφορία αν ένα άτομο κάνει χρήση χασίς π.χ. μπορούσε να παρθεί από τους γονείς του, από φίλους του ή άλλους γνωστούς του στη γειτονιά, από συγγενείς του και βέβαια να διασταυρωθεί από τον ίδιο.

δ. η ανάλυση των δεδομένων της έρευνας

Για τη στατιστική ανάλυση των δεδομένων της έρευνας καθορίστηκαν ως ανεξάρτητες μεταβλητές τα κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά, και στοιχεία του ατομικού και οικογενειακού ιστορικού όπως καταγωγή γονιών, τόπος δουλειάς, κοινωνική κινητικότητα, η χρήση χασίς από προγόνους, τυχόν φυλακίσεις του πατέρα κλπ. Ως εξαρτημένες μεταβλητές θεωρήθηκαν η χρήση χασίς και η στάση απέναντι στο χασίς και στις άλλες τοξικές ουσίες.

Για την ανάλυση της έρευνας χρησιμοποιήθηκε η δοκιμασία του χ^2 προκειμένου να ελεγχθούν τυχόν ποιοτικές διαφορές στη διαμόρφωση πινάκων διπλής εισόδου. Υπολογίστηκαν επίσης οι μέσοι όροι ($\bar{x}$) και σταθερές αποκλίσεις (Σ.Α.) των διαφορών συνεχών μεταβλητών και εφαρμόστηκε η δοκιμασία του Student t. Χρησιμο-

πολήθηκε δε, ο συντελεστής συσχέτισης r (Pearson Product Moment Correlation Coefficient) για τη συσχέτιση δύο ποσοτικών μεταβλητών.

Για την ανάλυση αυτή χρησιμοποιήθηκε το Statistical Package For the Social Sciences 8-1979 των Nie, Hull, Jenkins, Steinbrenner & Bent, 1975.

Η αξιολόγηση του υλικού των βιογραφικών ιστορικών έγινε με ανάλυση περιεχομένου κατά θέματα, αφού πρώτα απομαγνητοφωνήθηκε και δακτυλογραφήθηκε το υλικό.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο 5

Η ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ Σ¹. ΚΑΙ Η ΧΡΗΣΗ ΧΑΣΙΣ

5.1. Δημογραφικά και κοινωνικοπολιτισμικά στοιχεία

Η κοινότητα Σ. αποτελεί μέρος μιας ευρύτερης περιοχής η οποία καλύπτει 2.100 στρέμματα (Ευρύτερη Περιοχή Σ.). Στις αρχές του αιώνα η περιοχή ήταν ανοιχτός ακατοίκητος σχεδόν χώρος με εξαίρεση τα λίγα πλινθόκτιστα σπίτια των περιβολάρηδων, που καλλιεργούσαν κηπευτικά ή ανάτρεφαν ζώα.

Στο ένα άκρο της περιοχής είχε αρχίσει από τις πρώτες δεκαετίες του αιώνα να δημιουργείται συνοικισμός με εσωτερικούς μετανάστες από τη νότια Πελοπόννησο που φέρει και το όνομα της περιοχής προέλευσής τους, οι οποίοι συνέχιζαν σχεδόν με την ίδια μορφή τον "αγροτικό τρόπο ζωής". Έτσι η περιοχή αποτελούσε παράδειγμα "αγροτικού οικισμού σε αστικό χώρο" (Worsley, 1967). Οι πρώτοι αυτοί κάτοικοι, ντόπιοι ή από παλιά εγκατεστημένοι, έγιναν αργότερα όταν αυξήθηκε πληθυσμιακά και βιομηχανικά η περιοχή, η άρχουσα τάξη, έχοντας στα χέρια τους τη γη που είχε ήδη μετατραπεί σε οικόπεδα-σπίτια-διαμερίσματα.

Στη περιοχή Σ. βρίσκονται και εγκαταστάσεις ζωεμπορίας και σφαγείων από τα μέσα της δεκαετίας του 1910, πράγμα που έδωσε κάποιο αστικό χαρακτήρα στην περιοχή από τη δημιουργηθείσα εκεί γύρω αγορά. Διανοίχτηκε αρχικά, κεντρικός δρόμος που ένωνε την περιοχή με τα Αστικά κέντρα της Ευρύτερης περιοχής Πρωτεύουσας. Αργότερα, λόγω της μεγάλης διακίνησης ζωεμπόρων, δημιουργήθηκε στη γύρω περιοχή ένα εμπορικό κέντρο με εστιατόρια, πανδοχεία και εμπορικά καταστήματα.

¹ Προσπαθήσαμε κατά το δυνατό να αποφύγουμε να δώσουμε στοιχεία που θα προδίδαν την πραγματική ταυτότητα της κοινότητας, πράγμα που αποδείχθηκε δύσκολο.

Η πρώτη όμως μαζική εγκατάσταση κατοίκων στην περιοχή πραγματοποιήθηκε στην δετία 1922-28 από πρόσφυγες της Μ.Ασίας μετά την καταστροφή. Σύμφωνα με τη Συνθήκη της Λωζάνης (1923) η Ελλάδα έχασε όλες τις ακμάζουσες παροικίες της στην Μ. Ασία και έτσι 1/2 εκατομμύριο Τούρκοι έφυγαν από την Ελλάδα ενώ 1,3 εκατομμύρια Έλληνες ήλθαν σ' αυτή.

Η εγκατάσταση αυτή χρειάστηκε ένα διάστημα 4-6 ετών ώσπου να βρεθούν τα διάφορα μέλη των οικογενειών μεταξύ τους. (Παπάζογλου, 1979). Ένας άλλος λόγος ήταν εκείνος που περιγράφει η έκθεση Morgenthau (1929):

"Αυτά τα 3-4 πρώτα χρόνια, οι πρόσφυγες που ήλθαν στις πόλεις, υποκινούμενοι από κάποιο περίεργο ένστικτο, μετακινούντο συνεχώς. Υπήρχαν μόνο λίγες οικογένειες προσφύγων που δεν μετακινήθηκαν από περιοχή σε περιοχή ώστε να δουν με τα μάτια τους τις δυνατότητες που πρόσφερε κάθε περιοχή που επιπτονταν.... Έτσι διαχωρίστηκαν με δικά τους κριτήρια σε διαφορετικές περιοχές."

Τα κριτήρια αυτά ήταν ασφαλώς το μορφωτικό επίπεδο, τα τυχόν κινητά περιουσιακά στοιχεία που έφεραν μαζί τους μερικοί πρόσφυγες, η επαγγελματική τους κατάρτιση και τέλος το πολιτιστικό τους επίπεδο που αποτελούσε κι' αυτό ένα σημαντικό εφόδιο.

Υπάρχουν στοιχεία ότι στην κοινότητα Σ εγκαταστάθηκαν πρόσφυγες από την Αττάλεια της Μικράς Ασίας χαμηλού κοινωνικοπολιτιστικού επιπέδου (δεν μιλούσαν Ελληνικά και οι περισσότεροι ήταν ανεπάγγελτοι). Υπήρχαν και μερικοί Ατταλιώτες που ήταν τεχνίτες, κτίστες κυρίως, οι οποίοι ή εγκαταστάθηκαν σ' άλλες συνοικίες ή παρέμειναν στη επαρχία¹ όπου υπήρχε ανοικοδόμηση και επομένως δουλειά γι' αυτούς.

Οι περισσότεροι από τους πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν στην κοινότητα Σ εργάστηκαν σε μια από τις εγκαταστάσεις των σφα-

Η πρώτη εγκατάσταση των προσφύγων από την Αττάλεια έγινε στο λιμάνι Κατάκωλο της Ηλείας όπου έφταναν τμηματικά με πλοία. Από τους πρόσφυγες αυτούς αρκετοί έμειναν εκεί βρίσκοντας δουλειά σαν κεραμοποιοί και κτίστες στις γύρω περιοχές (αρχεία του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών (Κ.Μ.Σ.). Από το υλικό των βιογραφικών ιστορικών καταγράφονται "ανταλλαγές" της περιοχής αυτής της Ηλείας με την κοινότητα Σ. όπως γάμοι, ανταλλαγή προϊόντων και εργασίας. Πολλές από τις οικογένειες είναι συγγενικές. Μερικές οικογένειες ήρθαν να εγκατασταθούν στην κοινότητα Σ αρκετά χρόνια μετά, στα μέσα της δεκαετίας του 1930 και έχοντας χρήματα άνοιξαν δικά τους "μαγαζιά" δηλαδή καφεενεία που λειτουργούσαν και σαν μπακάλικά, εστιατόρια ή και τεκέδες όπως ονόμαζαν ένα χωριστό δωμάτιο στο βάθος του καφεενείου.

γείων σε παρακείμενη περιοχή. Εξαθλιωμένοι όπως ήταν εκείνη την εποχή προσφέρονταν σαν "φτηνά εργατικά χέρια" ενώ ταυτόχρονα έλυναν το πρόβλημα επιβίωσης τους. Γύρω δε από το χώρο των σφαγείων δημιουργήθηκαν πολλά "κουτούκια" όπου μαζεύονταν οι εργάτες των σφαγείων κυρίως μετά τη δουλειά και παίζαν μπουζούκι ή μπαγλαμά και τραγουδούσαν. Μερικά μάλιστα απ' αυτά τα "μαγαζιά" απέκτησαν φήμη και σ' όλη την υπόλοιπη περιοχή Αθήνας και Πειραιά (διηγήσεις παλαιών κατοίκων και ενός πρώην Δημάρχου της περιοχής).

Η εμπορική κίνηση που δημιουργήθηκε από τα σφαγεία και βυρσοδεψεία αρχικά κι' αργότερα από παρακείμενη αγορά είχε σαν αποτέλεσμα τη συνεχή εισροή εσωτερικών μεταναστών εργατικής κυρίως τάξης¹. Η εμπορευματική αυτή δραστηριότητα συνέβαλε στην οικονομική ανάπτυξη της περιοχής αλλά δημιούργησε ταυτόχρονα φτώχεια και περιθωριοποίηση.

Οι συνθήκες διαμονής και εργασίας τους ήταν άσχημες. Δεν υπήρχε κεντρική αποχέτευση ούτε στους χώρους εργασίας ούτε στις παράγκες των προσφύγων. Κάθε οικογένεια είχε στην διάθεσή της μία παράγκα ενός δωματίου ανεξάρτητα από τον αριθμό των ατόμων της, χωρίς τρεχούμενο νερό ή λουτρό. Υπήρχαν κοινές τουαλέτες και μία βρύση σε κάθε ένα από τους τρεις βασικούς συνοικισμούς.

Οι ανάγκες όμως διαβίωσης, κυρίως όπου προσθέτονταν νέα μέλη (γάμος παιδιών, εγγόνια κ.λ.π.) είχαν σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία νέων "δωματίων" ή χώρων σε κάθετη ή οριζόντια δόμηση με πρόχειρα μέσα κατασκευής όπως χαρτόνι, ξύλα, τσίγκους. Έτσι καλύφθηκε όλος σχεδόν ο χώρος που τους είχε παραχωρηθεί δημιουργώντας ένα αδιαπέραστο τείχος όπου μόνο αν είσουν "δικός" μπορούσε να περάσεις. Παρακείμενος λόφος βοήθησε στην απομόνωση του "φρούριου".

Οι γηραιότεροι το ονομάζουν "κάστρο". Λόγω δε της αμφιθεατρικής του θέσης μπορούσε κανείς να δει από μακριά ποιοί έρχον-

¹ Στην αύξηση αυτή της εσωτερικής μετανάστευσης έπαιξε σημαντικό ρόλο ο περιορισμός μετανάστευσης στις Η.Π.Α. μετά τον Μάιο του 1921, μια εποχή που το μεταναστευτικό ρεύμα σ' αυτή την ήπειρο είχε φτάσει στο κορύφωμά του: 498.068 άτομα (στοιχεία από την Ε.Σ.Υ.Ε., 1930).

ταν και να ειδοποιήσει τους "μέσα". Χαρακτηριστικές είναι οι προειδοποιήσεις των μικρών παιδιών "γκελί ολάν" (=έρχονται) εννοώντας τους χωροφύλακες. Από φωτογραφίες και περιγραφές έχει κοινά σημεία με την Κάσπα της Αλγερίας που περιέγραψε ο Franz Fanon (1961) ή τις φτωχοσυνοικίες πόλεων του τρίτου κόσμου (Worsley, 1967)¹.

Αυτός ήταν ο λόγος που εκτός από εργατικό πληθυσμό η περιοχή συγκέντρωνε και κυνηγημένους απ' τον νόμο, λιποτάκτες απ' το στρατό, άτομα που ανήκαν στο περιθώριο και δήλωναν την αντίθεσή τους στο ισχύον τότε κοινωνικό σύστημα, γνωστοί ως μάγκες.

Το 1934, η ευρύτερη περιοχή Σ γίνεται αυτοτελής Κοινότητα χάνοντας και ένα κομμάτι, της αρχικής τους περιοχής το οποίο περιήλθε σε γειτονικό δήμο. Αρκετός πληθυσμός της περιοχής αυτής (περίπου το 65%) που αποσπάσθηκε τότε επανήλθε αργότερα, το 1964, στην κοινότητα Σ με την αποκατάσταση των παραπηγματούχων σε προσωγικές πολυκατοικίες.

Δεν υπάρχουν ακριβή στοιχεία για τον αριθμό των προσφύγων που εγκαταστάθηκαν αρχικά ή αργότερα στην κοινότητα Σ. Άλλοι μιλούν για 1.000 οικογένειες Ατταλιωτών και για 500 περίπου από άλλα μέρη της Μ.Ασίας (Παπάζογλου, αρχεία Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών). Το 1930, το ποσοστό προσφύγων στην περιοχή καλύπτει το 52,32% (Πίνακας 9).

Παρά την πρόσμειξη του με ντόπιους το προσφυγικό στοιχείο παρέμεινε το επικρατέστερο στην περιοχή τουλάχιστον μέχρι τη δεκαετία του 1930. Οι πρόσφυγες έδωσαν το όνομα στην περιοχή, που διατηρείται ίδιο μέχρι σήμερα και είναι όμοιο με τοπωνύμιο της περιοχής προέλευσής τους στη Μ.Ασία. Έφεραν τις θαυματουργές εικόνες τους, έφτιαξαν πρόχειρες εκκλησίες και ονόμασαν τις γειτονιές τους σύμφωνα με τα ονόματα των Αγίων που "έφεραν" από τη Μ.Ασία. Έδωσαν με λίγα λόγια το πολιτιστικό χρώμα στην περιοχή: την κοινωνική οργάνωση (οικογένεια, συγγένεια, καταμερισμός

1

Ο Peter Worsley (1967) ονομάζει τα άτομα αυτά θύματα της αστικοποίησης χωρίς κοινωνική τάξη (underclass) ή υποπρολεταριάτο (underproletariat).

εργασίας), το γλωσσικό ιδίωμα, τρόπους μαγειρικής, τη μουσική τους, το τραγούδι κ.α.

Στη δεκαετία του 1950 η περιοχή που έχει εν τω μεταξύ γίνει Δήμος (1943) μετατρέπεται σε βιομηχανική ζώνη. Αρχίζουν να εμφανίζονται οι πρώτες βιομηχανίες και βιοτεχνίες λόγω της ύπαρξης φτηνής "αγροτικής γης" που μετατρέπεται σε βιομηχανική (Λεοντίδου Εμμανουήλ, 1981) και λόγω της κεντρικής της θέσης. Έτσι αναπτύσσεται πληθυσμιακά από εσωτερικούς μετανάστες οι οποίοι έρχονται απ' όλα τα μέρη της Ελλάδας για να βρουν δουλειά¹. Η πληθυσμιακή αυτή αύξηση δημιουργεί πρόσθετα προβλήματα στα ήδη υπάρχοντα, αύξηση της φτώχειας και της περιθωριοποίησης λόγω έλλειψης κτιριακής και κοινωνικής υποδομής για το νέο πληθυσμό.

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 9*

Ποσοστά προσφύγων στον πληθυσμό της Ευρύτερης περιοχής Αθηνών, 1928

	Σύνολο πληθυσμού	Αριθμός προσφύγων		
		Σύνολο	Από Μ.Ασία	% προσφύγων στον γενικό πληθυσμό
Αθήνα	459.211	129.380	119.420	28.17
Πειραιάς	251.659	101.185	94.683	40.21
Αρχική κοινότητα** Σ. (πριν γίνει δήμος)	29.656	15.516	14.036	52.32
Σύνολο	740.526	246.081	228.139	33.23
Σύνολο Ελλάδας	6.204.684	1.221.849	1.069.957	19.68

* Πηγή: Γενική Στατιστική της Ελλάδος, 1930

** Η περιοχή Σ πριν γίνει Δήμος κάλυπτε μεγαλύτερη σε έκταση περιοχή και είχε επομένως περισσότερους κατοίκους

Έτσι, παρά την οικονομική της ανάπτυξη η περιοχή παρέμεινε μια αρκετά υποβαθμισμένη συνοικία ακόμα και όταν το πρόγραμμα αποκατάστασης του προσφυγικού πληθυσμού "λύθηκε" με το κτίσιμο

¹

Από τα 17.512 άτομα που αποτελούσαν τον οικονομικά ενεργό πληθυσμό της περιοχής Σ τα 11.988 εργάζονταν σε βιομηχανίες ή βιοτεχνίες της περιοχής Λεοντίδου-Εμμανουήλ, 1981).

κρατικών πολυκατοικιών. Το πρόγραμμα αυτό άρχισε το 1938, διακόπηκε με την κατοχή και τον εμφύλιο πόλεμο, για να ολοκληρωθεί το 1973.

Και ενώ σε άλλες περιοχές της ευρύτερης περιοχής Αθηνών οι πρόσφυγες αποτέλεσαν ένα δημιουργικό επιχειρηματικό στοιχείο, στην κοινότητα Σ η πλειονότητά τους παρέμεινε στο περιθώριο (κοινωνικά, οικονομικά και πολιτιστικά) μέχρι σχεδόν και τις μέρες μας. Μόνο ένας περιορισμένος αριθμός προσφύγων, αυτοί που κατάφεραν να αποκτήσουν γη στην περιοχή, σε συνεργασία με τους ντόπιους οικοπεδούχους αποτέλεσαν την κοινωνική, οικονομική και πολιτική ελίτ της περιοχής.

Οι λόγοι γι' αυτή την καθυστέρηση στην εξέλιξη της περιοχής είναι πολλοί και θα αποτελούσαν μια ξέχωρη ερευνητική εργασία. Θα πρέπει όμως να έχουν σχέση με τη δημιουργία αστικού "γκέτο" στην περιοχή, το οποίο έμεινε μακριά από ευκαιρίες για ανάπτυξη γύρω στα 40 και πλέον χρόνια. Υπήρχαν δύο μόνο μονοθέσια δημοτικά σχολεία στην περιοχή μέχρι το 1938 και το πρώτο Γυμνάσιο (οι 3 πρώτες τάξεις του) λειτούργησε το 1957. Στις αρχές του 1960 συμπληρώθηκαν και οι υπόλοιπες τάξεις.

Χαρακτηριστικό είναι ότι μερικοί από τους πρόσφυγες δεν είχαν καν εγγραφεί ως δημότες της περιοχής ούτε γνώριζαν τα δικαιώματά τους για απόκτηση προσφυγικής κατοικίας την εποχή που άρχισε η πρώτη ερευνητική εργασία (1971)¹.

Με την ολοκλήρωση του προγράμματος αποκατάστασης των προσφύγων καθώς και ενός ποσοστού των εσωτερικών μεταναστών που ζούσαν στα παραπήγματα, παρατηρήθηκε μία κινητικότητα στην περιοχή. Τα άτομα που ήταν σε θέση να εξοφλήσουν τα διαμερίσματά τους²

¹ Η ενημέρωση και κατεύθυνση που τους προαφέρθηκε από την Κοινωνική υπηρεσία της Ψυχιατρικής κλινικής του Πανεπιστημίου Αθηνών ήταν ένας από τους λόγους ανάπτυξης στενών δεσμών με οικογένειες της περιοχής.

² Κάθε δικαιούχος ήταν υποχρεωμένος να αγοράσει το διαμέρισμά του από το κράτος ώστε να έλθει στην κυριότητά του. Αυτό συνήθως γινόταν με ετήσιες δόσεις για πολλά χρόνια.

τα πουλούν και μετακινούνται έξω από την κοινότητα. Αυτό βέβαια είναι σε θέση να το πραγματοποιήσουν μόνο οι εύποροι κάτοικοι. Έτσι τη θέση τους παίρνουν φτωχότερα κοινωνικά στρώματα από άλλες εργατικές περιοχές.¹

5.2. Παράδοση της χρήσης χασίς

Ο μεγαλύτερος αριθμός των προσφύγων που ήρθαν από διάφορα μέρη της Μ.Ασίας και εγκαταστάθηκαν στην περιοχή Σ δεν είχαν ενσωματώσει τη συνήθεια του καπνίσματος χασίς στην οικογενειακή ή κοινωνική τους ζωή. Από την ανάλυση του υλικού των βιογραφικών ιστορικών των οικογενειών αυτών και από συζητήσεις με άλλους Μικρασιάτες, προκύπτει ότι η μη αποδοχή της συνήθειας της χρήσης χασίς, συμβόλιζε τη διαφοροποίηση του Ελληνικού από το Τουρκικό στοιχείο για όσο διάστημα τα άτομα αυτά ζούσαν στη Μ. Ασία. Με τον ερχομό και την εγκατάστασή τους στην Ελλάδα η ανάγκη για αυτή τη διαφοροποίηση έπαψε να υπάρχει².

Με τον ερχομό τους στην Αθήνα, αντίθετα, μια νέα ανάγκη προέκυψε: η προσαρμογή και αφομοίωσή τους από την Ελληνική κοινωνία. Φαίνεται όμως ότι για αυτή τη χαμηλή κοινωνικοπολιτιστικά και οικονομικά κοινωνική τάξη των προσφύγων που δεν γνώριζαν τη γλώσσα-τους αποκαλούσαν Τουρκόσπορους-δεν είχαν μόρφωση ούτε επαγγελματική κατάρτιση, η προσαρμογή αυτή ήταν μια επίπονη και τραυματική εμπειρία (Γκιζελή 1984, Σταθόπουλος, Μαδιανού 1978).

Υπάρχει ακόμα ένα άλλο σημαντικό στοιχείο: μερικά χαρακτηριστικά της Ελληνικής Κοινότητας της Αττάλειας, τα οποία επηρέασαν τη διαμόρφωση του φαινομένου χρήσης χασίς και στην Κοινότητα Σ.

¹ Αρκετά διαμερίσματα αγοράστηκαν ή νοικιάστηκαν από τσιγγάνους που ζούσαν σε συνοικισμό πλησίον της κοινότητας Σ.

² Παρόμοια κατάσταση περιέγραψε και η Ισραηλινή ανθρωπολόγος Phyllis Palgi (1976) για τους Εβραίους του Μαρόκου που μετανάστευσαν στο Ισραήλ όπου ένα μέρος του πληθυσμού άρχισε να κάνει χρήση χασίς ενώ όσο ζούσαν στο Μαρόκο δεν το είχαν ενσωματώσει στις συνήθειές τους.

Έχουμε ήδη αναφέρει ότι οι πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν στην περιοχή Σ. προέρχονταν κυρίως από αγροτικές περιοχές στα Νότια της Μ. Ασίας-περιοχή Αττάλειας- ή την ίδια την Αττάλεια. Οι πρόσφυγες αυτοί ήταν Τουρκόφωνοι, η Ελληνική κοινότητα εκεί όχι ιδιαίτερα αναπτυγμένη και η κοινωνική και πολιτιστική ζωή Ελλήνων και Τούρκων αρκετά κοινή (Αρχεία του Κ.Μ.Σ.).

Από την ανάλυση του υλικού των βιογραφικών ιστορικών ηλικιωμένων προσφύγων της περιοχής περιγράφονται περιστατικά Τούρκοι να παντρεύονται Ελληνίδες και κοινά στοιχεία κοινωνικής οργάνωσης. Χαρακτηριστικό είναι ότι δεν υπήρχαν απόλυτα ξεχωριστοί Τούρκικοι και Ελληνικοί μαχαλάδες. Μόνο οι Τουρκοκρητικοί (Κρητικοί που μετανάστευσαν στην Αττάλεια μετά την εγκατάσταση του πρίγκηπα Γεωργίου το 1897) είχαν δικό τους μαχαλά, διατηρούσαν τα Ελληνικά έθιμα και μιλούσαν μόνο Ελληνικά (βιογραφικό ιστορικό του Ατταλιώτη Σ.Α. και αρχεία Κ.Μ.Σ.).

Η περιοχή αυτή της Νότιας Μικράς Ασίας είχε παράδοση στην παραγωγή και χρήση χασίς από την εποχή των Σταυροφοριών-γνωστή και η αραβική κοινότητα των χασισίν- και βρίσκονταν κοντά στην οροσειρά του Ταύρου της Κιλικίας. Στις πεδιάδες της καλλιεργούσαν κυρίως σιτηρά και αφού τα επεξεργάζονταν στους γνωστούς μύλους της Αττάλειας, οι Ατταλιώτες τροφοδοτούσαν τα περισσότερα νησιά του Αιγαίου και τα παράλια της Μ. Ασίας με αλεύρι μέχρι και τα τέλη του 19ου αιώνα. Μέσω αυτής της εμπορευματικής κίνησης φαίνεται ότι γίνονταν και η διακίνηση του χασίς (Σύρος, Μυτιλήνη κλπ.).

Στην περιοχή λοιπόν της Αττάλειας θα πρέπει να υπήρχε ένας περιορισμένος αριθμός Ελλήνων¹ που κάπνιζε χασίς μαζί με Τούρκους στα ανδρικά χαμάμ ή σε τεκέδες. Τα άτομα αυτά γνώριζαν την τέχνη της καλλιέργειας και της παρασκευής του χασίς. Μετά το διωγμό τους από την Αττάλεια και την εγκατάστασή τους στην Ελλάδα τα άτομα αυτά έφεραν μαζί τους και τις συνήθειές που σχε-

¹ Από τις 90 οικογένειες χασισοποτών που κατά καιρούς έχουμε συνεργαστεί από την αρχική φάση της έρευνας από την Ψ.Κ.Π.Α. το 1971, μόνο 1 χασισοπότης μεγάλης ηλικίας ανέφερε έναρξη καπνίσματος χασίς στην Αττάλεια. Χαρακτηριστικό είναι ότι η μητέρα του όταν χήραψε από τον Ελληνικής καταγωγής πατέρα του, παντρεύτηκε Τούρκο και είχαν στην ιδιοκτησία τους χαμάμ.

τίζονταν με τη χρήση του χασίς στην οικογενειακή αλλά κύριως στην ανδρική δημόσια κοινωνική ζωή.

Το προσφυγικό αυτό στοιχείο μαζί με τους ντόπιους κατοίκους της ίδιας της κοινότητας ή των γύρω περιοχών που σύχναζαν στην περιοχή λόγω δουλειάς ή διασκέδασης καθώς και με τους μάγκες που κατέφευγαν στην περιοχή για "προστασία" διέδωσαν τη χρήση του χασίς και του ρεμπέτικου.

Σημαντικό στοιχείο στη διάδοση της χρήσης χασίς αποτέλεσε και το φυσικό περιβάλλον της περιοχής (ανοιχτοί χώροι, αλάνες, χωράφια, ρέματα, λόφος εκεί κοντά) όπου μπορούσε εύκολα να καλλιεργηθεί ή να αποθηκευτεί χασίς, ακόμα και κρυφά, όταν ο νόμος απαγόρευσε την καλλιέργειά του. Παλιοί κάτοικοι της περιοχής αναφέρουν ότι το φυτό ήταν αυτοφυές στην περιοχή από παλιά.

Παρόμοιες με την κοινότητα Σ υπήρχαν ασφαλώς και άλλες περιοχές στην Αθήνα και τον Πειραιά. Η κοινότητα Σ όμως λόγω των ειδικών κοινωνικών συνθηκών που περιγράψαμε καθώς και της υποκουλτούρας των σφαγείων αρχικά και της λαχαναγοράς αργότερα, διατήρησε τη συνήθεια της χρήσης χασίς "ζωντανή" μέχρι τις μέρες μας.

Χαρακτηριστικές είναι: α) οι λέξεις που χρησιμοποιούνται για να αναφερθούν στην ουσία-η ονομασία της β) οι τρόποι παρασκευής της και γ) οι τρόποι χρήσης της ουσίας η εξέλιξη των οποίων θα περιγραφεί σε άλλη εργασία. Θα αναφέρουμε εδώ περιληπτικά μερικές ονομασίες για να δείξουμε κυρίως την ανάμειξη του Τούρκικου με το Ελληνικό γλωσσικό στοιχείο που ίσως υποδηλώνει και την προέλευσή τους.

α) Ονομασίες: Χασίσι, μαύρο, μαύρη, τσίκα, μπουμπάρι ή μπουμπάρ, το πράμα, εσράλι ή εσράλ, χασισιά, κανναβουρία, ψημένο, μαστιχάτο, χόρτο, φούντα και τέλος μαριχουάνα από τους νεώτερους (2η γενιά).

β) Τρόποι παρασκευής της ουσίας: κτυπητό ή σεντονάτο (κτυπούσαν δεμάτια ξεραμένης χασισιάς με ξύλα, σε δωμάτιο ντυμένο με πανιά-σεντόνια και η σκόνη -το μπουμπάρι- επικάθονταν στα τοιχώματα. Μετά το μάζευαν και το έκαναν μπαλάκια γιατί αυτό έχει λάδι μέσα και "ζυμώνεται".

- κοσκινιστό ή περαστό ή αλεκιστό ή κρησαριστό (περασμένο από σίτες ή κόσκινο ή αλέκι για να φεύγουν τα κλαδάκια και να μένει το καλό πράμα)
 - το ψημένο (τυλίνουν τη σκόνη σε εφημερίδες τη βουτάνε σε κουβά με νερό και τη σιδερώνουν μετά. Η σκόνη τότε γίνεται μία σκληρή πλάκα -τσίκα- που για να τη σπάσεις χρειάζεται πάλι να τη ζεστάνεις λίγο)
 - το πατητό (όταν αντί να το σιδερώσουν το ζεσταίνουν σε αναμένη φωτιά και το πατάνε δυνατά με το πόδι)
- γ) Τρόποι χρήσης:
- σε μαγκάλι (ρίχναν φούντα ή μικρά κομματάκια ψημένο πάνω στα κάρβουνα του μαγκαλιού και από τον καπνό της καμένης ουσίας "φτειάχνονταν" και οι γυναίκες και τα παιδιά. Συνήθως ζούσαν και κοιμόνταν όλοι σ'ένα δωμάτιο)
 - Σε αναμένα κάρβουνα σε μικρό πήλινο δοχείο (το κρούπ ή κρούπι) ή θυμιατό (κι'αυτός ο τρόπος χρήσης ήταν για γυναίκες ώστε να εισπνέουν τον καπνό. Τον χρησιμοποιούσαν σαν παυσίπονο κατά την ώρα της γέννας ή για πόνους της περιόδου παλιότερα πριν από τον πόλεμο που το χασίς ήταν αρκετό).
 - Σε λουλά, αργιλέ ή ναργιλέ (μεταλλικό, πήλινο ή και ιδιόχειρη πρόχειρη κατασκευή με κουτιά από κονσέρβες ή πλαστικούς κουμπараδες, όπου άφηναν μία τρύπα για να βγαίνει ο καπνός, την ντουμανότρυπα και η οποία κλείνεται με τον αντίχειρα όταν ρουφάνε τον καπνό). Αναπόσπαστα στοιχεία του τρόπου αυτού του καπνίσματος, το τουμπεκί και τα τσόφλια από ξερά καρύδια.
 - Σε πατάτα (αντί για τη συσκευή του αργιλέ).
 - Τσιγαριλίκι, τσιγαρλίκι ή σιγαρλίκ: (μεγάλο τσιγάρο γεμιστό με χασίς και καπνό). Φτειάχνεται με τσιγαρόχαρτα κολλημένα μεταξύ τους με σάλιο και μπορεί να είναι τρίφυλο, πεντάφυλο ή εφτάφυλλο (αριθμός τσιγαρόχαρτων) ανάλογα με την ποσότητα του χασίς και τον αριθμό των ατόμων της παρέας. Για να το καπνίσει κανείς χρειάζεται να τοποθετήσει στο μπροστινό του μέρος ένα επιστόμιο που συνήθως είναι χαρτόνι από το πακέτο των τσιγάρων τυλιγμένο σφιχτά και ονομάζεται "τζιβάνα".
 - ποτηράτο (βουτάνε το τσιγαριλίκι σε ποτήρι με νερό για να φιλτράρεται ο καπνός και ρουφάνε από μια τρύπα που αφήνει η πα-

λάμη τους όπως κλείνει το ποτήρι).

- γεμιστό (αδειάζουν με σπιρτόξυλο τον καπνό κανονικού τσιγάρου και το ξαναγεμίζουν με τον καπνό ανακατεμένο με χασίσι σε διάφορες μορφές, ψημένο ή φούντα κλπ.). Τα τσιγάρα αυτά τοποθετημένα στο πακέτο με τα σκέτα του καπνού δεν ξεχωρίζουν.

δ) Πώς ονομάζουν την επίδραση της χρήσης χασίς

Την κατάσταση την οποία βιώνουν οι χασισοπότες μετά τη χρήση χασίς την ονομάζουν "μαστούρα" (μαστουριάζω, μαστούρης κλπ.). Η ίδια κατάσταση αποδίδεται και με την έκφραση "κάνω κεφάλι" ή "είμαι γιομάτος" ή "είμαι λιώμα" ή ακόμα και "είμαι γκώλ" (γκόουλ). Την κατάσταση της μαστούρας διαδέχεται μία κατάσταση ενδιάμεση που ονομάζουν "μαγκαφιά" ή "είμαι μαγκαφάς" ή "αρχίζω να ξεμαστουριάζω".

Τέλος, όταν επιζητούν τη χρήση χασίς λένε ότι είναι "χαρμάνηδες" έχω "χαρμάνα" ή "είμαι χαρμάνης" ή "αρχίζω να χαρμανιάζω".

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΕΥΡΗΜΑΤΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Η ΧΡΗΣΗ ΤΟΥ ΧΑΣΙΣ ΣΤΗ 2η ΓΕΝΙΑ

6.1. Κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά των ομάδων Α και Β

Οι ομάδες Α (παιδιά χασισοποτών) και Β (παιδιά μη χρηστών χασίς) αποτελούν τη 2η γενιά. Η Α ομάδα αποτελείται από 52 άτομα, 37 άνδρες και 15 γυναίκες και η Β από 28 άτομα, 21 άνδρες και 7 γυναίκες.

Η μέση ηλικία του συνόλου των ατόμων της Α ομάδας δεν διαφέρει σε στατιστικά σημαντικό επίπεδο από τη μέση ηλικία των ατόμων της Β ομάδας (Πίνακας 10).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 10

Μέση ηλικία κατά φύλο των ομάδων Α και Β

	Ο Μ Α Δ Α Α			Ο Μ Α Δ Α Β		
	άνδρες	γυναίκες	Σύνολο	άνδρες	γυναίκες	Σύνολο
$\bar{x}$	28,81	26,93	28,46	27,66	22,14	26,28
S.D.	10,36	7,96	9,50	9,29	5,63	8,77
N.	37	15	52	21	7	28

t συνόλου: 1.04 B.E.: 78 M.Σ.

Αντίθετα ο μέσος αριθμός ετών εκπαίδευσης της ομάδας Α είναι μικρότερος από εκείνο της ομάδας Β και η διαφορά αυτή τείνει να γίνει στατιστικά σημαντική (Πίνακας 11).

Ως προς την οικογενειακή κατάσταση, τα ποσοστά των τριών κατηγορικών (άγαμοι, έγγαμοι, διαζευγμένοι-χωρισμένοι) είναι

περίπου τα ίδια και στις δύο ομάδες (Πίνακας 12). Το ίδιο ισχύει και για τις επαγγελματικές κατηγορίες όπου καμία σημαντική διαφορά δεν φαίνεται να υπάρχει ανάμεσα στις ομάδες Α και Β (Πίνακας 13).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 11

Μέσος αριθμός ετών εκπαίδευσης κατά φύλο στις ομάδες Α και Β

	Ο Μ Α Δ Α Α			Ο Μ Α Δ Α Β		
	άνδρες	γυναίκες	Σύνολο	άνδρες	γυναίκες	Σύνολο
$\bar{x}$	7,72	7,80	7,75	8,28	10,28	9,14
S.D.	3,60	2,65	3,33	3,00	3,72	3,47
N.	37	15	52	21	7	28

t συνόλου: 1,80 B.E.: 78 $0.10 < P < 0.05$

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 12

Σύνολο ατόμων ομάδων Α & Β & οικογενειακή κατάσταση

	ΟΜΑΔΑ Α		ΟΜΑΔΑ Β	
	N	%	N	%
1. άγαμοι	26	50,0	17	60,7
2. έγγαμοι	22	42,31	10	35,7
3. χωρισμένοι διαζευγμένοι	4	7,69	1	3,6

$\chi^2 = 2,86$ B.E.:2 M.Σ.

Η κατανομή των ομάδων Α και Β ως προς το είδος απασχόλησης παρουσιάζει μερικές διαφορές. Το 48,08 της Α ομάδας και το 64,28 της Β' ομάδας δήλωσαν πλήρη απασχόληση ενώ το 26,92% της Α και το 25,0% της Β ομάδας είναι οικονομικά εξαρτώμενα άτομα. Περισσότερα άτομα της πρώτης ομάδας (19,23%) έχουν μερική απασχόληση απ'ότι τα άτομα της Β ομάδας (7,14%). Οι διαφορές αυτές είναι στατιστικά σημαντικές σε επίπεδο του 0.0001 (Πίνακας 14).

Παρ'ότι το σύνολο των αρχικών δειγμάτων του πληθυσμού (οικογένειες χασισοποτών και οικογένειες μη καπνιστών χασίς) ανή-

κε σε χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα του πληθυσμού όπως αυτά θα μπορούσαν να οριστούν εμπειρικά με βάση το επάγγελμα και τη μόρφωση του πατέρα της οικογένειας, έγινε προσπάθεια διαστρωμάτωσης των ατόμων των ομάδων Α και Β με τα ίδια αυτά εμπειρικά κριτήρια.

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 13

Κατανομή ομάδων Α και Β σύμφωνα με το επάγγελμα

	ΟΜΑΔΑ Α		ΟΜΑΔΑ Β	
	N	%	N	%
1.-μέσοι Δημόσιοι ή ιδιωτικοί υπάλληλοι				
-μέσοι επιχειρηματίες	6	11,54	6	21,43
2. μικρο-επιχειρηματίες	6	11,54	6	21,43
3. ειδικευμένοι εργάτες τεχνίτες	13	25,00	3	10,71
4. ανειδίκευτοι εργάτες	8	15,38	5	17,86
5. ανεπάγγελτοι	4	7,69	1	3,57
6. φαντάροι, μαθητές, σπουδαστές	8	15,38	6	21,43
7. νοικοκυρές	7	13,47	1	3,57
Σ Υ Ν Ο Λ Ο	52	100,00	28	100,00

$$\chi^2 = 6,67 \quad \text{B.E.: 6} \quad \text{M.S.}$$

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 14

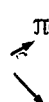
Κατανομή των ομάδων Α και Β ως προς το είδος απασχόλησης

	ΟΜΑΔΑ Α		ΟΜΑΔΑ Β	
	N	%	N	%
πλήρης απασχόληση	25	48,08	18	64,28
μερική απασχόληση	10	19,23	2	7,14
δεν εργάζεται	3	5,77	1	3,58
οικονομικά εξαρτώμενοι (νοικοκυρές, μαθητές, σπουδαστές)	14	26,92	7	25,0
Σ Υ Ν Ο Λ Ο	52	100,00	28	100,00

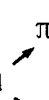
$$\chi^2 = 47,34 \quad \text{B.E.: 3} \quad P < 0.0001$$

Πιό συγκεκριμένα, με βάση τα κριτήρια της εκπαίδευσης και του επαγγέλματος του πατέρα του ερωτώμενου, διαμορφώθηκαν τρεις κατηγορίες κοινωνικοοικονομικής κατάστασης:

- **κατηγορία 1:** χαρακτηρίζεται από τα εξής:

- α. εκπαίδευση** **πατέρα** : λίγες τάξεις Δημοτικού-μέχρι απόφοιτος Δημοτικού.
- ερωτώμενου**: απόφοιτος Δημοτικού-μέχρι απόφοιτος μέσης τεχνικής Σχολής ή λίγες τάξεις Γυμνασίου (Στην κατηγορία αυτή έχουν συμπεριληφθεί και νέα παιδιά που τώρα φοιτούν στο Λύκειο καθώς και ένας περιορισμένος αριθμός -δύο παιδιά- που φοιτούν στα Κ.Α.Τ.Ε.Ε. και στο Πανεπιστήμιο).
- β. επάγγελμα** **πατέρα** : κυρίως άτομα με μικρή οικογενειακή επιχείρηση μέσα στην κοινότητα όπως, πατζατζίδικο, σουβλατζίδικο, μαγειρείο, μανάβικο, καφενείο, μαγαζί (μπακάλικο ψιλικάτζίδικο και καφενείο μαζί).
- ερωτώμενου**: Συνεχίζει τη δουλειά του πατέρα συνήθως. Μπορεί όμως να είναι και τεχνίτης μεδική του δουλειά (ελαιοχρωματιστής, οικοδόμος, υδραυλικός) ή κατώτερος-μέσος υπάλληλος σε επιχείρηση.

- **κατηγορία 2:** χαρακτηρίζεται από τα εξής:

- α. εκπαίδευση** **πατέρα** : αγράμματος μέχρι λίγες τάξεις Δημοτικού (ξέρει να γράφει και να διαβάζει).
- ερωτώμενου**: απόφοιτοι Δημοτικού κυρίως μέχρι λίγες τάξεις Γυμνασίου (κυρίως για τα νεώτερα σε ηλικία άτομα).
- β. επάγγελμα** **πατέρα** : Ανειδίκευτοι ή ημιειδικευμένοι εργάτες (επαγγέλματα σφαγείων, φορτοεκφορτωτές) πλανώδιοι παλιατζήδες, πλανώδιοι πωλητές κλπ. Η απασχόληση των ατόμων αυτών έχει κάποια σταθερότητα.
- ερωτώμενου**: ειδικευμένοι εργάτες κυρίως.

φωση του πατέρα και των ίδιων), δεν έδειξε στατιστικά σημαντικές διαφορές (Πίνακας 15). Αντίθετα, από τα 52 άτομα της Α ομάδας η κοινωνικοοικονομική κατάσταση εκείνων που κάπνιζαν ή κάπνιζουν χασίς διαφέρει σε στατιστικά σημαντικό επίπεδο του 0.05 από την κοινωνικοοικονομική κατάσταση εκείνων που δεν κάπνισαν ποτέ χασίς. (Πίνακας 16).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 15

Κοινωνικο-οικονομική κατάσταση* (ομάδες Α και Β)

Κοινωνικο-οικονομική κατάσταση	ΟΜΑΔΑ Α		ΟΜΑΔΑ Β	
	N	%	N	%
κατηγορία 1	22	42,31	14	50,0
κατηγορία 2	24	46,15	13	46,43
κατηγορία 3	6	11,54	1	3,57
Σ Υ Ν Ο Λ Ο	52	100,00	28	100,00

χ^2 : 1.60 B.E.: 2 M.Σ.

* βασίστηκε στη μόρφωση και επάγγελμα του πατέρα και των ίδιων

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 16

Κοινωνικο-οικονομική κατάσταση και χρήση χασίς (ομάδα Α)

Κοινωνικο-οικονομική κατάσταση	Δεν έχουν καπνίσει ποτέ χασίς		Κάπνιζαν ή/και καπνίζουν χασίς		Σύνολο	
	N	%	N	%	N	%
κατηγορία 1	13	38,23	9	50,0	22	42,31
κατηγορία 2	18	52,94	6	33,33	24	46,15
κατηγορία 3	3	8,83	3	16,67	6	11,54
Σ Υ Ν Ο Λ Ο	34	100,00	18	100,00	52	100,00

χ^2 : 9.05 B.E.: 2 $P < 0.05$

6.2. Επικράτηση της χρήσης χασίς και άλλων ουσιών

Από το σύνολο των ατόμων της Α ομάδας, 21 άνδρες (56,76%) και 13 γυναίκες (86,66%) δεν έκαναν ποτέ στη ζωή τους χρήση χασίς ή άλλων ουσιών. Από τα υπόλοιπα άτομα, 16 άνδρες (43,24%)

κάπνιζαν ή καπνίζουν χασίς καθώς και 2 γυναίκες (13,34%). Αντίθετα, από το σύνολο των ατόμων της Β ομάδας το 90,48% των ανδρών και το σύνολο των γυναικών δεν έκαναν ποτέ χρήση χασίς, ενώ μόνο 2 άνδρες (9,52%) ανέφεραν περιστασιακή χρήση χασίς.

Στο σύνολό τους (και τα δύο φύλα μαζί) οι δύο ομάδες διαφέρουν στατιστικά σημαντικά ως προς τη χρήση χασίς και άλλων ναρκωτικών ουσιών. Πιο αναλυτικά ενώ το 63,46% της Α ομάδας δεν έχει πάρει ποτέ καμία ουσία, το ποσοστό αυτό για την Β ομάδα ανέρχεται στο 92,86%. Το 23,07% της Α και το 3,57% της Β ομάδας έπαιρναν ή παίρνουν μόνο χασίς ενώ το 11,54% και το 3,57% της Α και Β ομάδας αντίστοιχα κάνουν χρήση χασίς και άλλων τοξικών ουσιών. Τέλος μόνο ένα άτομο της Α ομάδας (1,93%) έκανε χρήση artane (Πίνακας 17).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 17

Επικράτηση χρήσης χασίς ή και άλλων ουσιών στη διάρκεια όλης της ζωής στις ομάδες Α και Β

	ΟΜΑΔΑ Α		ΟΜΑΔΑ Β	
	N	%	N	%
Δεν έχουν κάνει ποτέ χρήση χασίς ή άλλων ναρκωτικών	33	63,46	26	92,86
Αποκλειστική χρήση χασίς στο παρελθόν ή και τώρα	12	23,07	1	3,57
Χρήση χασίς και άλλων ουσιών (αμφεταμίνες, βαρβιτουρικά, artane, ηρωίνη*)	6	11,54	1**	3,57
Μόνο άλλες ουσίες (artane)	1	1,93	-	-
Σ Υ Ν Ο Λ Ο	52	100,00	28	100,00

χ^2 : 7,82 B.E.: 3 $P < 0,05$

* Μόνο 1 άτομο έκανε συστηματική χρήση ηρωίνης και 2 ακόμη δοκίμασαν 1 φορά

** χρήση χασίς και artane

Σημαντικές διαφορές εμφανίζονται επίσης ως προς τη χρήση ειδικά του χασίς μεταξύ των δύο ομάδων. Από τη Α ομάδα 18 άτομα και 2 άτομα από τη Β ανέφεραν χρήση χασίς στη διάρκεια της ζωής τους, παρελθόν ή τώρα (Πίνακας 18).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 18

<u>Ομάδες Α και Β και χρήση χασίς</u>				
Χρήση χασίς	ΟΜΑΔΑ Α		ΟΜΑΔΑ Β	
	N	%	N	%
Ποτέ	34	65,38	26	92,86
Στη διάρκεια της ζωής	9	17,31	1	3,57
Τώρα	9	17,31	1	3,57
Σ Υ Ν Ο Λ Ο	52	100,00	28	100,00

$$\chi^2: 7,33 \quad \text{B.E.:} 2 \quad P < 0,05$$

Ενδιαφέρον είναι το εύρημα ότι η μέση ηλικία έναρξης, χασίς στα άτομα της 2ης γενιάς είναι μικρότερη (14,7%) από αυτή των ατόμων της Α γενιάς-πατέρες (17,61) σε στατιστικά σημαντικό επίπεδο (Πίνακας 19).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 19

<u>Ηλικία έναρξης χρήσης χασίς στην 1η και 2η γενιά</u>		
	1η γενιά (πατέρες)	2η γενιά (παιδιά)
$\bar{x}$	17,61	14,70
Σ.Α.	4,12	3,78
N.	47	20*

$$t = 2,71 \quad \text{B.E.:} 65 \quad P < 0,01$$

* (18 άτομα της Α και 2 άτομα της Β ομάδας)

Χρήση καπνού: Διερευνήθηκε η συχνότητα καπνίσματος τσιγάρων καπνού στις 2 ομάδες καθώς και η σχέση της χρήσης καπνού με τη χρήση χασίς.

Από τα άτομα της Α ομάδας τα 30 (57%) έχουν καπνίσει τσι-

γάρα καπνού συστηματικά στη διάρκεια της ζωής τους. Απο αυτά, τρία άτομα διέκοψαν τη χρήση μέσα στους τελευταίους 12 μήνες. Από την ομάδα Β, 18 άτομα (64,3%) έχουν καπνίσει τσιγάρα καπνού συστηματικά και από αυτά τρία έχουν διακόψει πρόσφατα τη χρήση.

Από πλευράς ποσότητας της χρήσης καπνού, η πλειονότητα των ατόμων και στις δύο ομάδες ανέφερε χρήση μέχρι 20 τσιγάρων την ημέρα. Στην ομάδα Α όμως ένα ποσοστό 25,93% ανέφερε τη χρήση περισσότερων από 40 τσιγάρων την ημέρα (Πίνακας 20).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 20

Συχνότητα καπνίσματος τσιγάρων (καπνού) των τελευταίο μήνα στις ομάδες Α και Β

	ΟΜΑΔΑ Α		ΟΜΑΔΑ Β	
	N	%	N	%
μέχρι 20 τσιγάρα τη μέρα	12	44,44	8	53,33
20-40 τσιγάρα τη μέρα	8	29,63	7	46,67
περισσότερα από 40 τσιγάρα τη μέρα	7	25,93	-	-
Σ Υ Ν Ο Λ Ο	27*	100,00	15*	100,00

$$\chi^2 = 3,48 \quad \text{B.E.: 2 M.Σ.}$$

* Τα υπόλοιπα άτομα δεν κάπνιζαν ποτέ ή το έκοψαν

Από τη σύγκριση της μέσης ηλικίας έναρξης χρήσης καπνού μεταξύ των δύο ομάδων προέκυψε στατιστικά σημαντική διαφορά στο επίπεδο του 0.05 με τη δοκιμασία του Student t. Η μέση ηλικία έναρξης καπνίσματος τσιγάρων καπνού της Α ομάδας βρέθηκε να είναι μικρότερη από αυτή της Β ομάδας (Πίνακας 20). Μεγαλύτερη όμως διαφορά στο επίπεδο του 0.0001 βρέθηκε μεταξύ των ατόμων της Α ομάδας που είναι καπνιστές χασίς ή όχι (Πίνακας 21).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 21Μέση ηλικία έναρξης καπνίσματος καπνού στις ομάδες Α και Β

	Ο Μ Α Δ Α Α			ΟΜΑΔΑ Β
	Καπνιστές χασίς	Μη καπνιστές χασίς	Σύνολο	Σύνολο
$\bar{x}$	12,31	15,63	13,53	15,72
S.D.	2,18	3,66	3,20	3,42
N	19	11	30	18
Εύρος	10-18	10-22	10-22	12-21
t=2,76 B.E.:28 P<0,001			t=2,21 B.E.:46 P<0,05	

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο 7

ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΗ ΜΥΗΣΗ ΚΑΙ ΧΡΗΣΗ ΧΑΣΙΣ ΣΤΗ 2η ΓΕΝΙΑ

7.1. Οικογένεια

Το γεγονός ότι τα άτομα της 2ης γενιάς άρχισαν τη χρήση χασίς σε μικρή ηλικία (εύρος ηλικιών 10-19 χρονών) ήταν ένας από τους λόγους που έστρεψε το ενδιαφέρον μας στις οικογένειες όπου μεγάλωσαν τα άτομα αυτά και ζούσαν την εποχή της μύησης και χρήσης του χασίς.

Οι οικογένειες της κοινότητας Σ. χαρακτηρίζονται από κάποια ανεξαρτησία και αυτάρκεια των νοικοκυριών και διατήρηση στενών σχέσεων με συγγενείς. Παλαιότερα, όταν η δόμηση στην κοινότητα Σ. ήταν αυθαίρετη η γειτονιά ταυτιζόνταν πολλές φορές με μεγάλο σόϊ. Αργότερα, μετά την αποκατάσταση των κατοίκων σε προσφυγικές ή εργατικές πολυκατοικίες το δίκτυο επικοινωνίας μεταξύ συγγενών διατηρήθηκε σε μεγάλο βαθμό, αλλά έχασε τον κύριον χαρακτήρα του στην κοινωνική οργάνωση της περιοχής.

Οι προσφυγικές οικογένειες, παρ'ότι είχαν αρκετά αναμειχθεί με τις ντόπιες με γάμους, κουμπαριές και οικονομικές σχέσεις (κοινές μικροεπιχειρήσεις κ.λ.π) διατηρούσαν ορισμένα χαρακτηριστικά όπως το γλωσσικό τους ιδίωμα, τους τρόπους μαγειρικής, τη μουσική και το τραγούδι που τους ξεχωρίζουν από τους άλλους. Η κοινωνική τους οργάνωση χαρακτηρίζεται από εκτεταμένες οικογένειες κυρίως από τη μεριά της γυναίκας (συζύγου-μητέρας)-μητροπλευρικές.

Από το υλικό των βιογραφικών ιστορικών μεγάλων σε ηλικία Ατ-

ταλιωτών συμπεραίνεται ότι στην Αττάλεια οι γυναίκες δε δούλευαν. Θα πρέπει, λοιπόν, να αναζητήσουμε την εξήγηση γι' αυτό στην κοινωνική οργάνωση της Ελληνικής κοινότητας της Αττάλειας και της γύρω περιοχής. Δεν υπάρχουν, όμως, αρκετά στοιχεία γι' αυτή στις πηγές που ανατρέξαμε και όσα υπάρχουν είναι παρμένα από διηγήσεις ατόμων ανώτερης κοινωνικής τάξης της Αττάλειας όπως δάσκαλοι, έμποροι, Μητροπολίτης κ.λ.π. (Αρχεία Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών - Κ.Μ.Σ.). Η πληροφορία ότι πολλοί Έλληνες της Αττάλειας (λιμάνι) ήταν κτίστες και ναυτικοί και μετακινούνταν συνεχώς ίσως εξηγεί τη μητροπολική και μητροπλευρική οργάνωση της κοινωνίας τους η οποία μεταφέρθηκε και στην Ελλάδα.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό της κοινωνικής τους οργάνωσης είναι η παραμονή της γυναίκας στο σπίτι. Ο καταμερισμός εργασίας, δηλαδή, ορίζει τους άνδρες να εργάζονται έξω από το σπίτι αλλά όχι τις γυναίκες. Μόνο 4 (ποσοστό 17,9%) από τις γυναίκες της 1ης γενιάς με Μικρασιατική καταγωγή εργάζονταν. Σ' αυτό ίσως συνέβαλε η δημιουργία ανδρικής κουλτούρας, στα επαγγέλματα της ευρύτερης περιοχής Σ. (σφαγεία, αγορά) και η "κλειστή" κοινωνία όπου ζούσαν οι οικογένειες αυτές. Δεν ισχύει το ίδιο για τις γυναίκες της 2ης γενιάς. Μετά το 50, έχουμε στοιχεία για ένα μεγαλύτερο ποσοστό γυναικών που εργάζονταν έξω από το σπίτι (35%). Σ' αυτό συνέτεινε ίσως και το γεγονός ότι η νομοθεσία για το χάσις άλλαξε και αρκετοί χασισοπότες είχαν φυλακιστεί εκείνη την εποχή πράγμα που έκανε την ανάγκη για οικονομική εξασφάλιση μεγαλύτερη.

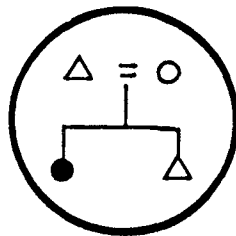
Τα χαρακτηριστικά των πατρικών οικογενειών των ομάδων Α και Β δεν διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους ως προς την κοινωνικο-οικονομική κατάσταση, το επάγγελμα του πατέρα και την εργασία της μητέρας έξω από το σπίτι. Θα αναφερθούμε τώρα, πιο αναλυτικά σε παραμέτρους που συνδέονται με την οικογένεια και βρέθηκε να επηρεάζουν τη χρήση χασίς στα άτομα της 2ης γενιάς. Αυτές οι παράμετροι είναι η οικογενειακή δομή, η χρήση χασίς από προγόνους, η καταγωγή των γονιών, τα άτομα με τα οποία ανατράφηκαν, οι συναισθηματικοί δεσμοί στην οικογένεια, οι φυγές και η οικογενειακή ατμόσφαιρα.

Οικογενειακή δομή: Με τον όρο αυτό ονομάζουμε τη σύνθεση της οικογένειας σε άτομα. Το στοιχείο, όμως, αυτό υποδηλώνει και διαφορετικό κάθε φορά πλέγμα σχέσεων στην οικογένεια και τρόπους κοινωνικής οργάνωσης γενικότερα (Firth 1964, Mead 1968, Linton 1968). Από το υλικό της έρευνας και κυρίως από τις γενεαλογίες διακρίθηκαν 4 τύποι οικογενειών, χαρακτηριστικοί της κοινότητας Σ. που μελετήθηκε:

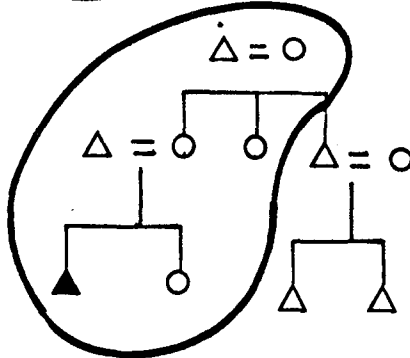
- α. **η συζυγική οικογένεια:** Αποτελείται από τους δύο γονείς ή σε μερικές περιπτώσεις από τον ένα λόγω χωρισμού ή θανάτου και τα παιδιά.
- β. **εκτεταμένη οικογένεια - μητροπλευρική:** Αποτελείται από τους δύο γονείς τα παιδιά και από συγγενείς από το σόϋ της μητέρας. Συνήθως τους γονείς της και ανύπαντρα αδέρφια της. Ο τόπος κατοικίας (αν και δύσκολο να οριστεί λόγω των συνθηκών διαβίωσης στην κοινότητα Σ. στην περίοδο 1922-55) ήταν συνήθως το σπίτι των γονιών της συζύγου ή νέο σπίτι (παράγκα) που φτιάχνονταν για τις ανάγκες της νέας οικογένειας. Μπορούμε λοιπόν, να θεωρήσουμε τον τύπο αυτό της οικογένειας σαν μητροτοπική κυρίως αν και σε λιγώτερες περιπτώσεις είναι νεοτοπική.
- γ. **εκτεταμένη - πατροπλευρική:** Ισχύουν τα ίδια όπως για τον τύπο β, με τη διαφορά ότι με το ζευγάρι και τα παιδιά του ζουν και οι γονείς ή άλλοι συγγενείς από το σόϋ του συζύγου (πατροτοπική).
- δ. **άτυπες-προβληματικές οικογένειες (με συχνές αλλαγές στη δομή):** Στον τύπο αυτό ανήκουν οικογένειες που δεν διατηρούν τη δομή τους σταθερή για αρκετό χρονικό διάστημα. Τα άτομα δηλαδή που αποτελούν το αντικείμενο της μελέτης μας, μεταπηδούν από τον ένα τύπο οικογένειας στον άλλο. Επίσης, μερικά από τα μέλη στις οικογένειες αυτές μπορεί να μην είναι συγγενείς μεταξύ τους (π.χ. παιδιά παρανόμων συμβιώσεων) και οι σχέσεις τους περιγράφονται από τους ίδιους ως "προβληματικές". Τύποι οικογενειών όπως αυτοί έχουν περιγραφεί σε υποβαθμισμένες περιοχές (slums) μεγαλουπόλεων σε χώρες που είναι αναπτυσσόμενες οικονομικά (Fanon 1961, Worsley 1967, Wirth 1957).

Το Σχήμα 1 παρουσιάζει τους 4 τύπους οικογενειών:

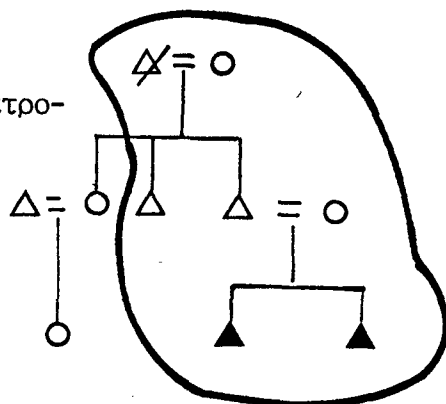
α. συζυγική

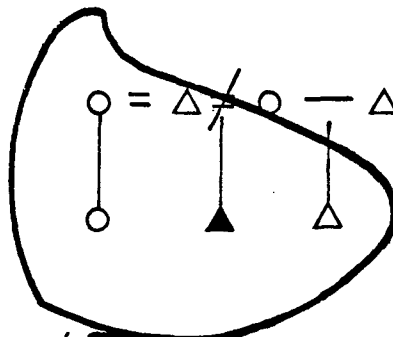
β. εκτεταμένη-μητρο-πλευρική

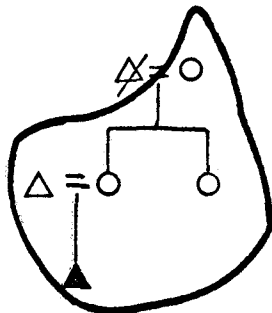
γ. εκτεταμένη-πατρο-πλευρική

δ. άτυπη-προβληματική (με συχνές αλλαγές στη δομή)

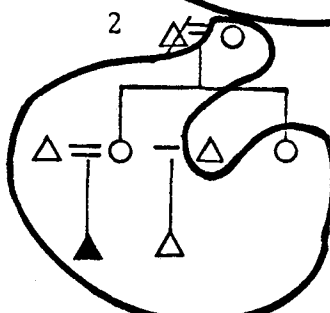

1. (αρχικό στάδιο)

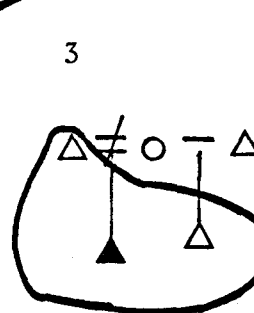
Το παιδί ζεί με τους γονείς του και συγγενείς από το σόι της μητέρας (γιαγιά-θεία)

2

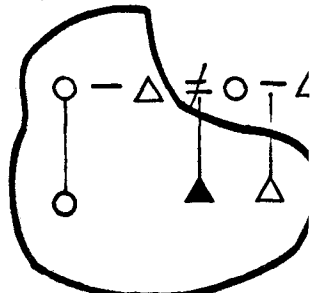
Η μητέρα αποκτά νέο παιδί από εξώγαμη σχέση που γίνεται και αυτό μέλος του νοικοκυριού (αδελφός)

3

Ο γάμος διαλύεται. Τα παιδιά μένουν με τον πατέρα.

4. (τελικό στάδιο)

Ο πατέρας συζεί γυναίκα που έχει να δικό της παιδί. Έτσι τα παιδιά γίνονται τρία.

Κώδικας

- ▲ ή ● → ερωτώμενος (η)
- Δ → άνδρας
- Ο → γυναίκα
- Δ = Ο → γάμος
- Δ - Ο → εξωσυζυγική σχέση ή συζούν
- Δ ≠ Ο → διάλυση γάμου
- Δ / Ο → 'διάλυση σχέσης
- Δ = Ο
└─┬─┘
Δ Ο
→ παιδιά που προέρχονται απ' το γάμο
- Δ - Ο
└─┘
Δ
→ παιδί που προέρχεται από τη σχέση
- Ο
└─┘
Δ
→ παιδί με τον ένα γονιό γνωστό
- Δ / → θάνατος προσώπου
- → περικλείει τα άτομα που ζουν μαζί-νοικοκυριό

Ως προς την οικογενειακή δομή δεν παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές αν και ένα μεγαλύτερο ποσοστό των οικογενειών της ομάδας Α (30-55%) έχουν δομή εκτεταμένης μητροπλευρικής οικογένειας απ'ότι τα άτομα της ομάδας Β (17-39%). Αντίθετα οι οικογένειες των ατόμων της ομάδας Β παρουσιάζουν μεγαλύτερα ποσοστά συζυγικής οικογένειας (65.53%) απ'ότι τα άτομα της Α ομάδας (38.89) (Πίνακας 22). Δεν εμφανίζονται σημαντικές διαφορές, επίσης, στη δομή των οικογενειών της ομάδας Α μεταξύ των ατόμων που κάνουν χρήση χασίς ή δεν κάνουν χρήση (Πίνακας 23).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 22

Δομή πατρικής οικογένειας στα άτομα των ομάδων Α και Β (59 οικογένειες)

Δομή οικογένειας	ΟΜΑΔΑ Α		ΟΜΑΔΑ Β		ΣΥΝΟΛΟ	
	N	%	N	%	N	%
συζυγική	14	38,89	13	56,53	27	45,76
εκτεταμένη-πατροπλευρική	5	13,89	4	17,39	9	15,25
εκτεταμένη-μητροπλευρική	11	30,55	4	17,39	15	25,43
άτυπη-προβληματική (συνχές αλλαγές στη δομή)	6	16,67	2	8,69	8	13,56
Σ Υ Ν Ο Λ Ο	36	100,00	23	100,00	59	100,00

$\chi^2=2,72$ B.E. 3 M.Σ.

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 23

Ομάδα Α (52 άτομα): Δομή πατρικής οικογένειας και χρήση χασίς

	Δεν έχουν καπνίσει ποτέ χασίς		Έχουν καπνίσει ή και καπνίζουν χασίς		ΣΥΝΟΛΟ	
	N	%	N	%	N	%
συζυγική	14	41,17	3	16,67	17	32,69
εκτεταμένη-πατροπλευρική	7	20,59	4	22,22	11	21,15
εκτεταμένη-μητροπλευρική	3	8,82	4	22,22	7	13,46
άτυπη-προβληματική (συνχές αλλαγές στη δομή)	10	19,42	7	38,89	17	32,70
Σ Υ Ν Ο Λ Ο	34	100,00	18	100,00	52	100,00

$\chi^2=4,17$ B.E. 3 M.Σ.

Χρήση χασις από προγόνους: Ενδιάφέρον εύρημα προκύπτει από τη συσχέτιση της χρήσης χασις στο σόϋ της μητέρας (πατέρας, αδελφός της κ.λ.π.) και της χρήσης χασις από τα παιδιά (άτομα 2ης γενιάς). Το 66,67% των παιδιών που έκαναν χρήση χασις είχαν μητροπλευρικούς προγόνους που κάπνιζαν επίσης χασις, ενώ άτομα που τα ίδια δεν έκαναν χρήση χασις είχαν μητροπλευρικούς προγόνους που επίσης δεν κάπνιζαν χασις, σε ποσοστό 79.41%, διαφορά στατιστικά σημαντική στο επίπεδο του 0.001 (Πίνακας 24).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 24

Κάπνισμα χασις στην πατρική οικογένεια της μητέρας και στα ίδια τα παιδιά (ομάδα Α)

Χρήση χασις στο σόϋ της μητέρας (πατέρας αδελφός κ.λ.π.)	Ο Μ Α Δ Α Α (παιδιά Χ)				ΣΥΝΟΛΟ	
	Δεν έχουν καπνίσει ποτέ χασις		Κάπνιζαν ή/και καπνίζουν χασις			
	N	%	N	%	N	%
Δεν κάπνιζε κανείς	27	79,41	6	33,33	33	63,46
Κάπνιζαν χασις	7	20,59	12	66,67	19	36,54
Σ Υ Ν Ο Λ Ο	34	100,00	18	100,00	52	100,00

$$\chi^2=10,96 \quad \text{B.E. 1} \quad P<0.001$$

Αντίστοιχη συσχέτιση με χρήση χασις από το σόϋ του πατέρα δεν έδειξε στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα.

Καταγωγή των γονιών: Οι ομάδες Α και Β διαφέρουν μεταξύ τους ως προς τον τόπο καταγωγής του πατέρα. Στην ομάδα Α (παιδιά των χασισοποιών) ο πατέρας βρέθηκε να κατάγεται από τη Μ.Ασία σε μεγαλύτερο ποσοστό (51.92%) απ'ότι στην ομάδα Β (28.57%), διαφορά στατιστικά σημαντική στο επίπεδο 0.01. Δεν ισχύει όμως το ίδιο για τον τόπο καταγωγής της μητέρας αν και το ποσοστό καταγωγής των μητέρων της ομάδας Α από τη Μ.Ασία είναι μεγαλύτερο απ'ότι της ομάδας Β (44.23% και 28.57% για την Α και Β ομάδα αντίστοιχα) (Πίνακας 25).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 25

Καταγωγή των γονιών των ομάδων Α και Β

	Καταγωγή πατέρα				Καταγωγή μητέρας			
	Α		Β		Α		Β	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Μ.Ασία (Αττάλεια)	27	51,92	8	28,57	23	44,23	8	28,57
Περιοχή Αθηνών με παράδοση στη χρή- ση χασίς (π.χ. κοινότητα Σ.)	7	13,46	13	46,43	23	44,23	12	42,86
Άλλες περιοχές των Αθηνών ή άλλες πε- ριοχές της Ελλάδας	18	34,62	7	25,00	6	11,54	8	28,57
Σ Υ Ν Ο Λ Ο	52	100,00	28	100,00	52	100,00	28	100,00
$\chi^2=10.73$ B.E:2 $P<0.01$ $\chi^2=4.19$ B.E:2 Μ.Σ.								

Η συσχέτιση του τύπου καταγωγής της μητέρας και της χρήσης χασίς από τα παιδιά (ομάδα Α) βρέθηκε να είναι στατιστικά σημαντική στο επίπεδο 0.01. Σε ποσοστό 55,55% των παιδιών που έκαναν χρήση χασίς η μητέρα τους κατάγονταν από τη Μ. Ασία (Πίνακας 26).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 26

Άτομα Ομάδας Α: Καταγωγή μητέρας και χρήση χασίς

Καταγωγή μητέρας	Δεν έχουν καπνίσει ποτέ χασίς		Κάπνιζαν ή/και καπνίζουν χασίς	
	N	%	N	%
Μικρά Ασία (Αττάλεια)	13	38,23	10	55,55
Περιοχές Αθηνών με παράδοση στη χρήση χασίς (π.χ. κοινό- τητα Σ.)	15	44,12	8	44,45
Άλλες περιοχές των Αθηνών ή άλλες πε- ριοχές της Ελλάδας	6	17,65	-	-
Σ Υ Ν Ο Λ Ο	34	100,00	18	100,00
$\chi^2=12.36$ B.E. 2 $P<0.01$				

Η αντίστοιχη συσχέτιση με τον τόπο καταγωγής του πατέρα έδειξε, επίσης, στατιστικά σημαντικές διαφορές. Σε ποσοστό 66,67% των παιδιών που έκαναν χρήση χασίς, ο πατέρας τους κατάγονταν από τη Μ.Ασία (Πίνακας 27).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 27

Άτομα ομάδας Α: Καταγωγή πατέρα και χρήση χασίς

Καταγωγή πατέρα	Δεν έχουν καπνίσει ποτέ χασίς		Κάπνιζαν ή/και καπνίζουν χασίς	
	N	%	N	%
Μικρά Ασία (Αττάλεια)	15	44,12	12	66,67
Περιοχές Αθηνών με παράδοση στη χρήση χασίς (π.χ. κοινότητα Σ.)	6	17,65	1	5,56
Άλλες περιοχές Αθηνών	1	2,94	5	27,77
Άλλες περιοχές της Ελλάδας	12	35,29	-	-
Σ Υ Ν Ο Λ Ο	34	100,00	18	100,00

$\chi^2 = 16,31$ B.E. 3 $P < 0.001$

Άτομα τα οποία ανατράφηκαν: Οι ομάδες Α και Β δεν διαφέρουν μεταξύ τους ως προς τα άτομα με τα οποία ανατράφηκαν. Από τη σύγκριση των δύο ομάδων προκύπτει ότι και οι δύο ομάδες παρουσιάζουν τα μεγαλύτερα ποσοστά στην κατηγορία "μεγάλωσε και με τους δύο γονείς", ποσοστά 76,92% και 89,28% αντίστοιχα. Ακολουθεί η κατηγορία "μεγάλωσε με τη μητέρα ή με μητροπλευρικούς συγγενείς" με ποσοστά 21,15% για την Α ομάδα και 7,15% για την Β ομάδα. Τέλος, είναι η κατηγορία "μεγάλωσε με τον πατέρα ή πατροπλευρικούς συγγενείς" με ποσοστά 1,93 (Α ομάδα) και 3,57 για τη Β. Αν και παρατηρούνται διαφορές κυρίως στο μέγεθος των παιδιών από μητροπλευρικούς συγγενείς στην Α ομάδα, οι διαφορές αυτές στο σύνολό τους δεν φτάνουν σε στατιστικά σημαντικό επίπεδο.

Συγκρίθηκε, επίσης, η ίδια μεταβλητή στα άτομα της Α ομάδας (παιδιά χασισοποτών) που έκαναν χρήση χασίς και σ' αυτούς που ποτέ δεν έκαναν χρήση. Παρ' ότι προέκυψαν ορισμένες διαφορές δεν έφτασαν σε στατιστικά σημαντικό επίπεδο. Συγκεκριμένα, τα παιδιά που κάπνιζαν χασίς είχαν μεγαλώσει με μητροπλευρικούς συγγενείς σε μεγαλύτερο ποσοστό (27,78%) απ' ότι τα παιδιά που δεν κάπνιζαν (17,65%).

Συναισθηματικοί δεσμοί στην οικογένεια: Με τον όρο αυτό συνοψίζουμε την ερώτηση "ποιο άτομο από την οικογένεια νιώθεις πιο κοντά σου". Όπως φαίνεται από τον Πίνακα 28, τα άτομα των ομάδων Α και Β διαφέρουν στατιστικά σημαντικά μεταξύ τους. Τα άτομα της Α ομάδας στο μεγαλύτερο ποσοστό τους νιώθουν πιο κοντά τους τη μητέρα (44,23%) ενώ τα άτομα της Β ομάδας νιώθουν κοντά τους σε μεγαλύτερο ποσοστό τον πατέρα (64,28%).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 28

**Ποιο άτομο από την οικογένεια σου νιώθεις πιο κοντά σου;
(ομάδες Α και Β)**

Ποιόν νιώθει πιο κοντά	Α		Β	
	N	%	N	%
Πατέρα	12	23,07	18	64,28
Μητέρα	23	44,23	6	21,43
Αδελφό	2	3,85	1	3,57
Συγγενείς πατροπλευρικούς	5	9,61	1	3,57
Συγγενείς μητροπλευρικούς	10	19,24	2	7,15
Σ Υ Ν Ο Λ Ο	52	100,00	28	100,00

$$\chi^2=13,54 \quad \text{B.E. } 4 \quad P<0.01$$

Στατιστικά σημαντικά ποσοστά προκύπτουν επίσης από τη σύγκριση της ίδιας ερώτησης στα άτομα της Α ομάδας - καπνιστές χασίς και μη (Πίνακας 29).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 29

Ομάδα Α: Άτομο από την οικογένεια που 'νιώθει πιο κοντά του' και χρήση χασίς

Ποιόν νιώθει κοντά του	Δεν έχουν καπνίσει ποτέ χασίς		Κάπνιζαν ή/και καπνίζουν χασίς	
	N	%	N	%
Πατέρα	10	29,42	2	11,11
Μητέρα	18	52,94	5	27,78
Αδελφό	-	-	2	11,11
Συγγενείς πατροπλευρικούς	3	8,82	2	11,11
Συγγενείς μητροπλευρικούς	3	8,82	7	38,89
Σ Υ Ν Ο Λ Ο	34	100,00	18	100,00

$\chi^2=13,28$ B.E. 4 $P<0.01$

Φυγές: Οι ομάδες Α και Β δεν διαφέρουν μεταξύ τους ως προς τα ποσοστά των φυγών από το σπίτι για διάστημα μεγαλύτερο της μίας μέρας μέχρι την ηλικία των 15 ετών ή για μεγαλύτερο διάστημα και συχνότητα μέχρι την ηλικία των 18 ετών. Βρέθηκαν, όμως, διαφορές από τη σύγκριση των καπνιστών χασίς και μη της ομάδας Α. Πιο αναλυτικά, τα άτομα που κάπνιζαν χασίς, ποσοστό 77,78% είχαν φυγές από το σπίτι, ενώ το ποσοστό των ατόμων που δεν κάπνιζε χασίς ούτε είχε φυγές ήταν 94,12%, διαφορά στατιστικά σημαντική στο επίπεδο του 0.001 (Πίνακας 30).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 30

Ομάδα Α: Φυγές από το σπίτι και χρήση χασίς

Φυγές μέχρι την ηλικία των 18 ετών	Δεν έχουν καπνίσει ποτέ χασίς		Κάπνιζαν ή/και καπνίζουν χασίς	
	N	%	N	%
N A I	2	5,88	14	77,78
O X I	32	94,12	4	22,22
Σ Υ Ν Ο Λ Ο	34	100,00	18	100,00

$\chi^2= 28,83$ B.E. 1 $P<0.001$

Οικογενειακή ατμόσφαιρα: Με τον όρο αυτό αποδίδουμε τις σχέσεις των μελών της πατρικής οικογένειας των ατόμων της 2ης γενιάς κατά το διάστημα της εφηβείας κυρίως όπου τοποθετείται η έναρξη καπνίσματος τσιγάρων καπνού ή/και χασίς. Το υλικό αυτό είναι παρμένο με συνέντευξη σε ανοιχτές ερωτήσεις. Από την επεξεργασία του υλικού προέκυψαν δύο αδρές κατηγορίες:

- α) θετική οικογενειακή ατμόσφαιρα, όπου τα άτομα περιέγραφαν με παραδείγματα κυρίως θετικές τις σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας (π.χ. με κατανόηση, συμπαράσταση του ενός μέλους προς το άλλο, οικονομική βοήθεια κ.λ.π.) και
- β) αρνητική οικογενειακή ατμόσφαιρα, όπου τα άτομα περιέγραφαν κυρίως αρνητικές τις σχέσεις των μελών της οικογένειας (όπως π.χ. ξυλοδαρμοί, καυγάδες, μη κατανόηση, άδικη ή σκληρή συμπεριφορά του ενός μέλους προς το άλλο κ.λ.π.).

Από την ανάλυση του υλικού των βιογραφικών ιστορικών των 36 οικογενειών της Α ομάδας βρέθηκε ότι η χρήση του χασίς στα παιδιά δεν σχετίζεται με τη θετική ή αρνητική οικογενειακή ατμόσφαιρα κατά την περίοδο της εφηβείας τους. Αντίθετα, η οικογενειακή ατμόσφαιρα διέφερε σε στατιστικά σημαντικό επίπεδο μεταξύ του συνόλου των ατόμων της Α και της Β ομάδας (Πίνακας 31). Τα άτομα της Α ομάδας (παιδιά χασισοποτών) περιέγραφαν αρνητική οικογενειακή ατμόσφαιρα σε μεγαλύτερο ποσοστό (66,67%) απ' ό,τι τα άτομα της Β ομάδας (παιδιά μη χρηστών χασίς) όπου το ποσοστό ήταν 26,09%.

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 31

Οικογενειακή ατμόσφαιρα στις ομάδες Α και Β

Οικογενειακή ατμόσφαιρα	Α		Β	
	N	%	N	%
Θετική	12	33,33	17	73,91
Αρνητική	24	66,67	6	26,09
Σ Υ Ν Ο Λ Ο	36	100,00	23	100,00

$$\chi^2=9.14 \quad \text{B.E. } 1 \quad P<0.0001$$

7.2. Γειτονιά και χώροι δουλειάς

Η συγκέντρωση τριών διαφορετικών πολιτιστικών στοιχείων στην κοινότητα Σ. του ντόπιου, του προσφυγικού και των εσωτερικών μεταναστών από αγροτικές περιοχές της χώρας, η αρχιτεκτονική οργάνωση του χώρου που εξασφάλιζε ανωνυμία των κατοίκων της για τους "έξω" λειτουργώντας σαν καταφύγιο, καθώς και η έντονη κοινωνικο-οικονομική κίνηση και συναλλαγή λόγω των παρακείμενων σφαγείων και της αγοράς, είχαν σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας μικρής κλειστής κοινότητας.

Η κοινότητα αυτή είχε δικό της κώδικα επικοινωνίας, κυρίως μεταξύ των ανδρών, την ιδιωματική γλώσσα "ποδανά" (σύμμειξη ελληνικών και τούρκικων λέξεων-αναγραμματισμένων) δικό της κώδικα αξιών καθώς και πλούσιο λεξιλόγιο γύρω από την καλλιέργεια, την παρασκευή και τη χρήση του χασίς. Τα χαρακτηριστικά της κοινότητας προσομοιάζουν με εκείνα της "μικρής κοινότητας" που περιέγραψε ο ανθρωπολόγος Robert Redfield (1970).

Το χασίς είχε αποκτήσει σημαντική κοινωνική και οικονομική σημασία για την κοινότητα Σ. που διατηρήθηκε και μετά τη νομική απαγόρευση της καλλιέργειας, χρήσης και διάδοσης του, για πάνω από 50 χρόνια. Η φύση του φαινομένου της χρήσης και διάδοσης του χασίς καθώς και οι αξίες που είναι συνδεδεμένες μαζί του μας οδηγούν σε μία ανάλυση θεσμικού χαρακτήρα. Ο S. F. Nadel (1951) γνωστός Αυστρο-Βρετανός ανθρωπολόγος, όρισε τους θεσμούς ως "τυποποιημένους τρόπους κοινής δράσης" (standardized modes of co-activity) με συγκεκριμένες αξίες, με ξεχωριστούς τύπους κοινωνικών ομαδοποιήσεων και διαπροσωπικών σχέσεων καθώς και με επαναλαμβανόμενη κοινωνική συμπεριφορά.

Το φαινόμενο της χρήσης και διάδοσης χασίς στην κοινότητα Σ. έχει στοιχεία από το ορισμό του Nadel καθώς χαρακτηρίζει μια συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα με ξεχωριστές αξίες και πεποιθήσεις και επηρεάζει την προσαρμογή των ατόμων της στην ευρύτερη κοινωνία-κοινωνία όπου ζουν. Μπορεί, βέβαια να μην έχει τη σημασία που έχουν άλλοι θεσμοί όπως η οικογένεια, η συγγένεια, η οικονομική και πολιτική ζωή στην αναπαραγωγή της κοινότητας είναι όμως ένα

κοινωνικό φαινόμενο που έχει επιρροές στη ζωή της κοινωνικής αυτής "τάξης" κυρίως σε χώρους όπου η χρήση του σήμαινε είσοδο στην κοινωνία των μεγάλων.

Τέτοιοι χώροι για την κοινότητα Σ. ήταν τα "μαγαζιά", μερικά από τα οποία λειτουργούσαν μέχρι τα μέσα της 10ετίας του 1950 ή και αργότερα, κρυφά, ως τεκέδες και οι χώροι δουλειάς που για την κοινότητα Σ. ήταν κυρίως τα σφαγεία, η παρακείμενη αγορά και οι βιομηχανίες-βιοτεχνίες, που υπήρχαν στην ευρύτερη περιοχή (μέχρι το 1950 υπήρχαν κυρίως καροποιεία και το εργοστάσιο ασφάλτου σε γειτονική περιοχή μετά το 1950, πολλές βιομηχανίες και βιοτεχνίες).

Οι ειδικευμένοι εργάτες των σφαγείων όπως οι σφάχτες, οι γδάρτες και οι κόφτες είχαν δημιουργήσει ένα είδος συντεχνίας στα σφαγεία τοποθετώντας σε θέσεις που άδειαζαν τα παιδιά τους. Δημιουργήθηκαν, έτσι, ανταγωνιστικές σχέσεις μεταξύ των νέων της περιοχής στην οικογένεια (αδέρφια, ξαδέρφια) και στη γειτονιά (φίλοι, συνομήληκοι) για το ποιοί θα δούλευαν στα σφαγεία. Φαίνεται δε ότι η τέχνη στα επαγγέλματα αυτά (πρόκειται πράγματι για πολύ λεπτή δουλειά που χρειάζεται προσοχή και δεξιότητα) είχε συνδεθεί με τη χρήση του χασίς και την υποκουλτούρα του "μάγκα" η οποία χαρακτηρίζονταν από σκληράδα και τρυφερότητα μαζί στη συμπεριφορά, ντύσιμο με καθαρά και ωραία ρούχα καθώς και αντίθεση στο κατεστημένο. Έτσι η χρήση του χασίς, μέρος αυτού του πλέγματος συμπεριφοράς, συνέχιζε να διαδίδεται όσο το σύστημα αυτό αναπαράγονταν.

Από τη στατιστική ανάλυση των στοιχείων και ειδικότερα από τη συσχέτιση της εργασίας σε χώρους όπως σφαγεία, λαχαναγορά και χρήση χασίς από τα άτομα της 2ης γενιάς, προκύπτει ότι το 77,78% των καπνιστών χασίς είχαν, πραγματικά, εργαστεί σ' αυτούς τους χώρους, διαφορά στατιστικά σημαντική στο επίπεδο του 0.0001 (Πίνακας 32). Ίδια διαφορά βρέθηκε και από τη συσχέτιση των μεταβλητών "εργασία μαζί με τον πατέρα" και χρήση χασίς. Το 88,89% των ατόμων που κάπνιζαν χασίς είχαν εργαστεί ή συνεχίζουν να εργάζονται με τον πατέρα τους (Πίνακας 33).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 32

Άτομα ομάδας Α: Εργασία σε χώρους με παράδοση στη χρήση χασίς (Σφαγεία, Λαχαναγορά, Κεντρική αγορά) για περίοδο μεγαλύτερη από 1 χρόνο και χρήση χασίς

	Δεν έχουν καπνίσει ποτέ χασίς		Κάπνιζαν ή / και καπνίζουν χασίς	
	N	%	N	%
Δεν έχουν εργαστεί	32	94,11	4	22,22
Έχουν εργαστεί ή/και συνεχίζουν να εργάζονται	2	5,89	14	77,78
Σ Υ Ν Ο Λ Ο	34	100,00	18	100,00

$$\chi^2=28,68 \quad \text{B.E. } 1 \quad P<0.0001$$

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 33

Άτομα Α ομάδας: Εργασία με τον πατέρα για περίοδο μεγαλύτερη από 1-2 χρόνια και κάπνισμα χασίς

	Δεν έχουν καπνίσει ποτέ χασίς		Κάπνιζαν ή/και καπνίζουν χασίς	
	N	%	N	%
Δεν έχουν εργαστεί ποτέ με τον πατέρα	30	88,23	2	11,11
Έχουν εργαστεί ή/και συνεχίζουν να εργάζονται με τον πατέρα	4	11,77	16	88,89
Σ Υ Ν Ο Λ Ο	34	100,00	18	100,00

$$\chi^2=29,57 \quad \text{B.E. } 1 \quad P<0.0001$$

7.3. Μύηση στο χασίς, λόγοι χρήσης και κοινωνικοποίησης

Τα περισσότερα άτομα της 2ης γενιάς άρχισαν να καπνίζουν χασίς στην εφηβεία ή στα τελευταία χρόνια της παιδικής ηλικίας. Υπάρχει μία διαφορά στις μέσες ηλικίες της πρώτης δοκιμής και της συστηματικής χρήσης. Η μέση ηλικία έναρξης είναι 14.7 ενώ η μέση ηλικία συστηματικής χρήσης ένα χρόνο αργότερα, 15.6 ετών. Οι λόγοι γι' αυτή την καθυστέρηση στη συστηματική χρήση ήταν διάφοροι. Όλοι όμως επικεντρώνονταν σ' ένα σημείο: τα δυσάρεστα συμ-

πτώματα από την πρώτη ή πρώτες δοκιμές. Περίπου το 1/3 των χρηστών είχε δυσάρεστες εμπειρίες από τη χρήση όπως ταχυκαρδίες, ειδρώσεις, εμμετούς και λιποθυμίες. Η επιμονή στη χρήση παρά τις εμπειρίες αυτές δείχνει πως κάτι δυνατότερο από την ίδια την ουσία οδήγησε τα άτομα αυτά να γίνουν συστηματικοί χρήστες.

Για την κοινότητα Σ. και για τους συγκεκριμένους χώρους δουλειάς ο χασισοπότης ήταν ο κανόνας και ο μη καπνιστής ήταν ο αλλιώτικος (με παρεκκλίνουσα ή έκτροπη συμπεριφορά). Υπάρχουν και αρκετές λέξεις που περιγράφουν κάπως περιφρονητικά τα άτομα που δεν καπνίζουν χασίς.

Φαίνεται πως στα άτομα που προέρχονται από ορισμένους τύπους οικογενειών και εργάζονταν σε χώρους με παράδοση στη χρήση χασίς, η θετική αξιολόγηση και οι κοινωνικές συνθήκες έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην κοινωνικοποίησή τους μέσα από τη χρήση χασίς. Αξίζει να σημειωθεί ότι η οικογένεια, η γειτονιά και οι χώροι δουλειάς αποτελούσαν πολλές φορές ένα συνεχές, ένα αδιάσπαστο σύνολο που δύσκολα μπορεί κανείς να το αναλύσει χωριστά. Γι' αυτό και η μύηση στο χασίς, όταν γινόταν μέσα στην κοινότητα είχε το χαρακτήρα μιάς διαβατήριας τελετουργίας¹ από την εφηβεία στην ενηλικίωση, γιατί συνδέονταν με συγκεκριμένους ρόλους στο χώρο της εργασίας και της οικογένειας και ήταν σχεδόν πάντα ομαδική συμπεριφορά.

Η οικογένεια, η γειτονιά και η κοινότητα γενικώτερα είχαν μία διπλή λειτουργία: α) ήταν παράγοντες που ευνοούσαν τη χρήση χασίς στα άτομα της 2ης γενιάς (οικογένειες όπου υπήρχαν μητροπλευρικοί κυρίως πρόγονοι που κάπνιζαν ή άτομα που δούλευαν σε συγκεκριμένους χώρους εργασίας) και β) λειτούργησαν σαν προστατευτικοί μηχανισμοί στη χρήση άλλων ναρκωτικών ουσιών από τα άτομα που μυήθηκαν στους χώρους αυτούς.

Από τη σύγκριση των ατόμων της ομάδας Α που έκαναν α) μόνο χρήση χασίς και β) χρήση χασίς και άλλων ουσιών φαίνεται ότι το 81,82% των ατόμων της πρώτης ομάδας επηρεάστηκαν για τη χρήση χασίς από άτομα της οικογένειας, σε αντίθεση με εκείνα που έκαναν χρήση χασίς και άλλων ουσιών από τους οποίους μόνο το 25%

¹απόδοση του όρου rites of passage.

μυήθηκε από την οικογένεια, ενώ η πλειοψηφία τους είχε μυηθεί από άτομα μέσα και έξω από τη γειτονιά. Οι διαφορές αυτές βρέθηκαν να είναι στατιστικά σημαντικές στο επίπεδο του 0.01 (Πίνακας 34). Όλα τα άτομα είχαν αρχίσει με το χασίς σαν πρώτη ουσία εκτός από ένα άτομο που έπαιρνε μόνο "αρτάν" (artane - αντισπασμωδικό φάρμακο).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 34

Καπνιστές χασίς ή και άλλων ουσιών (ομάδα Α):
 'Ποιός σ'επηρέασε να καπνίσεις χασίς για πρώτη φορά - ποιόν πρωτοείδες να καπνίζει Χ, από ποιόν πρωτάκουσες για Χ'

	Καπνιστές χασίς μόνο		Καπνιστές χασίς και άλλων ουσιών* (αμφετ, βαρβ, LSD, ηρωίνη)		ΣΥΝΟΛΟ	
	N	%	N	%	N	%
Άτομα στην οικογένεια (πατέρας, αδελφός, παππούς, θείος)	9	81,82	2	25,00	11	57,89
Άτομα στη γειτονιά (φίλοι, συνομήλικοι, μεγαλύτεροι)	2	18,18	3	37,50	5	26,32
Άτομο εκτός γειτονιάς	-	-	3	37,50	3	15,79
Σ Υ Ν Ο Λ Ο	11	100,00	8	100,00	19	100,00

$$\chi^2 = 10,08 \quad \text{B.E. } 2 \quad P < 0.01$$

*μόνο ένα άτομο έπαιρνε artane χωρίς να καπνίζει χασίς.

Στην ερώτηση, επίσης, "με ποιόν κάπνισες χασίς για πρώτη φορά στη ζωή σου", τα άτομα που κάπνιζαν μόνο χασίς μυήθηκαν στη χρήση από συγγενείς (63,64%) και άτομα στη γειτονιά (36,36%). Οι καπνιστές χασίς και άλλων ουσιών μυήθηκαν στη χρήση από άτομα έξω από τη γειτονιά (62,5%) και άτομα στη γειτονιά (37,5%), διαφορά επίσης στατιστικά σημαντική στο επίπεδο 0.01 (Πίνακας 35).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 35

Καπνιστές χασίς ή άλλων ουσιών (ομάδα Α):
 'Με ποιόν κάπνισες χασίς την πρώτη φορά - πρώτες φορές - στη ζωή σου;

	Καπνιστές χασίς μόνο		Καπνιστές χασίς ή και άλλων ουσιών** (αμφετ, βαρβ, LSD, ηρωίνη)		ΣΥΝΟΛΟ	
	N	%	N	%	N	%
Με άτομο (άτομα) από την οικογένεια* (αδελφός, θεί- ος, παπούς κ.λ.π)	7	63,64	-	-	7	36,84
Με άτομο (άτομα) στη γει- τονιά (φίλος, συνομήλικοι, μεγαλύτεροι)	4	36,36	3	37,50	7	36,84
Με άτομο (άτομα) έξω από τη γειτονιά (φίλοι, συνο- μήλικοι, μεγαλύτεροι)	-	-	5	62,50	5	26,32
Σ Υ Ν Ο Λ Ο	11	100,00	8	100,00	19	100,00

$$\chi^2=12,03 \quad \text{B.E. } 2 \quad P<0.01$$

*κανείς δεν κάπνισε με τον πατέρα

**μόνο ένα άτομο έπαυσε artane χωρίς να καπνίζει χασίς

Το ίδιο σημαντικές διαφορές προκύπτουν και από τη σύγκριση των δύο αυτών ομάδων ως προς το χώρο της πρώτης χρήσης. Τα άτομα της πρώτης ομάδας ανέφεραν σα χώρο μύησης το σπίτι τους ή συγγενικό σπίτι (63,64%) και χώρους στη γειτονιά (36,36%). Το μεγαλύτερο ποσοστό της δεύτερης ομάδας (50%) ανέφερε χώρους μύησης έξω από τη γειτονιά (Πίνακας 36).

Ως λόγο έναρξης της χρήσης χασίς το 80% των καπνιστών ανέφερε τα εξής: "δεν το έχω σκεφτεί, δεν είχα κανένα ιδιαίτερο λόγο, έβλεπα τους άλλους πήρα κι εγώ, το είχαμε στο σπίτι μας, ήξερα που το κρύβανε, υπήρχε παντού, μεγαλώσαμε μ' αυτό". Το υπόλοιπο 20% που ήταν και πιο νεαρά άτομα ανέφεραν σα λόγο "την παρέα", ή "να φτειαχτώ".

Στους λόγους γιατί θα συνέχιζαν τη χρήση, το 53% ανέφερε ότι έτσι γινότανε άνδρας ή μάγκας ή τον παραδέχονταν οι άλλοι, το 20% ότι άρεσαν έτσι στις γυναίκες, το 15% ότι τους είχε γίνει συνήθεια και το υπόλοιπο 12% ότι ξεκουράζονταν μετά τη δουλειά τους καλύτερα.

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 36

Καπνιστές χασίς ή άλλων ουσιών (ομάδα Α):
"Σε ποιά χώρο κάπνισες χασίς την πρώτη φορά στη ζωή σου";

	Καπνιστές χασίς μόνο		Καπνιστές χασίς ή και άλλων ουσιών*		ΣΥΝΟΛΟ	
	N	%	N	%	N	%
Στο σπίτι του (πατρικό ή συγγενικό)	7	63,64	1	12,50	8	42,11
Στη γειτονιά (χώρους δουλειάς, τεκέδες, άλλοι ανοιχτοί χώροι)	4	36,36	3	37,50	7	36,84
Έξω από τη γειτονιά	-	-	4	50,00	4	21,05
Σ Υ Ν Ο Λ Ο	11	100,00	8	100,00	19	100,00

$\chi^2 = 8,81$ B.E. 2 $P < 0.05$

* μόνο ένα άτομο έπαιρνε artane
χωρίς να καπνίζει χασίς

Ενδιαφέρον είναι το εύρημα ότι οι χρήστες χασίς της Α ομάδας δεν κάπνισαν ποτέ με τον πατέρα τους, παρ'ότι ανέφεραν ότι επηρεάστηκαν έμμεσα από τον ίδιο για ν'αρχίσουν το κάπνισμα. Επίσης, από τα παιδιά της ίδιας ομάδας που δεν ήταν καπνιστές χασίς, ένα ποσοστό 40% αρνήθηκαν να συζητήσουν οτιδήποτε για χρήση χασίς από τον πατέρα τους. Αυτό φαίνεται και από το υλικό των συνεντεύξεων και από το ειδικό τμήμα του ερωτηματολογίου το οποίο δεν απαντήθηκε καθόλου από τα παιδιά αυτά στη συνέντευξη, δηλώνοντας πως δεν γνωρίζουν τίποτα γι'αυτό (βλέπε Ερωτηματολόγιο σελίδες 47-51: Οικογένεια και χρήση ναρκωτικών).

Τα παιδιά δηλαδή της Α ομάδας (με πατέρα χασισοπότη) διακρίνονται σε δύο κύριες κατηγορίες, στους χρήστες χασίς και σ'αυτούς που βρίσκονται στο άλλο άκρο, που όχι μόνο δεν καπνίζουν χασίς αλλά αρνούνται και να συζητήσουν την ύπαρξή του στην οικογένεια.

Υπάρχει και μία τρίτη κατηγορία των ατόμων της Α ομάδας καθώς και το μεγαλύτερο ποσοστό της Β που δεν είναι καπνιστές και παρ'ότι αρκετοί απ'αυτούς είχαν θετική στάση στο χασίς ανέφεραν πως απέφευγαν τη χρήση γιατί ήθελαν να "πάνε μπροστά", να πετύχουν στη ζωή τους και γιατί φοβόταν τις συνέπειες του νόμου.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο 8

ΤΟ ΧΑΣΙΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΥΤΕΡΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

8.1. Αλλαγή των αξιών της χρήσης χασίς

Μέχρι τη δεκαετία του 1950 η χρήση του χασίς ήταν κυρίως ομαδική ανδρική συμπεριφορά, όταν γίνονταν δημόσια σε τεκέδες "μαγαζιά" ή σε φιλικά, συγγενικά σπίτια με την ευκαιρία μιας γιορτής (π.χ. σε βαφτίσια ή γάμους όπου ο πατέρας του παιδιού που βαφτίζονταν ή παντρεύονταν κερνούσε τους φίλους του ένα λουλά ή ένα τσιγαριλάκι με χασίς). Όταν το κάπνισμα γίνονταν στο σπίτι, ήταν και πάλι ανδρική συμπεριφορά, μπορούσαν όμως να συμμετέχουν και οι γυναίκες με τα παιδιά, εισπνέοντας μόνο, τον καπνό του χασίς που καίγονταν σε αναμμένα κάρβουνα (μαγκάλι, σόμπα, κάρβουνα σε κεραμίδα κλπ.).

Η χρήση του χασίς μέχρι αυτή την εποχή ήταν δείγμα ανδρισμού, μαγκιάς, κοινωνικότητας και κοινωνικής ένταξης, κυρίως για τα παιδιά που η κοινωνική τους ένταξη γίνονταν με την έναρξη εργασίας τους σε ορισμένους χώρους εργασίας (π.χ. σφαγεία).

Το χασίς, πίστευαν, ότι δυναμώνει τα άτομα, φέρνει όρεξη για φαγητό, έχει παυσίπονες ιδιότητες, καταπολεμά τις αρρώστιες αρκεί να μη γίνεται κατάχρηση της ουσίας. Η χρήση-κατάχρηση της ουσίας ορίζονταν κάπως αόριστα από άτομο σε άτομο ελέγχονταν όμως πάντα από την ομαδική χρήση. Υπήρχαν καθορισμένοι τρόποι και χρονικές στιγμές μέσα στη μέρα για τη χρήση του χασίς όπως π.χ. μετά το φαγητό, μετά τη δουλειά (ή καμιά φορά σε διάλειμμα χειρωνακτικής εργασίας όταν υπήρχε άφθονο χασίς), κυρίως προς το τέλος της ημέρας και σχεδόν πάντα με παρέα. Οι ίδιοι οι χασισοπότες μιλώντας για τη χρήση με παρέα αναφέρουν ότι "με παρέα

νιώθεις τη μαστούρα καλύτερα", πιθανό είναι όμως ότι ο τρόπος αυτός ήταν μέσο ελέγχου της κατάχρησης και πρόληψης τυχόν παρενεργειών της.

Οι γυναίκες, την ίδια εποχή, απέδιδαν περισσότερο "ανδρισμό" και σεξουαλικότητα στους άνδρες που κάπνιζαν χασίς. Οι πρώτες συνεντεύξεις με τις γυναίκες των χασισοποτών στις αρχές της δεκαετίας του 1970 αναφέρουν θετική στάση τους στο κάπνισμα χασίς από τους άνδρες τους.

Στη δεκαετία του 1960 άρχισαν να γίνονται σημαντικές αλλαγές στην κοινότητα. Οι σημαντικότερες ήταν η αποκατάσταση των περισσότερων παραπηγματούχων¹ σε προσφυγικές-εργατικές πολυκατοικίες και η εκκένωση του χώρου των παραπηγμάτων όπου έγιναν αργότερα κι άλλες προσφυγικές πολυκατοικίες. Η αλλαγή αυτή στη χωροταξική δομή της κοινότητας είχε σαν αποτέλεσμα τη διάσπαση των ομάδων και τη μείωση της συνοχής της. Την ίδια εποχή άρχισαν να γίνονται φανερές οι επιπτώσεις της αλλαγής του νόμου του 1954 που καθιστούσε τη χρήση, πώληση και αγορά του χασίς κακούργημα. Οι επιπτώσεις αυτές ήταν καταδίκες και φυλακίσεις για τους χασισοπότες καθώς και μία αλλαγή στάσης απέναντι στο χασίς από αρκετούς κατοίκους της κοινότητας. Η τιμή του χασίς ακρίβηνε και η αγοραπωλησία πήρε τη θέση του "κεράσματος" καθώς και άλλων ομαδικών εκδηλώσεων που σχετιζόνταν με τη χρήση χασίς. Τέλος, η μεταφορά των σφαγείων σε άλλη περισσότερο απομακρυσμένη περιοχή, στα μέσα της δεκαετίας του 1970, συνέτεινε ακόμα περισσότερο στη μείωση της συνοχής της κοινότητας Σ. και στην αλλαγή των αξιών που σχετιζόνταν με τη χρήση του χασίς.

Η διαδικασία αλλαγής των αξιών άρχισε σιγά-σιγά στα τέλη της δεκαετίας του 1950 και συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Δε μπορεί κανείς να μιλήσει αντικειμενικά για αλλαγή αξιών γιατί πρόκειται για μία διαδικασία σε εξέλιξη. Από το υλικό των συνεντεύξεων και των βιογραφικών ιστορικών παρατηρείται μία αλλαγή στάσεων σε κοινωνικό επίπεδο: "δηλώνω δημόσια ότι δεν καπνίζω, καταδικάζω τη χρήση του χασίς", ενώ σε ατομικό ή οικογενειακό επίπεδο: "συνεχίζω να καπνίζω μόνος ή με δικούς μου ανθρώπους γιατί συνεχίζω να πιστεύω ότι το χασίς δε βλάπτει".

¹ Σε διαμερίσματα αποκαταστάθηκαν όλοι σχεδόν οι παραπηγματούχοι, πρόσφυγες και μη.

Η μύηση στο χασίς και η συνέχιση της χρήσης ακολουθεί άλλη διαδικασία απ'ότι παλιά επηρεασμένη από την κοινωνική αντίδραση όχι των μελών της κοινότητας αλλά της ευρύτερης κοινωνίας (Becker, 1963).

8.2. Κοινωνική και γεωγραφική κινητικότητα

Η χρήση του χασίς μέχρι τη 10ετία του 1950 σήμαινε ενσωμάτωση και κοινωνική ένταξη σε μία κοινότητα με δική της κουλτούρα. Μετά το 1960, όσα άτομα βρίσκονταν σε υψηλότερη κοινωνικοοικονομική θέση άρχισαν να τη βλέπουν σαν μία χαμηλού επιπέδου "συμπεριφορά" με συμμετοχή σε παράνομες δραστηριότητες. Τα άτομα που ανέρχονταν κοινωνικά σταματούσαν κάθε δραστηριότητα γύρω από το χασίς ή κρατούσαν μυστική τη χρήση του. Όσοι είχαν τη δυνατότητα λόγω γνωριμιών και θέσης στη δουλειά να προμηθεύονται χασίς χωρίς να διακινδυνεύουν αγοραπωλησία στην παράνομη αγορά, συνέχιζαν το κάπνισμα, αλλά δημόσια δήλωναν πως το έχουν κόψει. Μερικές φορές το κρατάνε με επιτυχία μυστικό και από την οικογένειά τους.

Αρκετά άτομα που ανεβαίνουν κοινωνικά μετακινούνται έξω από την κοινότητα για να εγκατασταθούν σε καλύτερη γειτονιά. Τα άτομα της ομάδας Β έχουν μετακινηθεί σε μεγαλύτερο ποσοστό απ'ότι τα άτομα της ομάδας Α (παιδιά χασισοποτών) και αυτός ήταν ένας λόγος που μικρότερο ποσοστό των ατόμων της ομάδας Β συμμετείχαν στην έρευνα αυτή απ'ότι της ομάδας Α (28 και 52 άτομα αντίστοιχα).

Από τη συσχέτιση κινητικότητας και χρήσης χασίς στην ομάδα Α βρέθηκε ότι το 75% των ατόμων που μετακινήθηκαν έξω από την κοινότητα Σ σταμάτησαν τη χρήση χασίς ενώ το 70% των ατόμων που δεν μετακινήθηκαν συνεχίζουν τη χρήση χασίς, διαφορά στατιστικά σημαντική (Πίνακας 37).

8.3. Φυλακίσεις του πατέρα για χρήση ή αγοραπωλησία χασίς¹

Τα άτομα που δεν μετακινήθηκαν και συνεχίζουν τη χρήση χα-

¹ Με τον όρο φυλάκιση πατέρα ορίζονται οι καταδίκες και φυλακίσεις του πατέρα με αίτια την κατοχή, χρήση ή και αγοραπωλησία χασίς. Η ανάλυση περιλαμβάνει μόνο τις οικογένειες της ομάδας Α αφού σ'αυτές μόνο υπήρχαν πατέρες με καταδίκες για χασίς.

Στατιστικά σημαντικές διαφορές βρέθηκαν επίσης, από τη συσχέτιση φυλάκισης του πατέρα και οικογενειακής ατμόσφαιρας. Το 75% των ατόμων που ο πατέρας τους είχε φυλακιστεί μία ή περισσότερες φορές περιέγραψε αρνητική ατμόσφαιρα στο σπίτι ενώ το 56,25% των ατόμων που ο πατέρας τους δεν είχε φυλακιστεί περιέγραψε θετική ατμόσφαιρα στην πατρική οικογένεια (Πίνακας 39).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 39

Ομάδα Α (36 οικογένειες): Φυλάκιση πατέρα και οικογενειακή ατμόσφαιρα στην πατρική οικογένεια

Οικογενειακή ατμόσφαιρα	Καμία φυλάκιση του πατέρα για ναρκωτικά		Μία ή και περισσότερες φυλακίσεις του πατέρα		Σύνολο	
	N	%	N	%	N	%
Θετική	9	56,25	5	25,0	14	38,88
Αρνητική	7	43,75	15	75,00	22	61,12
Σ Υ Ν Ο Λ Ο	16	100,00	20	100,00	36	100,00

$$\chi^2 = 3,69 \quad \text{B.E.: } 10,10 \quad P < 0,05$$

Οι φυλακίσεις του πατέρα δεν βρέθηκε να συσχετίζονται με την επικράτηση της χρήσης χασίς στα παιδιά. Παιδιά τα οποία κάπνιζαν χασίς είχαν πατέρα με φυλακίσεις (ποσοστό 66,67%) αλλά και τα παιδιά που δεν έχουν ποτέ καπνίσει χασίς είχαν πατέρα με φυλακίσεις σε ποσοστό 55,89%, διαφορά μη στατιστικά σημαντική.

Αντίθετα οι φυλακίσεις του πατέρα βρέθηκε να παρουσιάζουν στατιστικά σημαντικές διαφορές στις συσχετίσεις τους με τη στάση των παιδιών απέναντι στο χασίς καθώς και την κοινωνικοοικονομική κατάσταση των παιδιών. Παιδιά που ο πατέρας τους είχε φυλακιστεί, παρουσίαζαν μεγαλύτερα ποσοστά θετικής στάσης απέναντι στο χασίς (87,50%) ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό των παιδιών με αρνητική στάση είχαν πατέρα που δεν είχε φυλακιστεί (62,50%) διαφορά στατιστικά σημαντική (πίνακας 40). Τα άτομα που ο πατέρας τους είχε φυλακιστεί, βρέθηκε να ανήκουν σε υψηλότερα ποσοστά στην κοινωνικο-οικονομική κατηγορία 2 (61,29%) ή στην κατηγορία 3 -πολύ χαμηλή- (19,36%) έναντι των παιδιών που ο πατέρας τους δεν είχε φυλακιστεί, τα οποία ανήκουν κυρίως στην κοι-

νωνικο-οικονομική κατηγορία 1 (76,19%) και στην κατηγορία 2 (23,81%). Κανένα από τα άτομα αυτά δεν ανήκει στην κατηγορία 3 (πολύ χαμηλή κοινωνικο-οικονομική κατάσταση). Οι διαφορές αυτές είναι στατιστικά σημαντικές στο επίπεδο του 0.0001 (πίνακας 41).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 40

Ομάδα Α: Φυλάκιση πατέρα και στάση απέναντι στο χασίς

Φυλάκιση πατέρα	Θετική		ούτε το ένα ούτε το άλλο		Αρνητική		Σύνολο	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Καμία φυλάκιση	2	12,50	4	33,33	15	62,50	21	40,38
Μία ή περισσότερες φυλακίσεις	14	87,50	8	66,67	9	37,50	31	59,62
Σ Υ Ν Ο Λ Ο	16	100,00	12	100,00	24	100,00	52	100,00

$$\chi^2=10,28 \quad \text{B.E.: } 2 \quad P<0,001$$

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 41

Ομάδα Α: Φυλακίσεις πατέρα και κοινωνικο-οικονομική κατάσταση παιδιών

Κοινωνικο-οικονομική κατάσταση	Καμία φυλάκιση του πατέρα για ναρκωτικά		Μία ή περισσότερες φυλακίσεις του πατέρα για ναρκωτικά		Σύνολο	
	N	%	N	%	N	%
κατηγορία 1	16	76,19	6	19,35	22	42,31
κατηγορία 2	5	23,81	19	61,29	24	46,15
κατηγορία 3	-	-	6	19,36	6	11,54
Σ Υ Ν Ο Λ Ο	21	100,00	31	100,00	52	100,00

$$\chi^2= 17,80 \quad \text{B.E.: } 2 \quad P<0,0001$$

8.4. Στάση στο χασίς - Ιστορικότητα της αντίδρασης

Η αντίληψη και η στάση των ατόμων απέναντι στο χασίς ήταν στενά συνδεδεμένη με την κοινωνική τους θέση και με τις φιλοδοξίες και δυνατότητές τους για κοινωνική άνοδο. Η στάση μπορούσε επίσης να αλλάζει ανάλογα με τη χρονική περίοδο (ιστο-

ρική στιγμή) και τις συνθήκες που επικρατούσαν στην κοινότητα Σ και στην ευρύτερη κοινωνία και οι οποίες επηρέασαν τις αξίες που επικρατούσαν στην περιοχή σχετικά με το χασίς.

Οι γυναίκες (μητέρες, σύζυγοι, αδελφές) ήταν αυτές που άλλαξαν στάση απέναντι στο χασίς πρώτες απ' όλους. Αυτό γίνεται σαφές από τις συνεντεύξεις μαζί τους. Μόλις διαπίστωσαν τις νομικές και κοινωνικές επιπτώσεις από τη χρήση του χασίς, διαμόρφωσαν μία αρνητική στάση απέναντι στο χασίς και προσπαθούσαν να αποτρέψουν τα παιδιά τους από τη χρήση.

Λόγω της διαφοράς της ηλικίας στα παιδιά των ίδιων οικογενειών παρατηρείται το φαινόμενο οι γονείς να έχουν θετική στάση απέναντι στη χρήση χασίς των μεγαλύτερων σε ηλικία παιδιών τους και αρνητική στάση απέναντι στη χρήση των νεώτερων παιδιών. Αυτή η "λογική" συμπεριφορά και στάση για τους γονείς φαίνονταν τελείως παράλογη και αντιφατική στα νεώτερα παιδιά γιατί δεν μπορούσαν να δεχτούν τη μεταστροφή αυτή στη στάση των γονιών. Ένα παράδειγμα: Νεαρός καπνιστής χασίς αναφέρει ότι οι γονείς του τον έδιωξαν από το σπίτι όταν πληροφορήθηκαν ότι κάπνισε χασίς κι' ένας θείος του τον "κρέμασε ανάποδα".... και ο ίδιος απορεί πώς είναι δυνατό να συμβεί κάτι τέτοιο αφού ο ίδιος θείος έμαθε στο μεγαλύτερο αδελφό του να καπνίζει χασίς και αφού ο ίδιος ο αδελφός του ζει κανονικά στο σπίτι. Η διαφορά βρίσκεται στο ότι ο μεγάλος αδελφός άρχισε να καπνίζει χασίς στις αρχές της δεκαετίας του 1950 ενώ ο ίδιος στα μέσα της δεκαετίας του 1960 (παρεμβάλλονται και δύο κορίτσια μεταξύ των δύο αγοριών) όταν οι κοινωνικές συνθήκες ήταν διαφορετικές.

Η αλλαγή λοιπόν στη στάση απέναντι στο χασίς εξαρτάται από μία συγκυρία γεγονότων: την αλλαγή της χωροταξικής δομής της κοινότητας που είχε σαν αποτέλεσμα το "άνοιγμα" της κλειστής μέχρι τότε κοινότητας προς τα έξω¹, την αλλαγή της νομοθεσίας για τη χρήση χασίς και την ηλικία των ατόμων των ομάδων Α και Β που μελετήθηκαν καθώς και την ηλικία των γονιών τους. Την αλλαγή αυ-

¹ Στις πολυκατοικίες που κτίστηκαν για την αποκατάσταση παρατηγματούχων εγκαταστάθηκαν και πρόσφυγες ή άτομα εργατικής τάξης και από άλλες περιοχές τα οποία αν και λίγα σε αριθμό άλλαξαν επίσης τη σύνθεση της περιοχής.

τή στη στάση η οποία είναι ιστορικά προσδιορισμένη ονομάζουμε ιστορικότητα της αντίδρασης.

Οι ομάδες Α και Β διαφέρουν ως προς τη στάση τους απέναντι στο χασίς, πράγμα που οπωσδήποτε συνδέεται και με τις δυνατότητες των δύο ομάδων για ανοδική κοινωνική κινητικότητα. Έχουμε ήδη παρουσιάσει ότι τα άτομα της ομάδας Β μετακινήθηκαν σε καλύτερη γειτονιά σε μεγαλύτερα ποσοστά από τα άτομα της Α ομάδας. Από τον πίνακα 42 προκύπτει ότι τα άτομα της ομάδας Α έχουν συνολικά περισσότερο θετική στάση απέναντι στο χασίς (36,53% θετική, 44,24% αρνητική, 19,23% ούτε το ένα ούτε το άλλο) απ'ότι τα άτομα της Β ομάδας (7,14% θετική, 71,43% αρνητική, 21,43% ούτε το ένα ούτε το άλλο), διαφορές που βρέθηκαν στατιστικά σημαντικές (πίνακας 42). Η στάση απέναντι στο χασίς μετρήθηκε με σειρά ερωτήσεων που οι απαντήσεις τους κατηγοροποιήθηκαν σε κλίμακα τύπου Likert και η στατιστική επεξεργασία τους έδωσε μία συνολική βαθμολογία για κάθε άτομο (βλέπε ερωτηματολόγιο σελίδες 28-30: Στάση απέναντι στις ουσίες).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 42

Κατανομή των ομάδων Α και Β ως προς τη στάση τους απέναντι στο χασίς				
	Ο Μ Α Δ Α Α		Ο Μ Α Δ Α Β	
	N	%	N	%
Πολύ θετική	8	15,38	1	3,57
Θετική	11	21,15	1	3,57
ούτε το ένα ούτε το άλλο	10	19,23	6	21,43
αρνητική	5	9,62	6	21,43
πολύ αρνητική	18	34,62	14	50,00
Σ Υ Ν Ο Λ Ο	52	100,00	28	100,00

$$\chi^2=9,06 \quad \text{B.E.: } 4 \quad P<0,05$$

Οι δύο ομάδες διαφέρουν, επίσης, και ως προς τη στάση τους απέναντι στη χρήση οίνοπνευματωδών ποτών. Τα άτομα της ομάδας Α (παιδιά χασισοποτών) που στο μεγαλύτερο ποσοστό τους πρόέρχονται από οικογένειες με παράδοση στη χρήση χασίς, αναφέρουν

αρνητική στάση απέναντι στα οινόπνευματώδη ποτά με μεγαλύτερη συχνότητα (69,23%) από ότι τα άτομα της ομάδας Β (28,57%) τα οποία φαίνεται πως υιοθέτησαν σιγά-σιγά την επικρατούσα θέση της ευρύτερης κοινωνίας, που είναι συνδεδεμένη με τη θετική στάση στην κοινωνική χρήση των οινόπνευματωδών (Πίνακας 43).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 43

Ομάδες Α και Β και στάση απέναντι στα οινόπνευματώδη ποτά

στάση απέναντι στα οινόπνευματώδη ποτά	Ο Μ Α Δ Α Α		Ο Μ Α Δ Α Β	
	N	%	N	%
θετική	16	30,77	20	71,43
αρνητική	36	69,23	8	28,57

$$\chi^2=12,16 \quad B.E.: 1 \quad P<0,001$$

Οι δύο ομάδες παρουσίασαν εξ' ίσου αρνητικά ποσοστά στη στάση τους απέναντι στις άλλες ναρκωτικές ουσίες, χάπια και οπιούχα. Ένα ποσοστό και από τις 2 ομάδες (67%) δεν γνώριζε τι είναι το L.S.D., το τριπάκι και οι αμφεταμίνες.

Ενδιαφέρον είναι το εύρημα ότι η ηλικία ως διακρίνουσα μεταβλητή βρέθηκε να επιδρά στη διαμόρφωση της στάσης των ατόμων απέναντι στο χασίς. Τα μεγαλύτερα σε ηλικία άτομα εξέφρασαν θετικότερη στάση απέναντι στη χρήση χασίς (ανεξάρτητα από το αν κάπνιζαν τα ίδια) απ' ό,τι τα νεώτερα σε ηλικία άτομα, διαφορά στατιστικά σημαντική (Πίνακας 44).

Αναλυτικότερα, τα άτομα της ομάδας Α χωρίστηκαν σε 2 ομάδες α) πάνω από 36 χρόνων και β) μέχρι 35 χρόνων λαμβάνοντας υπ' όψη τις κοινωνικο-πολιτιστικές και νομικές αλλαγές που έγιναν μέσα στα τελευταία 50 και πλέον χρόνια. Έτσι, τα μεγαλύτερα σε ηλικία άτομα έχοντας δεχτεί τις επιρροές από τη λειτουργία του χασίς σαν μέσου κοινωνικοποίησης και διαβατήριας τελετουργίας σε μια κοινότητα με παράδοση στη χρήση χασίς, είχαν περισσότερο θετική στάση απ' ό,τι τα νεώτερα άτομα που δεχτήκαν τις επιδράσεις της γενικότερης κοινωνικής αλλαγής στην περιοχή.

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 44

Κατανομή της ομάδας Α σύμφωνα με ηλικιακή ομάδα και στάση απέναντι στο χασίς

στάση απέναντι στο χασίς	>35		36<	
	N	%	N	%
πολύ θετική	2	5,00	6	50,00
θετική	6	15,00	5	41,70
ούτε το ένα ούτε το άλλο	10	25,00	-	-
αρνητική	5	12,50	-	-
πολύ αρνητική	17	42,50	1	8,30
Σ Υ Ν Ο Λ Ο	40	100,00	12	100,00

$$\chi^2=24,08 \quad \text{B.E.: } 4 \quad P<0,0001$$

Διερευνήθηκε, επίσης και η στάση των δύο γονιών απέναντι στην πραγματική ή υποθετική χρήση του χασίς από τα παιδιά τους. Έτσι βρέθηκε μία αρνητική συσχέτιση ($r=-0,27$) μεταξύ της ηλικίας του παιδιού και της στάσης του πατέρα στη χρήση χασίς, σε στατιστικά σημαντικό επίπεδο ($P<0,05$), ενώ δεν παρατηρήθηκε αυτή η συσχέτιση για τη στάση της μητέρας. Η συσχέτιση αυτή της ηλικίας του παιδιού και της στάσης του πατέρα μπορεί να ερμηνευτεί ως εξής: Όσο μεγαλύτερη είναι η ηλικία του παιδιού τόσο πιο θετική είναι η στάση του πατέρα απέναντι στη χρήση χασίς (πιθανή ή πραγματική). Το εύρημα αυτό μας ανάγει στην ιστορικότητα της αντίδρασης: Το μεγαλύτερο σε ηλικία παιδί κοινωνικοποιήθηκε πριν συμβούν οι σημαντικές αλλαγές στην κοινότητα για τις οποίες έχουμε μιλήσει, οπότε και η θέση του χασίς στην οικογένεια και κοινότητα λειτουργική, ενώ τα νεώτερα άτομα κοινωνικοποιήθηκαν σε μια εποχή που η χρήση χασίς είχε χαρακτηριστεί ως αντικοινωνική, εγκληματική συμπεριφορά.

Οι στάσεις των δύο γονιών διαφέρουν σε στατιστικά σημαντικό επίπεδο ως προς τη στάση τους απέναντι στη χρήση χασίς από τα παιδιά τους (Πίνακας 45). Αυτό δείχνει ότι οι μητέρες (σύζυγοι των χασισοποτών) έχουν τελείως αλλάξει υιοθετώντας μία έντονα αρνητική στάση στη χρήση χασίς γιατί εμποδίζει τα παιδιά τους από την κοινωνική τους άνοδο.

Οι ίδιες γυναίκες στο παρελθόν όταν μιλούσαν για τη χρήση χασίς από τους άνδρες τους, είχαν θετική στάση. Η αυστηρή νομοθεσία, και οι κοινωνικές αλλαγές με τις συνακόλουθες επιπτώσεις παίζουν σημαντικό ρόλο στην αλλαγή αυτή της στάσης.

Τέλος οι γονείς των ατόμων της Β ομάδας εξέφρασαν αρνητική στάση στη χρήση χασίς από τα παιδιά τους σε ποσοστό 91,3%.

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 45

Στάση του πατέρα και της μητέρας απέναντι στο πραγματικό ή υποθετικό κάπνισμα χασίς στα παιδιά (ομάδα Α: 52 άτομα)

	του πατέρα		της μητέρας	
	N	%	N	%
Θετική	12	23,53	11	22,0
Ουδέτερη	9	17,65	6	12,0
Αρνητική	11	21,57	27	54,0
"Ταμπού"				
...Δεν μιλάμε ποτέ	19	37,25	6	12,0
Σ Υ Ν Ο Λ Ο	51*	100,00	50**	100,0

$$\chi^2 = 14,06 \quad \text{B.E.: 3} \quad P < 0,0001$$

* Ένα άτομο δεν απάντησε

** Ένα άτομο δεν απάντησε και ένα άλλο μεγάλωσε χωρίς μητέρα

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο 9

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η μελέτη αυτή είχε σα βασικό της στόχο να συμβάλλει στις γνώσεις που υπάρχουν μέχρι σήμερα γύρω από τη φύση και τη σημασία του χασίς σ' ένα πληθυσμό με παράδοση στη χρήση αυτής της ουσίας. Η συμβολή της συνίσταται στο ότι μελετήθηκε για πρώτη φορά η διαδικασία μεταβίβασης της συμπεριφοράς της χρήσης χασίς ή της αποφυγής της σε άτομα 2ης γενιάς καθώς και οικονομικό - πολιτισμικοί παράγοντες που ταυτόχρονα επηρεάζουν τη χρήση και τη στάση απέναντι στο χασίς.

Στα κεφάλαια που προηγήθηκαν προσπαθήσαμε να δούμε τη χρήση του χασίς και τη μεταβίβαση της χρήσης μέσα στις οικογένειες μιας κοινότητας στην ευρύτερη περιοχή της πρωτεύουσας με βάση τις αξίες της καθώς και την ιστορική της εξέλιξη σε μια πόλη που αστικοποιείται.

Το φαινόμενο του χασίς αντιμετωπίστηκε σα μία θεσμοθετημένη συμπεριφορά και η διάδοσή της σαν τρόπος αναπαραγωγής της θεσμοθετημένης αυτής συμπεριφοράς (Nadel, 1951) σε άτομα και οικογένειες μιας χαμηλής κοινωνικοοικονομικής τάξης. Τα άτομα και οι οικογένειες αυτές είχαν κυρίως προσφυγική καταγωγή από περιοχές της Νότιας Μ. Ασίας ή ήταν εσωτερικοί μετανάστες που ήρθαν στην πρωτεύουσα για δουλειά και εγκαταστάθηκαν στις φτωχογειτονιές της ή ακόμα ντόπιοι που κατοικούσαν από παλιά στην περιοχή. Τα παιδιά-άτομα της 2ης γενιάς δέχτηκαν τις επιρροές της κουλτούρας του τόπου καταγωγής των γονιών τους καθώς και τις επιδράσεις μιας κοινότητας που άλλαζε, προσπαθώντας να προσαρμοστεί και να αφομοιωθεί από την ευρύτερη ελληνική κοινωνία. Η χρήση και η στάση στο χασίς υποθέτουμε πως δέχτηκε τις

ίδιες επιρροές. Η νομοθεσία που αφορά στη χρήση, αγοραπωλησία και καλλιέργεια του χασίς είναι επίσης ένας παράγοντας που επηρέασε το φαινόμενο αυτό. Η μεταβλητή της νομοθεσίας δεν περιλαμβάνονταν στις αρχικές υποθέσεις της έρευνας αλλά προέκυψε ως σημαντικός παράγοντας κατά την πορεία της έρευνας.

Έτσι, η εργασία αυτή βλέπει το φαινόμενο της χρήσης και διάδοσης του χασίς καθώς και τυχόν προβλήματα που συνδέονται με αυτό το φαινόμενο, από μία κοινωνικοπολιτισμική σκοπιά, η οποία δίνει έμφαση στην πολυπλοκότητα και πολυμορφία της σχέσης της ουσίας με τα άτομα που τη χρησιμοποιούν.

Η ίδια η ουσία, δηλαδή, αποκτά σημασία όχι μόνο από τις φαρμακολογικές ιδιότητές της αλλά κυρίως από τον τρόπο με τον οποίο μια ορισμένη κοινότητα ορίζει τη χρήση και αντιδρά στα άτομα που τη χρησιμοποιούν.

Αυτό είναι, περιληπτικά, το γενικό θεωρητικό πλαίσιο στο οποίο στηρίχτηκε η έρευνα. Οπωσδήποτε όμως η μελέτη αυτή παρέμεινε, σε μεγάλο βαθμό, στο επίπεδο της οικογένειας. Μέσα από αυτή, και ιδιαίτερα από τα παιδιά -άτομα 2ης γενιάς- έγινε προσπάθεια να προσεγγιστεί το φαινόμενο του χασίς καθώς και οι παράγοντες που το επηρεάζουν στην οικογένεια, στους χώρους δουλειάς, στην κοινότητα και στην ευρύτερη κοινωνία.

Το ερευνητικό υλικό αποτέλεσαν οικογένειες, που ο πατέρας ήταν χρόνιος χασισοπότης και οικογένειες που ο πατέρας δεν είχε καπνίσει ποτέ χασίς. Τα παιδιά τους -2η γενιά- για λόγους διερεύνησης των υποθέσεων συγκρίθηκαν είτε σαν ομάδες Α (παιδιά χασισοποτών) και Β (παιδιά μη χασισοποτών) ή σαν καπνιστές χασίς και μη καπνιστές.

Καμιά διαφορά δεν παρατηρήθηκε στα κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά των δύο ομάδων με ιστορικό χρήσης χασίς του πατέρα ή όχι. Έτσι, είναι δυνατό να αποδώσουμε τις τυχόν διαφορές που παρατηρούνται σε ορισμένες μεταβλητές που ελέχθηκαν στην επίδραση του φαινομένου του χασίς όπως το έχουμε ήδη ορίσει.

Είναι φανερό ότι τα περισσότερα άτομα της ομάδας Α, που είχαν δηλαδή πατέρα ή και άλλους προγόνους χασισοπότες, χρησι-

μποιούσαν στο παρελθόν ή και τώρα χασίς σε μεγαλύτερα ποσοστά από την ομάδα Β. Το εύρημα αυτό, επιβεβαιώνει την πρώτη υπόθεση της έρευνας και συμφωνεί με τα ευρήματα των Blum et al., (1972), Cancrini (1971), Brook (1977), Nichten (1973), Abelson and associates (1976), Kandel (1973), O.Mead (1972) και Rosenberg (1981), παρά τη διαφορετική μεθοδολογία προσέγγισης του θέματος.

Πέρα από την επικράτηση της χρήσης χασίς, το γεγονός ότι από την Α ομάδα, ένα άτομο βρέθηκε να είναι εξαρτημένο από ηρωίνη και ότι οι χρήστες χασίς αρχίζουν σε σημαντικά νεώτερη ηλικία τη χρήση τσιγάρων καπνού από τους μη χρήστες και τα άτομα της Β ομάδας, συνηγορούν υπέρ της άποψης του Nichten (1973) που υποστηρίζει ότι τα παιδιά των ατόμων που είναι εξαρτημένα από φαρμακευτικές ουσίες αποτελούν ομάδα υψηλής επικινδυνότητας. Οι Abelson και Fishburne (1976) υποστηρίζουν ότι οι καπνιστές τσιγάρων πίνουν οινοπνευματώδη ποτά, χάπια και καπνίζουν μαριχουάνα σε μεγαλύτερα ποσοστά από τον υπόλοιπο πληθυσμό.

Από το εύρημα της πρώτης υπόθεσης φαίνεται ότι ο πατέρας αποτελεί πρότυπο ίδιας συμπεριφοράς από τα παιδιά. Παράλληλα, η χρήση χασίς είναι μέσο κοινωνικοποίησης και αποτελεί κοινωνικά αποδεκτή συμπεριφορά για όσα παιδιά προέρχονταν από ορισμένο τύπο οικογενειών, είχαν εργαστεί με τον πατέρα, ή είχαν εργαστεί σε χώρους με παράδοση στη χρήση χασίς και είχαν ενηλικιωθεί (πέρασαν στην εφηβεία τους) πριν από τη 10ετία του 1950, εποχή που άρχιζαν να αλλάζουν οι συνθήκες κατοικίας και ο νόμος για το χασίς.

Οι οικογένειες που ευνοούν τη χρήση χασίς στα παιδιά, βρέθηκε να είναι εκείνες που ο πατέρας ή και η μητέρα κατάγονται από τη Μ.Ασία. Ιδιαίτερα, η καταγωγή της μητέρας καθώς και η ύπαρξη συγγενών από το σόϊ της που κάπνιζαν ή καπνίζουν χασίς σχετίζεται θετικά με τη χρήση χασίς στα παιδιά.

Το εύρημα αυτό, εξηγείται από τη συσχέτιση του μητροπολικού χαρακτήρα των προσφυγικών οικογενειών και της παράδοσης της χρήσης στα μέλη τους. Με άλλα λόγια, η μεταβλητή καταγωγή μη-

τέρας και ύπαρξη μητροπλευρικών προγόνων που καπνίζουν χασίς, έχει μεγαλύτερη βαρύτητα σαν παράγοντας απ'ότι αυτή καθ'αυτή η ύπαρξη πατέρα-χασισοπότη.

Σε μερικές από τις μητροτοπικές αυτές οικογένειες όπου ο ρόλος της μητέρας φαίνεται να είναι σημαντικότερος στην οικογένεια και όπου ο πατέρας έλειπε λόγω φυλακίσεων για αρκετά μεγάλα διαστήματα, αναδείχτηκε ένα πιο συγκεκριμένος παράγοντας, ο ρόλος του μητράδελφου που κάπνιζε χασίς. Ο μικρός όμως αριθμός των οικογενειών και τα λίγα στοιχεία που έχουν συλλεγεί γι' αυτό ειδικά το θέμα, δεν επιτρέπουν την εξαγωγή συμπερασμάτων, αξίζει όμως η υπόθεση αυτή να γίνει αντικείμενο ιδιαίτερης έρευνας.

Το γεγονός ότι ένα σημαντικό ποσοστό παιδιών (35%) δεν κάπνιζαν χασίς, ενώ είχαν πατέρα χασισοπότη με καταγωγή όμως, από περιοχές χωρίς παράδοση στη χρήση χασίς, μπορεί να εξηγηθεί, επίσης, με την επικράτηση των αξιών που απορρέουν ή συνδέονται με την παράδοση στη χρήση χασίς. Στις οικογένειες, δηλαδή, όπου η χρήση του χασίς δεν αποτελούσε παράδοση, δεν μεταβιβάστηκε και η συνήθεια αυτή στα παιδιά. Με τον ίδιο συλλογισμό εξηγείται και η σημαντικότητα στις διαφορές των συναισθηματικών δεσμών στην οικογένεια καθώς και της δομής των οικογενειών.

Τα παραπάνω ευρήματα υποστηρίζουν τις υποθέσεις 2 και 3 της έρευνας και μοιάζουν με εκείνα του Αμερικανού ανθρωπολόγου Ablon (1980) ο οποίος σε μελέτη του σ'ένα δείγμα παιδιών με αλκοολικό πατέρα Ιρλανδικής καταγωγής, στις Η.Π.Α., επισημαίνει τη σπουδαιότητα των πολιτισμικά καθορισμένων προτύπων τα οποία ευθύνονται για τη διατήρηση της "παθολογικής συμπεριφοράς" δηλαδή του αλκοολισμού, από γενιά σε γενιά.

Ο χώρος εργασίας φάνηκε να είναι σημαντικός παράγοντας που ευνοεί, επίσης τη χρήση χασίς στα άτομα της 2ης γενιάς, γιατί αποτελούσε μέσο κοινωνικοποίησης όπου η χρήση του χασίς ήταν απαραίτητη προϋπόθεση. Η συσχέτιση ιστορικού εργασίας με τον πατέρα και χρήσης χασίς, ερμηνεύεται από τη συντεχνιακή μορφή

της επαγγελματικής απασχόλησης των ατόμων της 1ης γενιάς (υπόθεση 4).

Τα ευρήματα αυτά μπορούν να ενταχθούν στη γενικότερη υπόθεση της έρευνας, δηλαδή στην "κληρονομικότητα" και μεταβίβαση των πολιτισμικών προτύπων που συνδέονται με τη μύηση και χρήση του χασίς.

Από τα αποτελέσματα της έρευνας, σημαντικός παράγοντας αναδείχτηκε ο τρόπος μύησης στο χασίς και η συσχέτισή του με τη μεταπήδηση σε άλλες ναρκωτικές ουσίες. Παιδιά της 2ης γενιάς -καπνιστές χασίς που μύηθηκαν στο χασίς στην οικογένεια και γειτονιά, έχουν την τάση να μένουν σταθερά στο χασίς. Αντίθετα, παιδιά που μύηθηκαν έξω από τη γειτονιά ακολουθούν άλλα πρότυπα χρήσης, όπως ταυτόχρονη χρήση πολλών τοξικών ουσιών ή πέραςμα από τη μια ουσία στην άλλη (υπόθεση 5).

Από τα ευρήματα της εργασίας φαίνεται ότι η χρήση χασίς δεν συνδέεται αιτιακά με την παράλληλη χρήση άλλων τοξικών ουσιών. Το γεγονός ότι τα άτομα που μύηθηκαν σε παραδοσιακό περιβάλλον παρέμειναν σταθερά στην ουσία, δείχνει ότι η οικογένεια και κοινότητα λειτουργούν προφυλακτικά στην αναζήτηση και υιοθέτηση συμπεριφορών μη αποδεκτών από την κοινότητα. Δείχνει επίσης πως η παράδοση του χασίς είναι ένας "ζωντανός" θεσμός που λειτουργεί παρά τις αντίξοες συνθήκες στη συγκεκριμένη κοινότητα τα τελευταία 30 περίπου χρόνια (αλλαγή νόμου και συνέπειες).

Βρέθηκε, βέβαια, ένας αριθμός ατόμων της 2ης γενιάς που παράλληλα χρησιμοποιούσε και άλλες ουσίες όπως βαρβιτουρικά, αμφetaμίνες, αντιχολινεργικά. Αυτό εξηγείται απ' το γεγονός ότι η κοινότητα από τα τέλη της 10ετίας του 1950 έπαψε να αποτελεί "κλειστή" κοινότητα και δέχτηκε τις επιδράσεις του γενικότερου πολιτιστικού χώρου της πρωτεύουσας. Μερικά άτομα, επίσης, μύηθηκαν στη χρήση άλλων ουσιών στη φυλακή και κάτω από τελείως διαφορετικές συνθήκες.

Γενιέται ασφαλώς το ερώτημα ποια θα είναι η φυσική εξέλιξη των ατόμων της κοινότητας Σ. που είναι χρήστες χασίς. Μήπως και χάνεται οριστικά η παραδοσιακή αυτή ομάδα των χασισοποτών

αφού οι κοινωνικοπολιτισμικές συνθήκες που ευνόησαν τη διατήρησή της εξαφανίζονται με τόν καιρό, και όσο η κοινότητα αστικοποιείται μία νέα τάξη χασισοποτών δημιουργείται όμοια με εκείνη των μεγαλουπόλεων των δυτικών κοινωνιών που χαρακτηρίζεται μεταξύ των άλλων από τη χρήση πολλών τοξικών ουσιών μαζί;

Η διαδικασία αστικοποίησης είναι οπωσδήποτε συνδεδεμένη με τις επικρατούσες αξίες σε μια κοινότητα που οι σχέσεις των ατόμων γίνονταν περισσότερο ανταγωνιστικές λόγω της εκβιομηχάνησης και του εκσυγχρονισμού. Έτσι, η χρήση του χασίς και η αποδοχή της συμπεριφοράς αυτής δέχτηκε τις επιδράσεις της διαδικασίας αστικοποίησης, όπως όλοι οι κοινωνικοί θεσμοί της συγκεκριμένης κοινότητας (Wirth 1957, Riessman 1964, Jones 1975). Οι στάσεις των ατόμων, επίσης, διαμορφώθηκαν μέσα σ' αυτό το πλαίσιο.

Η στάση απέναντι στο χασίς των ατόμων της Α ομάδας (παιδιά χασισοποτών) βρέθηκε να είναι θετικότερη από εκείνη της ομάδας Β ενώ οι φυλακίσεις του πατέρα επηρέασαν θετικά τη στάση. Η τελευταία αυτή συσχέτιση, συνδυασμένη με την αποφυγή συζήτησης του θέματος χασίς μεταξύ πατέρα-γιού (taboo) ερμηνεύεται με την υπόθεση ότι τα παιδιά ηρωποιούν τον πατέρα που φυλακίζεται και διατηρούν τη θετική στάση στο χασίς.

Στην περίπτωση των ατόμων της Α ομάδας φαίνεται ότι οι θετικές αξίες που συνδέονταν με τη χρήση καθώς και η καθημερινή τους τριβή με τη χρήση της ουσίας από τον πατέρα και άλλους συγγενείς δεν επέτρεψε τη μυθοποίηση των αρνητικών στοιχείων της ουσίας, με αποτέλεσμα τη διαμόρφωση ανάλογης στάσης (υπόθεση 6). Το εύρημα αυτό συσχετίζεται και με την αυξημένη επικράτηση της χρήσης χασίς στα άτομα της ομάδας Α (υπόθεση 1) γιατί όπως έχει διαπιστωθεί η στάση καθορίζει και το βαθμό ροπής προς τη χρήση (Winic, 1980).

Τα ίδια άτομα (ομάδα Α) είχαν περισσότερο αρνητική στάση (σε στατιστικά σημαντικό επίπεδο) στα οινοπνευματώδη ποτά από τα άτομα της ομάδας Β. Η στάση αυτή είναι συνδεδεμένη με την κουλτούρα της παράδοσης της χρήσης χασίς που έχει αρνητική θέ-

ση στα οινοπνευματώδη ποτά. Ένα επικό Τούρκικο ποίημα του 16ου αιώνα το "Benk u Bode" του ποιητή Mohammet Ebn Soleiman Foruli από τη Βαγδάτη (Gelpke, 1966) περιγράφει μία υποθετική μάχη μεταξύ του κρασιού και του χασίς στην οποία διαφάνεται η κατηγοροποίηση των 2 ουσιών με κοινωνικά κριτήρια: Το κρασί είναι ποτό των πλούσιων και δυνατών, των Σεΐχηδων, ενώ το χασίς είναι φίλος των φτωχών, των Δερβίσιδων και των ανθρώπων της γνώσης" ή "εκείνων που δεν έχουν ευλογηθεί με πλούτη και κοινωνική δύναμη".

Το ίδιο ισχύει και για την ηρωΐνη (πρέζα). Οι χασισοπότες δεν δέχονταν ποτέ στους τεκέδες τους ούτε στις συναναστροφές τους τους "πρεζάκηδες" και μιλούν περιφρονητικά γι' αυτούς. Η αντίθεση αυτή προκύπτει και από τα ρεμπέτικα τραγούδια που αναφέρονται στις ουσίες αυτές, τα χασικλήδικα (Πετρόπουλος 1968).

Η ιστορικότητα της αντίδρασης στη χρήση δίνει ερμηνεία στα ευρήματα της έρευνας που σχετίζονται με τις στάσεις απέναντι στο χασίς από τα άτομα των ομάδων Α και Β, καθώς και των γονιών τους -1η γενιά- (υπόθεση 7).

Τα άτομα της ομάδας Α με ηλικία πάνω από 35 χρονών εξέφρασαν μια θετικότερη στάση απέναντι στο χασίς, πράγμα που ίσως οφείλεται στις κοινωνικές συνθήκες στις οποίες μεγάλωσαν και στη θετική σημασία που είχε η χρήση του χασίς για την κοινότητα ως εκείνη την εποχή. Με την αλλαγή του νόμου η χρήση χασίς πέρασε σταδιακά από μία κοινωνικά παραδεκτή συμπεριφορά που αποτελούσε είδος "διαβατήριας τελετουργίας", σε μία τελείως αρνητική συμπεριφορά που θεωρείται εγκληματική.

Παράλληλα με τη στάση των ατόμων της 2ης γενιάς επηρεάστηκε και η στάση των γονιών (1η γενιά) στην πραγματική ή υποθετική χρήση χασίς από τα παιδιά τους.

Η στάση του πατέρα συσχετίστηκε με την ηλικία των παιδιών: Όσο μεγαλύτερη η ηλικία τόσο θετικότερη η στάση του πατέρα. Αντίθετα, η στάση της μητέρας εμφανίζεται πολύ αρνητική και δεν σχετίζεται με την ηλικία των παιδιών.

Η ανοδική κοινωνική κινητικότητα καθώς και οι τυχόν φυλακίσεις του πατέρα ήταν υποθετικοί παράγοντες που έτειναν να κα-

ταστείλουν τη χρήση από τα παιδιά (υποθέσεις 8 και 9). Τα αποτελέσματα της έρευνας επιβεβαίωσαν την πρώτη αλλά όχι τη δεύτερη υπόθεση.

Η μετακίνηση έξω από την κοινότητα σε καλύτερη γειτονιά σχετίζεται με το σταμάτημα της χρήσης χασίς και τη διαμόρφωση αρνητικής στάσης. Το εύρημα αυτό συνδέεται με την κοινωνική αντίδραση της ευρύτερης κοινωνίας στο χασίς, καθώς και με τη διαμόρφωση των κοινωνικών τάξεων μέσα από τη διαδικασία αστικοποίησης της κοινότητας Σ.¹ Τα άτομα της 2ης γενιάς, καπνιστές χασίς και μη, με φιλοδοξίες και δυνατότητες για κοινωνική άνοδο, προσπαθούσαν να αποβάλλουν τις συνήθειες που ήταν συνδεδεμένες με τη "χαμηλή" κοινωνικοοικονομική θέση και να ενσωματωθούν σε μία άλλη κοινωνία που καταδίκασε τη χρήση χασίς.

Το "άνοιγμα" της κλειστής, μέχρι μια εποχή, κοινότητας δημιούργησε αλλαγές και στα άλλα μέλη της που παρέμειναν σ' αυτή σαν αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης δύο πολιτισμικών συνόλων (τα άτομα που μετακινήθηκαν άφησαν πίσω τους συγγενείς με τους οποίους συνέχισαν να έχουν σχέσεις).

Από την αλλαγή αυτή επηρεάστηκαν περισσότερο οι γυναίκες-σύζυγοι και μητέρες- οι οποίες εμφάνισαν μεγαλύτερα ποσοστά αρνητικής στάσης απέναντι στο χασίς απ' ότι οι άνδρες (σύζυγοι - πατέρες). Πιθανή εξήγηση γι' αυτό είναι ότι οι μητέρες των οικογενειών αυτών δέχτηκαν πιο πολύ απ' όλους τις επιπτώσεις και τις συγκρούσεις που δημιουργήθηκαν από την αλλαγή αυτή και οι οποίες είχαν σχέση με τις φυλακίσεις του συζύγου, την ανάγκη των ίδιων για εργασία έξω από το σπίτι και την ανατροφή των παιδιών. Το γεγονός ότι οι ίδιες ανέφεραν σα λόγο της αλλαγής της στάσης τους αυτής, ότι "το χασίς εμπόδιζε την κοινωνική άνοδο των παιδιών τους" μας ανάγει στην υπόθεση των κοινωνικών ρόλων στην Ελληνική οικογένεια όπου η μητέρα βρίσκεται περισσότερο κοντά στα παιδιά και κυρίως στα αγόρια και φροντίζει για την

¹ Η διαμόρφωση των κοινωνικών τάξεων εξαρτάται οπωσδήποτε από τις παραγωγικές σχέσεις στην κοινότητα. Στη διαδικασία αστικοποίησης συμπεριλαμβάνονται και οι σχέσεις αυτές, αλλά δεν θα αναλυθούν στην παρούσα εργασία.

ανατροφή τους (Spinellis et al., 1970).

Η φυλάκιση του πατέρα δεν έδειξε σημαντικές διαφορές όταν σχετίστηκε με τη χρήση χασίς στα παιδιά. Αντίθετα, η φυλάκιση (ή φυλακίσεις) του πατέρα για λόγους που συνδέονταν με το χασίς συσχετίστηκε θετικά με τη στάση των παιδιών απέναντι στη χρήση χασίς (έγινε πιο θετική), την κοινωνικοοικονομική τους κατάσταση καθώς και τη δομή της οικογένειας. Παιδιά που ο πατέρας τους φυλακίστηκε ανήκαν σε οικογένειες με άτυπη προβληματική δομή και σε χαμηλότερη κοινωνικοοικονομική κατάσταση απ'ότι τα άτομα που ο πατέρας δεν είχε φυλακιστεί.

Το εύρημα αυτό σχετιζόμενο με την αρχική διαπίστωση ότι τα άτομα της Α ομάδας που καπνίζουν χασίς και εκείνα που δεν κάπνισαν ποτέ, δεν έδειξαν διαφορές ως προς την κοινωνικοοικονομική τους κατάσταση (πίνακας 16) μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η φυλάκιση του πατέρα για λόγους που σχετίζονται με το χασίς έχει αιτιακή σχέση με τη καθοδική κοινωνική κινητικότητα των παιδιών.

Αυτό μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η εφαρμογή αυστηρών νόμων για τη χρήση χασίς έχει δυσάρεστες συνέπειες για τα άτομα, έτσι ώστε οι ίδιοι οι νόμοι να δημιουργούν αντί να επιλύουν κοινωνικά προβλήματα (Grinspoon, 1971). Η "ετικέτα" του χασισοπότη-εγκληματία πατέρα έχει συνέπειες στα παιδιά και δημιουργεί δυσκολίες στην εξεύρεση δουλειάς, στην κοινωνική άνοδο κ. λ.π.

Αν και τα αποτελέσματα της έρευνας δείχνουν κάποιες τάσεις κι'όχι απαραίτητα αιτιακές σχέσεις στις μεταβλητές που μελετήθηκαν, παρέχουν τη δυνατότητα για την εξαγωγή προκαταρκτικών συμπερασμάτων σ'ένα χώρο που δεν μελετήθηκε καθόλου στην Ελλάδα και ορίζουν το πλαίσιο για μελέτες σε μεγαλύτερα δείγματα πληθυσμού.

Η παράδοση της χρήσης και της "μεταβίβασης" του χασίς λειτουργήσε σα θεσμός σε μια συγκεκριμένη κοινότητα με ιδιαίτερη κοινωνική οργάνωση και αξίες γύρω από το φαινόμενο αυτό. Ο τρόπος που το φαινόμενο αυτό αναπαράγεται, δηλαδή η μεταβίβαση

της χρήσης στη 2η γενιά, δέχτηκε τις επιρροές της Ατταλιώτικης -συμμειξη Ελληνικής και Τουρκικής- κουλτούρας γύρω από το χασίς καθώς και τις επιδράσεις της διαδικασίας του εξαστισμού, εκβιομηχάνισης, εκσυγχρονισμού και αστικοποίησης της κοινότητας αυτής που από παραγκούπολη με πληθυσμό υποπρολεταρίων¹ εξελίχθηκε (ή εξελίσσεται) σε πόλη με αστικό πληθυσμό εργατικής κυρίως τάξης.

Στο πλέγμα αυτό των διαπροσωπικών, κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων που καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό από τη σχέση κεντρου-περιφέρειας προστέθηκε και μία άλλη σημαντική μεταβλητή, η νομοθεσία για το χασίς η οποία πρόσθεσε τα προβλήματα της κοινωνικής αντίδρασης.

Έτσι, οι τρεις βασικές μεταβλητές α) η παράδοση της χρήσης χασίς με τα καθορισμένα πρότυπα συμπεριφοράς που μεταβιβάζονται από γενιά σε γενιά, β) ο εξαστισμός και η αστικοποίηση με τις κοινωνικές αλλαγές που επιφέρουν και γ) η νομοθεσία, ενώνονται και συμπλέκονται σε μία διαλεκτική σχέση η οποία και καθορίζει την εξέλιξη του φαινομένου της παραδοσιακής χρήσης χασίς στο σύγχρονο Ελληνικό χώρο.

Η μελέτη αυτή θέτει τα ερωτήματα και τις βάσεις για παραπέρα έρευνα κυρίως για τον τρόπο που σχετίζονται οι τρεις αυτές βασικές μεταβλητές και τον τρόπο που επηρεάζουν την παραδοσιακή και σύγχρονη χρήση χασίς.

1

απόδοση του όρου sub-proletariat ή lumpen (Worsley, 1967).

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η εργασία αυτή έχει σα βασικό της στόχο να συμβάλλει στις γνώσεις που υπάρχουν μέχρι σήμερα γύρω από τη φύση και τη σημασία της παραδοσιακής χρήσης του χασίς σε μια κοινωνία, όπως η Ελληνική, όπου η παραδοσιακή με τη σύγχρονη (μοντέρνα) χρήση αυτής της ουσίας συνυπάρχουν. Πιο συγκεκριμένα, έγινε προσπάθεια να μελετηθεί η διαδικασία μεταβίβασης της χρήσης χασίς ή της αποφυγής της σε άτομα 2ης γενιάς, καθώς και οι κοινωνικοπολιτισμικοί παράγοντες που επηρεάζουν τη χρήση και τη στάση απέναντι στο χασίς.

Το ερευνητικό πλαίσιο αποτέλεσε μία περιοχή της Αθήνας με πληθυσμό πρόσφυγες από τα Νότια της Μ. Ασίας, εσωτερικούς μετανάστες από διάφορα μέρη της χώρας και ντόπιους που κατοικούσαν στην περιοχή από τις αρχές του αιώνα ή και πιο παλιά. Στην περιοχή αυτή -παραγκούπολη μέχρι τις αρχές του 1970, κλειστή και αυτάρκης με χαρακτηριστικά μικρής κοινότητας- η χρήση του χασίς αποτελούσε συλλογική, θεσμοθετημένη, κοινωνικά παραδεκτή συμπεριφορά και λειτουργούσε σα μέσο κοινωνικότητας και κοινωνικής ένταξης των ατόμων (παραδοσιακή χρήση). Το υλικό της έρευνας αποτέλεσαν 80 άτομα 2ης γενιάς από τα οποία τα 52 ήταν παιδιά οικογενειών με πατέρα χρόνιο χασισοπότη (ομάδα Α) και τα 28, παιδιά οικογενειών που ο πατέρας δεν κάπνιζε χασίς (ομάδα Β).

Οι μέθοδοι συλλογής του υλικού ήταν κυρίως συνεντεύξεις με τα άτομα της 2ης γενιάς και συμπλήρωση ενός σύνθετου ερωτηματολογίου από τα ίδια άτομα. Επιπρόσθετα, η μελέτη αυτή βασίστηκε σε αρκετά μεγάλο βαθμό στις πληροφορίες που προέκυψαν από την ανάλυση των βιογραφικών ιστορικών των μελών των οικογενειών αυτών, από τις γενεαλογίες, τις συνεντεύξεις με άτομα κλειδιά της κοινότητας καθώς και από τη συμμετοχική παρατήρηση.

Η μελέτη παρέμεινε σε μεγάλο βαθμό στο επίπεδο της οικογένειας ενδιάμεσου κρίκου μεταξύ ατόμου και κοινωνίας. Μέσα από αυτή και ιδιαίτερα από τα παιδιά -άτομα 2ης γενιάς- έγινε προσπάθεια να προσεγγιστεί το φαινόμενο της μεταβίβασης της χρήσης του χασίς και των στάσεων, απέναντι στη χρήση, καθώς επίσης και των παραγόντων που επηρεάζουν το φαινόμενο αυτό, στην οικογένεια, στους χώρους δουλειάς και στην κοινότητα.

Τα κυριότερα ευρήματα συνοψίζονται στα ακόλουθα:

Η επικράτηση της χρήσης χασίς στα άτομα της ομάδας Α βρέθηκε να είναι μεγαλύτερη απ'ότι στα άτομα της ομάδας Β.

Οι χρήστες χασίς αρχίζουν σε σημαντικά νεώτερη ηλικία τη χρήση καπνού από τους μη χρήστες.

Ως σημαντικοί παράγοντες που ευνοούν τη μεταβίβαση της χρήσης χασίς στα άτομα της 2ης γενιάς αναδείχθηκαν: α) η καταγωγή των γονιών από περιοχές με παράδοση στη χρήση χασίς β) η ύπαρξη μητροπλευρικών προγόνων που κάπνιζαν χασίς πράγμα που συνεπάγεται και θετική στάση της μητέρας στο χασίς, γ) ιστορικό εργασίας των παιδιών σε χώρους εργασίας με παράδοση στη χρήση χασίς (π.χ. σφαγεία, αγορά) και δ) ιστορικό εργασίας των παιδιών μαζί με τον πατέρα για διάστημα μεγαλύτερο από 12 μήνες.

Η οικογένεια, οι χώροι δουλειάς και η κοινότητα, θεσμοί που για αρκετά μεγάλη χρονική περίοδο ταυτίζονταν στη συγκεκριμένη περιοχή λόγω της χωροταξικής δομής και της κοινωνικής οργάνωσης της κοινότητας, αποδείχθηκαν παράγοντες που ευνοούν τη χρήση χασίς κάτω από ορισμένες συνθήκες, προστατεύουν όμως το άτομο από τυχόν αναζήτηση άλλων τοξικών ουσιών. Πιο συγκεκριμένα, άτομα που μυήθηκαν στη χρήση χασίς μέσα στην οικογένεια και χώρους δουλειάς στην κοινότητα, έχουν την τάση να παραμένουν σταθερά στην ουσία και να μη μεταπηδούν σε άλλες ουσίες όπως συμβαίνει με άτομα που μυήθηκαν έξω από τη συγκεκριμένη κοινότητα.

Οι στάσεις των ατόμων απέναντι στο χασίς βρέθηκε να σχετίζονται με την κοινωνική τους θέση και με τις δυνατότητές τους

για κοινωνική άνοδο που εκδηλώνονταν κυρίως με τη μετακίνηση τους έξω από την κοινότητα. Τα άτομα της ομάδας Α βρέθηκε να έχουν θετικότερη στάση απέναντι στο χασίς απ'ότι τα άτομα της ομάδας Β τα οποία όμως παρουσίασαν μεγαλύτερα ποσοστά εγκατάλειψης της κοινότητας και εγκατάστασής τους σε καλύτερη γειτονιά.

Μετά τη δεκαετία του 1950 η στάση απέναντι στο χασίς, η μεταβίβαση και διατήρηση της χρήσης φάνηκε επίσης να επηρεάζονται και από την αλλαγή της νομοθεσίας για τη χρήση χασίς με αποτέλεσμα την κοινωνική αντίδραση στη χρήση καθώς και από τη διαδικασία εξαστισμού, εκβιομηχάνισης και αστικοποίησης της συγκεκριμένης αυτής κοινότητας.

Τέλος, η μελέτη αυτή θέτει τα ερωτήματα για παραπέρα έρευνα κυρίως για τον τρόπο που σχετίζονται οι βασικές μεταβλητές: α) της παράδοσης της χρήσης χασίς β) της διαδικασίας εξαστισμού και αστικοποίησης και γ) της νομοθεσίας που αφορά στο χασίς και τον τρόπο που επηρεάζουν την παραδοσιακή και τη σύγχρονη χρήση χασίς στον Ελληνικό χώρο.

 Β Ι Β Λ Ι Ο Γ Ρ Α Φ Ι Α

1. Abelson, J.I. and P.M. Fishburne, Nonmedical Use of Psychoactive Substances 1975/6 Nation wide Study Among Youth and Adults, Response Analysis Corporation, Princeton, N.J., 1976.
2. Ablon, J. The Significance of Cultural Patterning For the "Alcoholic Family", Family Process, 19, 1980, pp.127-144.
3. Αιγίδης, Α.Ο. Η Ελλάδα χωρίς τους πρόσφυγες. Ιστορική, δημοσιονομική, οικονομική και κοινωνική μελέτη του προσφυγικού ζητήματος. Αλευρόπουλος και Σία, Αθήνα, 1934.
4. Amin, S. Unequal Development, Monthly Review Press, New York, 1976.
5. Αμπελάς, Τ. Η Ιστορία της νήσου Σύρου. Αθήνα, 1874.
6. Arnao, Giancarlo. Το Απαγορευμένο Χόρτο: Μαριχουάνα, Νέα Σύνορα, Α.Α. Λιβάνης, Αθήνα, 1983.
7. Βαμβακάρης, Μ. Μάρκος Βαμβακάρης: Αυτόβιογραφία, Εισαγωγή, παρουσίαση 'Αγγελας Κάϊλ. Αθήνα, 1973.
8. Becker, Haward S. Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance. Free Press, New York, 1963.
9. Benet, S. "Early Diffusion and Folk Uses of Hemp", in V. Rubin (ed.) Cannabis and Culture. The Hague: Mouton, 1975.
10. Βεντήρης, Γ. Η Ελλάδα του 1910-1920, 'Ικαρος, 2 τόμοι, Αθήνα, 1970.
11. Bertaux, Daniel. Biography and Society: The Life History Approach in the Social Sciences. Sage Publ., California, 1981.
12. Blum, R.H. and associates. Society and Drugs. San Francisco: Jossey-Bass Inc. Publishers, 1970.
13. Blum, R.H. and assoc., Horatio Alger's Children: The Role of the Family in the Origin and Prevention of Drug Risk, Jossey Bass, San Francisco, 1972.

14. Boulougouris, J., A. Liakos, D.Madianou and C.Stefanis.Characteristics of Hashish Users and Controls: Social, Family and Personal,in C.Stefanis, R.Dornbush, M.Fink (Ed.), Hashish: Studies of Long-Term Use, Raven Press, New York, N.Y., 1977.
15. Brecher, E.M. Licit and Illicit Drugs: The Consumers Union Report on Narcotics, Stimulants, Depressants, Inhalants, Hallucinogens and Marihuana-Including Caffeine, Nicotine and Alcohol. Boston: Little Brown and Company, 1972.
16. Brook, J.S., Lukoff, T.F., Whiteman, M.Peer, Family and Personality domains as related to Adolescents' drug behavior. Psychological Reports, vol.41, pp.1095-1102, 1977.
17. Buikhuisen, W., Timmerman, H. The Development of drug-taking among secondary school children in the Netherlands, Bulletin on Narcotics, Vol.XXIV, No 3, July-Sept. 1972.
18. Cambell, I. The Amotivational Syndrome and Cannabis Use with Emphasis on the Canadian Scene, in R.Dornbush, A.M. Freedman and M. Fink, Chronic Cannabis Use, Published by the New York Academy of Sciences, New York, 1976.
19. Campbell, J.K. Honour, Family and Patronage. Clarendon Press, Oxford, 1964.
20. Cancrini, Luigi. Τοξικομανίες (μετ. Ν.Καραχάλιου), Αποσπερτής, Αθήνα, 1984.
21. ---, et. al. Social and Family Factors of Teenager Drug Addiction. European J. Toxicology 3:397-401, 1971.
22. Γαρδίκας, Κ.Γ. Εγχειρίδιον Εγκληματολογίας (Β' έκδοσις). Εκδ. Οίκος Τζάκα-Δελαγραμμάτικα, Αθήνα, 1957.
23. Carter, William E. (editor). Cannabis in Costa Rica: A study of Chronic Marihuana Use. Institute For the Study of Human Issues, Philadelphia, 1980.
24. Chein, I., Gerard, D., Lee, R. and Rosenfeld, E. The Road to H., New York, Basic Books, 1964.

25. Chopra, I.C. and Chopra, R.N. The Use of Cannabis Drugs in India, United Nations Bulletin on Narcotics, 9(1) pp.4-29, January-March, 1957.
26. Comitas, L. Cannabis and Work in Jamaica: A Refutation of the Amotivational Syndrome, in R. Dornbush, A.Freedman, M. Fink.Chronic Cannabis Use. N.Y. Academy of Sciences, N.Y., 1976.
27. Δαμιανάκος, Στάθης. Κοινωνιολογία του Ρεμπέτικου. Ερμείας, Αθήνα, 1976.
28. Δασκαλάκης, Η. Οι Συνέπειες της Θεσμικής Αντίδρασης στη Χρήση Ναρκωτικών Ουσιών. Σύγχρονα Θέματα, Τεύχος 13, Αθήνα Δεκ. 1981.
29. Δασκαλάκης, Η. και συνεργάτες. Απονομή της Ποινικής Δικαιοσύνης στην Ελλάδα. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα, 1983.
30. Davidson, F. Contribution to a Survey on Young People's Alcoholization and Drug Use Process by a Cluster Analysis. In Proceedings of the 14th International Institute on the prevention and Treatment of Drug Dependence. E. Tongue (editor), I.C.A.A. Geneva, 1985.
31. Dornbush, R., Freedman, A., Fink, M. (ed.). Chronic Cannabis Use, Annals of the New York Academy of Sciences, Vol. 282, The N.Y. Academy of Sciences, New York, N.Y., 1976.
32. Dornbush, R.L. and A. Kokkevi. Acute effects of Cannabis on Cognitive, Perceptual and Motor Performance in Chronic Hashish Users, in R.Dornbush, A.M. Freedman and M.Fink. (Ed.) Chronic Cannabis Use, Published by the New York Academy of Sciences, New York, 1976.
33. Durkheim, E. The Division of Labor in Society. The Free Press: Collier MacMillan Publ. London, Paper back ed., 1964.
34. Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος. Η εισροή του πληθυσμού εις την Ευρύτερην Περιοχήν της Αθήνας, Αθήνα, 1960.
35. Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος. Έκθεσις Δοκιμαστικής Μελέτης των κινήτρων και των Συνθηκών Μετανάστευσης του Αγροτικού πληθυσμού. Αθήνα, 1962.

36. Ελεφάντης, Α.Γ. (επιμ.). Η πρώτη σταδιοδρομία του Ελληνικού Προλεταριάτου, Ολκός, Αθήνα, 1975.
37. Emboden, William A. Jr. "Ritual Use of Cannabis Sativa: A historical Ethnographic survey". In Furst, p. (ed) *Flesh of the Gods*. New York, Preager, 214-236, 1972.
38. Ζαφειρίδης, Φ., Αρμάος, Κ., Φωστήρη, Μ. Παρουσίαση των χαρακτηριστικών των εξαρτημένων ατόμων που προσήλθαν στον Συμβουλευτικό Σταθμό του ειδικού Θεραπευτικού Προγράμματος του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας. 8ο Παγκόσμιο Συνέδριο Θεραπευτικών Κοινοτήτων, Ρώμη 2-7 Σεπτεμβρίου, 1984.
39. Gelpke, R. *Vom Rausch im Orient und Okcident*. Stuttgart, 1966.
40. Γκιζελή, Βίκα, Δ. Κοινωνικοί Μετασχηματισμοί και προέλευση της Κοινωνικής κατοικίας στην Ελλάδα: 1920-1930. Επικαιρότητα, Αθήνα, 1984.
41. Goode, E. Marijuana use and the progression to dangerous drugs. In: Miller, L.L. (ed.), *Marijuana Effects on Human Behavior*. Academic Press, New York, 1974.
42. Grinspoon, L. *Marijuana Reconsidered*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1971.
43. Hansteen, R.W., R.D. Miller, L. Lonero, L.D. Reid and B. Jones. Effects of Cannabis and Alcohol on Automobile Driving and Psychomotor Tracking. In R.L. Dornbush et al (editors) *Chronic Cannabis Use*, N.Y.A.S., 1976.
44. Harbin, H.T., H.M. Maziar, *The Family of Drug Abuser : A Literature Review*. Family Process 14, 1975, 411-431.
45. Hasan, K.A. Social Aspects of the Use of Cannabis in India, in V. Rubin *Cannabis and Culture*, The Hague: Mouton, 1975.
46. Hsu, Francis L.K. Kinship and Ways of Life: An Exploration. in F. Hsu (editor) *Psychological Anthropology*. Schenkman Publ. Co. Cambridge, Mass., 1972.
47. Hui-Lin, Li. "The Origin and Use of Cannabis in Eastern Asia: Their Linguistic-Cultural Implications" in V. Rubin (ed.) *Cannabis and Culture*. The Hague: Mouton, 1975.

48. Johnston, L.D. Review of General Population Surveys of Drug Abuse, W.H.O. Offset Publication No.52, Geneva, 1980.
49. Johnston, L., O'Malley, P.M., Bachman, J.G. Highlights From Drugs and American High School Students: 1975-1983. National Institute on Drug Abuse, U.S. Department of Health and Human Services, Rockville, Maryland, 1984.
50. Jones, E. (ed). Readings in Social geography, London, Jones, Gareth, Stedman, 1975.
51. Jones, R.T., N.Benowitz, J.Backman. Clinical Studies of Cannabis Tolerance and Dependence. In R.L. Dornbush et al. (ed). Chronic Cannabis Use, N.Y.A.S., New York, 1976.
52. Joseph, R. Economic Significance of Cannabis Sativa: the Moroccan Rif in V.Rubin (ed.). Cannabis and Culture. Mouton: The Hague, 1976.
53. Kandel, D.B. Adolescent marijuana use: Role of parents and peers. Science 1973, 181:1067-1070.
54. Kandel, D.B. Marijuana Users in Young Adulthood, Ach. Gen. Psychiatry - Vol. 41, Feb. 1984, pp. 200-209.
55. Kandel, D.B. and Davies M. Epidemiology of Depressive Mood in Adolescents: an Empirical Study. Archives of General Psychiatry vol.39, Oct. 1982.
56. Kayser, Bernard and K.Thompson. Economic and Social Atlas of Greece, Athens 1971.
57. Kaplan, J.H. Psychosis associated with marijuana. New York State Journal of Medicine, 71(4), 1971 p.p. 433-35.
58. Κατάκη, Χ.Δ. Οι τρείς ταυτότητες της Ελληνικής Οικογένειας. Κέδρος, Αθήνα, 1984.
59. Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, Φάκελος Αιτάλεια, Αθήνα.
60. Kokkevi, A. and R. Dornbush. Psychological Test Characteristics of Long-Term Hashish Users in C.N.Stefanis et al (ed.). Hashish: Studies of Long Term Use. Raven Press, New York, N.Y., 1977.

61. Κοκκέβη, Α. Η επίδραση της Χρόνιας Χρήσης Καννάβεως στις Νοητικές Λειτουργίες: Τρείς Έρευνες. Διδακτορική Διατριβή από τη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Ιωάννινα, 1976.
62. Κουκουτσάκη-Ανανιάδη, Α. Ναρκωτικά και Άτυπη Κοινωνική Αντίδραση, Σύγχρονα Θέματα, τεύχος 13, Αθήνα, Δεκ. 1984.
63. Κουρέτας, Δ. Οι Τοξικομανίες εν τω Στρατεύματι και τη Κοινωνία. Αθήναι, 1932.
64. Κρυστάλλης, Α.Κ. Τοξικομανία; Παράγοντες Εκδηλώσεως, Διαδόσεως και Αναστολής. Διατριβή επί Διδακτορία, Αθήνα, 1980.
65. Laslett, P. (ed). Household and Family in Past Time. Cambridge University Press, Cambridge, 1972.
66. Legg, Keith R. Politics in Modern Greece, Stanford, 1969.
67. Leontidou-Emmanuel, L. Working class and Land Allocation : The Urban History of Athens 1880-1980. Ph.D. Thesis, The London School of Economics, 1981.
68. Lewis, Oscar. The Children of Sanchez, Vintage books, New York, 1963.
69. Liakos, A., D.Madianou, C.Ballas and C.Stefanis. Selection and Definition of Users and Controls in C.Stefanis, R.Dornbush, M.Fink (Ed.) Hashish: Studies of Long-Term Use, Raven Press N.Y., 1977.
70. Linton, Ralph. The Natural History of the Family in M. H. Fried (editor). Readings in Anthropology, Second edition, Thomas Y. Crowell Company, New York, 1968.
71. Μαδιανός, Γ.Μ. Μικρά Ασία, στο Παγκόσμιος Γεωγραφία (του ίδιου), Αθήναι, 1934.
72. Μαδιανός, Μ.Γ. Η πολιτική στο Αμερικάνικο τραγούδι. Σειρά διαλέξεων στη Φοιτητική Λέσχη, Μάρτης, 1966.
73. Madianos, M.G., Madianou, D. and Stefanis, C.N. Attitudes and Prevalence of Cannabis Use in Greece. Proceedings of

the 14th International Institute on the Prevention and Treatment of Drug Dependence. E.Tongue (ed.), I.C.A.A. Geneva, 1985.

74. Madianos, M.G., Madianou, D., Papadatos, J., Kokkevi, A., and Stefanis, C.N. Drug Use in Greece 1973-1983: Prevalence of Known cases. Proceedings of the 14th International Institute of the Prevention and Treatment of Drug Dependence. E.Tongue (editor), I.C.A.A. Geneva, 1985.
75. Madianou, D., Papadatos, J., Madianos, M.G., Maliori, M. and Stefanis, C.N. Trends in Illegal Drug Use in the last Decade in Greece. Proceedings of the 14th International Institute on the Prevention and Treatment of Drug Dependence. E.Tongue (ed.), I.C.A.A., Geneva, 1985.
76. Malinowski, Bronislaw. A Scientific Theory of Culture, Chapel Hill, 1944.
77. Mead, Margaret. The implications of Culture change for Personality Development in M.Fried, (Ed.) Readings in Anthropology Vol.II, Thomas Y. Crowell Co., 1968.
78. Mead, O.E. and Cambell, S.S. Decision - Making and Interaction by Families with and without a Drug - Abusing Child, Family Process, 11:487-498, 1972.
79. Mellinger, G.D., Somers, R.H., Davidson, S.T. and Manheimer, D.I. The amotivational syndrome and the College Student. Annals of New York Academy of Sciences, 282: 37 - 55, 1976.
80. Mitchell, Clyde (ed.). Social Networks in Urban Situations. Manchester University Press, 1969.
81. Morgenthau, Henry. I was sent to Athens, New York, 1929.
82. Μουζέλης, Ν. Νεο-Ελληνική Κοινωνία: Όψεις Υπανάπτυξης. Εξάντας, Αθήνα, 1978 (μετάφραση Τζ. Μαστοράκη).
83. Μουστάκα, Καλλιόπη. Οι Εσωτερικοί Μετανάστες, Ε.Κ.Κ.Ε. 1964.

84. Μπάλλας, Κ.Ν. Το Προφητικόν Παραλήρημα της Πυθίας. Αθήναι, Σωτηρόπουλος, 1968.
85. Murdock, G.P. Family Stability in Non-European Cultures, in M.H. Fried (editor). Readings in Anthropology, Second edition, Thomas Y. Crowell Company, New York, 1968.
86. Murphy, Robert, F. The Dialectics of Social Life: Alarms and Excursions in Anthropological Theory. Basic Books, New York, 1971.
87. S.F. Nadel. The Foundation of Social Anthropology. London: Cohen and West, 1951.
88. National Commission on Marihuana and Drug Abuse. Fifth Report. Marihuana and Health. United States Government Printing Office. Washington, D.C., 1976.
89. National Commission on Marihuana and Drug Abuse. First Report. Marihuana: A signal of Misunderstanding. Vo I and II. U.S.A. Government Printing Office. Washington D.C., 1972.
90. Negrete, J.C. Psychiatric effects of Cannabis use. Submitted to the ARF/WHO Study group on Adverse Health and Behavioral Consequences of Cannabis use. Toronto, 1981.
91. Nichtern, S. The Children of Drug Abusers, J.Am. Acad. Child Psychiat. 12:24-31, 1973.
92. Nie, H.N., Hull, C.H., Jenkins, J.G., Steinbrenner, K., Bent, D.H. Statistical Package For the Social Sciences (second ed.), McGraw-Hill, New York, 1975.
93. Palgi, Phyllis. The Traditional Role and Symbolism of Hashish among Moroccan Jews in Israel and the Effect of Acculturation, in V. Rubin (ed.) Cannabis and Culture, The Hague: Mouton, 1975.
94. Παπαδόπουλος, Δ.Ι. Η Κάνναβις. Αθήναι, Α' έκδοσις, 1959.
95. Παπαδόπουλος, Λεφτέρης. Επαρχίες της Αθήνας, Ερμείας, Αθήνα 1975.
96. Παπάζογλου, Νίκος, ΑΤΤΑΛΕΙΑ, Αθήνα, 1979.

97. Partanen, J.K., Brunn and T.Markkanen. Inheritance of Drinking Behavior. The Finish Foundation for Alcohol Studies Helsinki, 1966.
98. Pedersen, N. Multivariate Analysis of Familial and Non-Familial Influences for Commonality in Drug Use. Drug and Alcohol Dependence, 14, 1984, pp. 67-74.
99. Pelto, P.J. Anthropological Research: The Structure of Inquiry. Harper and Row Publ., New York, 1970.
100. Πετρόπουλος, Ηλίας. Ρεμπέτικα Τραγούδια: Λαογραφική Έρευνα. Αθήνα, 1968.
101. Πολύζος, Ι.Ν. "Η πολεοδομική διαμόρφωση για την προσφυγική πλημμυρίδα", Οικονομικός Ταχυδρόμος 992, 26-4, 1973, σελ. 80-82.
102. Redfield, Robert. The Little Community. University Chicago Press, 1970.
103. Reissman, L. The Urban Process: Cities in Industrial Societies, Glencoe, 1964.
104. Rosenberg, C.M. The Young Addict and His Family. Brit. J. Psychiatry 118:469-470, 1971.
105. Rothchild-Safilios C. The Family in Athens: Regional variations in M.Dimen and E.Friedl (ed.). Regional Variation in Modern Greece and Cyprus: Toward a perspective on the ethnography of Greece. New York Academy of Sciences, New York, N.Y., 1976.
106. Rubin, V.ed. Cannabis and Culture. The Hague, Mouton, 1975.
107. Rubin V. and L.Comitas. Ganja in Jamaica: A medical anthropological study of chronic marijuana use. Mouton, the Hague, 1975.
108. Sandis, E.E. Refugees and Economic Migrants in Greater Athens. E.K.K.E., Athens, 1973.

109. Scarpitti, F.R., Datesman, S.K. (ed.) *Drugs and the Youth Culture*. Sage Publications, Beverly Hills, 1980.
110. Selltitz, C., M.Jahoda, M.Deutsch, S.W.Cook. *Research Methods in Social Relations*, Holt, Rinehart and Winston, U. S.A., 1962.
111. Service, R.S. *Kinship Terminology and Evolution*, in M. H. Fried (editor) *Readings in Anthropology*, Second edition, Thomas Y. Crowell Company, New York, 1968.
112. Smart, R.G. *The Epidemiology of Cannabis Use and its Health Consequences in Western Countries*. ARF/WHO Study group on Adverse Health and Behavioral Consequences of Cannabis use. Toronto, 1981.
113. Smart, R.G., A.Arif, P.Hughes, M.E.Medina Mora, V.Navaratnam, V.K.Varma and K.A. Wadud. *Drug use Among Non-Student Youth*. W.H.O., Offset Publication No.60, Geneva, 1981.
114. Smart, R.G., Gray, G., Bennett, C.: Predictors of drinking and signs of heavy drinking among high school students. *International Journal of Addictions*, Vol.13, 1978, pp.1079-1094.
115. Spinellis, C.D., V. Vassiliou and G. Vassiliou. *Milieu Development and Male-Female Roles in Contemporary Greece*. In G. Seward and R.C. Williamson (ed.) *Sex Roles in Changing Society*. Random House, N.Y., 1970, p.p. 308-317.
116. Σταθόπουλος, Π. και Δ.Γκέφου-Μαδιανού. Ο Ανθρώπινος παράγων στα προγράμματα Εργατικής κατοικίας. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 33-34, 504-508, 1978.
117. Stanton, M.D. *A Family Theory of Drug Abuse*, in D.J. Lettieri, M. Sayers and H.W. Pearson (ed.) *Theories on Drug Abuse*, NIDA Research Monograph 30, Rockville, Maryland, 1980.
118. Stefanis, G.N., Ballas, C. and Madianou, D. *Sociocultural and Epidemiological Aspects of Hashish Use in Greece* in V.

* Δεν έχει γραφεί το πραγματικό όνομα του Δήμου.

- Rubin (ed.) Cannabis and Culture, The Hague: Mouton, 1975.
119. Stefanis, C.N., R.Dornbush, and M.Fink (ed.) Hashish: Studies of Long Term Use. Raven Press, New York, N.Y., 1977.
 120. Stefanis, C.N., A.Liakos and J.Boulougouris. Incidence of Mental Illness in Hashish Users and Controls, in R. Dornbush, A.M.Freedman, and M.Filk (Ed.) Chronic Cannabis Use. Published by the New York Academy of Sciences, New York, N.Y., 1976.
 121. Steward, Julian H. Theory of Culture Change. University of Illinois Press, Urbana Chicago, 1976 (paperback edition).
 122. Στριγγάρης, Μ.Γ. Χασίς; Ψυχοπαθολογία, Κλινική, Κοινωνιολογία, Εγκληματολογία του Κανναβισμού (Δευτέρα Έκδοση), Αθήνα, 1964.
 123. Synge, Jane. Cohort Analysis in the Planning and Interpretation of Research Using Life Histories. In Bertaux, D. Biography and Society: The Life History Approach in the Social Sciences. Sage Publ., California, 1981.
 124. Tennant, F.S. and Groesbeck, C.J. Psychiatric effects of hashish. Archives of General Psychiatry 27:133-136, 1972.
 125. Thomas, D.H. Figuring Anthropology: First Principles of Probability and Statistics. Holt, Rinehart and Winston, New York, 1976.
 126. Thompson, Paul. Life Histories and the Analysis of Social change. In Biography and Society: The Life History Approach in the Social Sciences. Sage Publ., California, 1981.
 127. Τριχόπουλος, Δ. Ιατρική Στατιστική, Γ.Παρισιάνος, Αθήνα, 1975.
 128. True, W.R., Krauskopf, D., Carter, W.E., Doughty, P.L. The subjects as Children in W.E.Carter (ed.) Cannabis in Costa Rica: A study of Chronic Marijuana Use. Institute For the Study of Human Issues, Philadelphia, 1980.

129. Τσαούσης, Δ.Γ. Τα Ναρκωτικά σαν Κοινωνικό πρόβλημα. Εκλογή θεμάτων Κοινωνικής Προνοίας, Τεύχος 52, Αύγουστος 1980.
130. Τσαούσης, Δ.Γ. Η Κοινωνία του Ανθρώπου: Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία, Gutenberg, Αθήνα, 1983.
131. Τσαούσης, Δ.Γ. Χρηστικό Λεξικό Κοινωνιολογίας, Gutenberg, Αθήνα, 1984.
132. Τσαούσης, Δ.Γ. Στοιχεία Κοινωνιολογίας, Αθήνα, 1979.
133. United Kingdom Advisory Committee on Drug Dependence: The Cannabis Report, Home Office, London, 1968.
134. United Nations Division of Narcotic Drugs: Manual on drug abuse assessment. Part two: Use of Population Surveys, Vienna, 1980.
135. Vassiliou, G. and Vassiliou, V. On Aspects of Child Rearing in Greece. In E.J. Anthony (ed.) The Child in his Family. New York: J. Wiley and Sons, 1970.
136. Weber, Max. The Theory of Social and Economic Organization. The Free Press. New York, 1968 (Fifth printing).
137. Winic, Ch. A Theory of Drug Dependence Based on Role, Access to, and Attitudes Towards Drugs. In D.J. Lettieri, M. Sayers and H.W. Pearson (ed.). Theories on Drug Abuse, NIDA Research Monograph 30, Rockville, Maryland, 1980.
138. Wirth, L. Urbanism as a way of Life. Reprinted in P.K. Hatt and A.J. Peiss Jr., Cities and Society, Glencoe, Ill. 1957.
139. Wolff, P.O. Marijuana in Latin America: the threat it constitutes. Washington, 1949.
140. World Health Organization. The Use of Cannabis: Report of a W.H.O. Scientific Group. W.H.O. Technical Series, No 478 Geneva.
141. Worsley, P. The Third World, London, 1967.
142. Young, M. and Willmott, P. The symmetrical Family. Penguin Books, England, 1973.
143. Young, M., and P. Willmott. Family and Kinship in East London, Harmondsworth (Penguin), 1962.

144. Υπουργείο Πρόνοιας (σημερινό Υγείας και Πρόνοιας), Προγράμματα Πολυκατοικιών για τους πρόσφυγες του 1922: Πεπραγμένα των ετών 1952-1957, Αθήνα, 1958.
145. Fanon, Frantz. Της Γης οι Κολασμένοι. Κάλβος, Αθήνα, 1971, (μετάφραση Α.Αρτέμη).
146. Φίλιας, Β. Ναρκωτικά: Κοινωνιολογικά αίτια της χρήσης των στη Σύγχρονη Καπιταλιστική Κοινωνία, Επιστημονική Σκέψη, Μάρτης-Απρίλης, Αθήνα, 1982.
147. Φίλιας, Βασίλης (γενική εποπτεία) και συνεργάτες του Σπουδαστηρίου Κοινωνιολογίας ΠΑΣΠΕ και Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών. Εισαγωγή στη Μεθοδολογία και τις Τεχνικές των Κοινωνικών Επιστημών, Gutenberg, Αθήνα, 1977.
148. Φίλιας, Β.Ι. Προβλήματα Κοινωνικού Μετασχηματισμού (μελέτες), έκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1974.
149. Firth, Raymond. Elements of Social Organization. Beacon Press, Boston, Sixth printing, 1972.
150. Firth, R. Essays on Social Organization and Values. London School of Economics Monographs on Social Anthropology No. 28, University of London, The Athlone Press, 1964.
151. Fox, Robin. Kinship and Marriage: An Anthropological Perspective. Penguin Books, England, 1967.
152. Friedl, E. Vasilika: A village in Modern Greece. Holt, Rinehart and Winston, New York, 1965.
153. Fukoff, I.F. Toward a Sociology of Drug Use. In Lettieri, D.J., M. Sayers, and H.W. Pearson (editors). Theories On Drug Abuse N.I.D.A. Research Monograph 30, Rockville, Maryland, 1980.

APPENDIX 1: Το ερωτηματολόγιο

ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Διευθυντής: καθ. Κ. Στεφανής

Η ΓΝΩΜΗ ΓΙΑ ΤΑ ΝΑΡΚΩΤΙΚΑ

K₁

αριθμός ερωτηματολογίου :

1	2	3
---	---	---

αριθμός κάρτας :

4

ονοματεπώνυμο :

κατοικεί στον T. : 1. ναι

5

2. όχι

είναι παιδί X. ή M. : 1. X

6

2. M

- 2 -

Α. Γνώμη για το πρόβλημα στη χώρα

1. Από που κυρίως πληροφορείσαι για τα ναρκωτικά και για τη χρήση τους από τους νέους;

7

(1 - 3 απαντήσεις)

1. από εφημερίδες
2. από τηλεόραση
3. από διαλέξεις
4. από ενημερωτικά έντυπα
5. από γονείς - στενούς συγγενείς
6. από δάσκαλο - καθηγητή
7. από φίλους - παρέα
8. από μεγαλύτερους στη γειτονιά
9. δεν έχω καμμία πληροφόρηση πάνω στο θέμα
0. Δεν απαντώ (Δ.Α.)

2. Οι πληροφορίες που έχει είναι :

8

1. ικανοποιητικές
2. ελλειπείς
3. ανύπαρκτες
4. Δ.Σ.

3. Πιστεύεις ότι τα μέσα μαζικής ενημέρωσης (εφημερίδες, ραδιόφωνο, τηλεόραση) :

9

1. παρουσιάζουν το πρόβλημα στις πραγματικές του διαστάσεις
2. το μεγαλώνουν
3. το παρουσιάζουν μικρότερο απ'ότι είναι πραγματικά
4. το παρουσιάζουν λανθασμένα
5. Δ.Σ.
6. Δ.Α.

4. Πιστεύεις ότι τα ναρκωτικά στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια παρουσίασαν :

10

1. μεγάλη αύξηση	5. μεγάλη μείωση
2. σχετική αύξηση	6. Δ.Σ.
3. παρέμειναν όπως ήταν	
4. σχετική μείωση	

- 3 -

Αν στην ερ. 4 απάντησε με 1 ή 2

5. Τι σε κάνει να πιστεύεις ότι υπάρχει αύξηση;
1. συχνά μαθαίνουμε απ'τα μέσα ενημέρωσης για άτομα που "πιάστηκαν"
 2. συχνά μαθαίνουμε απ'τα μέσα ενημέρωσης για ποσότητες ναρκωτικών που κατασχέθηκαν
 3. από προσωπική μου αντίληψη (γνωρίζω άτομα που κάνουν χρήση)
 4. άλλο :
 9. Δε με αφορά (πιστεύω ότι δεν έχουν αύξηση)

11

Αν στην ερώτηση 4 απάντησε με 3,4 ή 5

6. Τι σε κάνει να πιστεύεις ότι παρέμειναν το ίδιο ή μειώθηκαν;
1. πιστεύω ότι ο θόρυβος γύρω από τα ναρκωτικά είναι τεχνητός
 2. Το ποσοστό των ατόμων που κάνουν χρήση είναι μικρό σε σχέση με το σύνολο του πληθυσμού
 3. άλλο :
 9. Δε με αφορά (πιστεύω ότι έχουν αύξηση)
7. Κατά τη γνώμη σου, το πρόβλημα των ναρκωτικών στην Ελλάδα αφορά : (μέχρι 2 απαντήσεις)
1. κυρίως άτομα νεώτερα των 20 χρόνων
 2. κυρίως άτομα ηλικίας 20-29 χρόνων
 3. κυρίως άτομα ηλικίας 30 - 39 χρόνων
 4. κυρίως άτομα μεγαλύτερα των 40 χρόνων
 5. όλες τις ηλικίες
 6. Δ.Ξ.
 0. Δ.Α.
8. Κατά τη γνώμη σου, η χρήση ναρκωτικών στην Ελλάδα γίνεται :
1. κυρίως στις χαμηλότερες κοινωνικό - οικονομικές τάξεις

12

13

14

. / .

2. κυρίως στις μεσαίες
3. κυρίως στις ανώτερες
4. σ'όλες τις κοινωνικές τάξεις
5. Δ.Σ.
0. Δ.Α.

9. Ποιά είναι κατά τη γνώμη σου τα πιο σοβαρά προβλήματα που αντιμετωπίζει σήμερα η Ελληνική κοινωνία; (Σημειώνουμε μέχρι 5 κατά σειρά σοβαρότητας)

15

1.
2.
3.
4.
5.
0. Δ.Α.

10. Ποιά κατά τη γνώμη σου είναι τα πιο σοβαρά προβλήματα στο δήμο σου, στη γειτονιά σου; (σημειώνουμε μέχρι 5 κατά σειρά σοβαρότητας)

16

1.
2.
3.
4.
5.
0. Δ.Α.

11. Ποιά θεωρείς τα κύρια αίτια του φαινομένου της διάδοσης των ναρκωτικών; (μπορείς να δώσεις μέχρι 3 απαντήσεις)

17

1.
2.
3.
4. Δ.Σ.
0. Δ.Α.

12. Ποιές θεωρείς τις κυριώτερες συνέπειες της χρήσεως των ναρκωτικών ; (μπορείς να δώσεις μέχρι 3 απαντήσεις)

1.
2.
3.
4. Δ.Σ.
0. Δ.Α.

1 1 1
20 21 22

B. Χρήση

13. 'Αν καπνίζεις τσιγάρο, πότε άρχισες;

1. δεν καπνίζω
2. άρχισα πριν γίνω 12 χρονών
3. άρχισα όταν ήμουν 12 - 13 χρόνων
4. άρχισα όταν ήμουν 14 - 15 χρόνων
5. άρχισα όταν ήμουν 16 - 18 χρόνων
6. άρχισα όταν ήμουν 19 + χρόνων
0. Δ.Α.

23

14. (Σε περίπτωση που καπνίζεις:) Πόσα τσιγάρα την ημέρα;

1. δεν καπνίζω
2. περιστασιακά
3. μέχρι 20 τσιγάρα την ημέρα
4. 20 - 40 τσιγάρα την ημέρα
5. περισσότερα από 40 τσιγάρα την ημέρα
0. Δ.Α.

24

15. (Σε περίπτωση που δεν καπνίζεις:) Για ποιό λόγο δεν καπνίζεις;

1. γιατί δεν νοιώθω την επιθυμία
2. γιατί το θεωρώ μια ανόητη συνήθεια
3. γιατί δεν μου το επιτρέπουν στην οικογένειά μου
4. για οικονομικούς λόγους
5. γιατί πιστεύω ότι κάνει κακό στην υγεία
6. γιατί όταν συνηθίσει κανείς το τσιγάρο είναι δύσκολο να το σταματήσει
7. άλλο :
8. Δεν με αφορά (καπνίζω).

25

16. Ποια από τα παρακάτω ποτά ή ροφήματα πίνεις;

1. κρασί ()
2. μπύρα ()
3. άλλα οينوπνευματώδη (ουίσκυ, κονιάκ, ούζο, κλπ.) ()
4. καφές ()
5. τσάι ()
6. COCA - COLA ()

26

17. (Έαν πίνεις κάτι:) Πόσο συχνά πίνεις;
(Για κάθε ένα σημειώνουμε στην παρένθεση τον αριθμό που αντιστοιχεί)

1. ποτέ	-κρασί ()
2. σπάνια	-μπύρα ()
3. μια φορά την εβδομάδα	-άλλα οينوπνευματώδη ()
4. 2-3 φορές την εβδομάδα	-καφές ()
5. κάθε μέρα	-τσάι ()
0. Δ.Α.	-COCA COLA ()

27-29

8. Για κάθε ένα από τα ποτά που δεν πίνεις, μπορείς να μου πεις γιατί; (Σημειώνουμε στην παρένθεση τον αριθμό που αντιστοιχεί στην απάντηση που θέλεις να δώσεις)

1. γιατί δεν μου αρέσει
2. γιατί όταν πτώ αισθάνομαι άσχημα
3. γιατί πιστεύω ότι κάνει κακό στην υγεία
4. γιατί δεν το συνηθίζουμε στην οικογένειά μου
5. γιατί δεν πίνει κανείς από τους φίλους μου
6. γιατί έπινα στο παρελθόν και με πείραζε
7. άλλο :

30 - 32

- 8 -

- κρασί ()
- μπύρα ()
- άλλα οиноπνευματώδη ()
- καφέ ()
- τσάι ()
- COCA COLA ()

19.α. 'Αν πίνεις, ή έπινες οиноπνευματώδη, πόσων χρόνων ήσουν όταν άρχισες να πίνεις;

33

1. 'Ημουν κάτω από 12 χρόνων
2. 'Ημουν 12-13 χρόνων
3. " 14-15 χρόνων
4. " 16-18 "
5. " 19 + "
9. Δε με αφορά (δεν έχω πιεί ποτέ)
0. Δ.Α.

19.β. 'Αν πίνεις ή έπινες, τι ποτά;.....
.....

34

19.γ. Μεθούσες, μεθάς ποτέ;

35

1. Ποτέ
2. Σπάνια σε γιορτές
3. Μερικές φορές το εξάμηνο
4. αρκετές φορές το εξάμηνο
5. Πολλές φορές το εξάμηνο
6. Μόνο στο παρελθόν
9. Δε με αφορά
0. Δ.Α.

. / .

- 9 -

20.α. Έκανες ποτέ χρήση φαρμάκων όπως:

LUMINAL (), NEMBUTAL (), DORIDEN ()
 MADRAX (), MOGADON (); LEXOTANIL (),
 CARDIAZOL DICODIT (), DICOVIX (), LIBRIUM (),
 OASIL (), STEDON (), VALIUM (), TAVOR (),
 ANAFRANIL (), LARGACTL (), ARTANE (),
 TRIPTIZOL (), ROMIDON (), SYRVECTOR (),
 SOSEGON (), ή κάτι άλλο :

36

1. Ναι ()

2. Όχι ()

20.β. Αν ναι (1 μόνο απάντηση)

37

1. με συνταγή νευρολόγου ψυχιάτρου ()

2. με συνταγή άλλου ειδικού ()

3. μετά από συμβουλή φαρμακοποιού ()

4. μετά από συμβουλή φίλων ()

5. μετά από συμβουλή συγγενών

6. με δική μου πρωτοβουλία

7. άλλο:

20.γ. (Μόνο σε περίπτωση θεραπείας που σύστησε ο γιατρός)

38

Μετά το τέλος της θεραπείας ξαναέκανες χρήση του
 ίδιου ή ανάλογου φαρμάκου με δική σου πρωτοβουλία;

1. Ναι ()

2. Όχι ()

9. Δ.ΑΦ. ()

. / .

21. Πήρες ποτέ κάτι για να "φτειαχτείς" ;

1. Ναι
2. Όχι
3. Δ.Σ.
0. Δ.Α.

21.α. Άν πήρες κάτι, τι ουσίες πήρες; (να αναφέρει ο ίδιος)

.....

39

22.α. Καπνίζεις ή δοκίμασες ποτέ χασίς ή μαριχουάνα;

1. Ποτέ
2. Μία φορά μόνο
3. Καπνίζω αραιά και πού
4. Καπνίζω περίπου μία φορά την εβδομάδα μέχρι σήμερα
5. Καπνίζω συστηματικά μέχρι σήμερα
6. Κάπνιζα αραιά και πού αλλά σταμάτησα
7. Κάπνιζα συστηματικά αλλά σταμάτησα
0. Δ.Α.

40

22.β. Άν δοκίμασες χασίς, πόσων χρόνων ήσουν την πρώτη φορά που δοκίμασες;

1. Ήμουν κάτω από 12 χρόνων
2. Ήμουν 12-13 χρόνων
3. " 14-15 "
4. " 16-18 "
5. " 19-21 "
6. " 22-25 "
7. " 26-30 "
8. " 30 + "
9. Δε με αφορά (δεν έχω δοκιμάσει ποτέ)
0. Δ.Α.

41

- Στα άτομα που δεν έχουν δοκιμάσει χασίς ούτε άλλα ναρκωτικά, ρωτάμε την ερώτηση 50

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ Ν.

Οι παρακάτω ερωτήσεις (μέχρι την ερ. 44) θα ερωτηθούν μόνο σε άτομα που κάνουν χρήση.

3. α. Παίρνεις ή πήρες ποτέ κοκαΐνη;

1. Ποτέ
2. Μία φορά μόνο
3. Παίρνω αραιά και που
4. Παίρνω περίπου μία φορά την εβδομάδα μέχρι σήμερα
5. Παίρνω συστηματικά μέχρι σήμερα
6. Έπαιρνα αραιά και που αλλά σταμάτησα
7. Έπαιρνα συστηματικά αλλά σταμάτησα
0. Δ.Α.

42

3 β. 'Αν έχεις πάρει κοκαΐνη πόσων χρόνων ήσουν όταν δοκίμασες πρώτη φορά;

1. Ήμουν κάτω από 12 χρόνων
2. " 12-13 χρόνων
3. " 14-15 "
4. " 16-18 "
5. Ήμουν 19-21 χρόνων
6. " 22-25 "
7. " 26-30 "
8. " 30+
9. Δε με αφορά (δεν έχω δοκιμάσει ποτέ)
0. Δ.Α.

43

4. α. Παίρνεις τώρα, ή έχεις πάρει ποτέ αμφεταμίνες ή άλλα διεγερτικά (SPEED, σπιντάκια, χάπια αδυνατίσματος, MAXITON, RITALINE) χωρίς συνταγή γιατρού;

1. Ποτέ
2. μία φορά μόνο
3. Παίρνω αραιά και πού
4. Παίρνω περίπου μία φορά την εβδομάδα μέχρι σήμερα
5. Παίρνω συστηματικά μέχρι σήμερα
6. Έπαιρνα αραιά και που αλλά σταμάτησα
7. Έπαιρνα συστηματικά αλλά σταμάτησα
0. Δ.Α.

44

24. β. 'Αν έχεις πάρει αμφοταμίνες ή διεγερτικά, πόσων χρόνων ήσουν την πρώτη φορά που πήρες;

1. 'Ημουν κάτω από 12 χρόνων	5. 19-21 χρόνων
2. " 12-13	" 6. 22-25 "
3. " 14-15	" 7. 26-30 "
4. " 16-18	" 8. 30+ "

9. Δε με αφορά (δεν έχω πάρει ποτέ)

0. Δ.Α.

45

14. γ. 'Αν παίρνεις αμφοταμίνες ή σπιντάκια, πέσμου τι έχεις πάρει τώρα τελευταία:.....

46

15. α. Παίρνεις ή έχεις πάρει ποτέ παραισθησιογόνα (όπως τρυπάκια, L.S.D., Mescaline, Peyote, P.C.P κλπ)

47

1. Ποτέ

2. μία φορά μόνο

3. Παίρνω αραιά και πού

4. Παίρνω περίπου μία φορά την εβδομάδα μέχρι σήμερα

5. Παίρνω συστηματικά μέχρι σήμερα

6. 'Επαρνα αραιά και πού αλλά σταμάτησα

7. 'Επαίρνα συστηματικά, αλλά σταμάτησα

0. Δ.Α.

5. β. 'Αν παίρνεις ή έχεις πάρει παραισθησιογόνα, πόσων χρόνων ήσουν την πρώτη φορά που πήρες;

1. 'Ημουν κάτω από 12 χρόνων	5. 19-21 χρόνων
2. " 12-13 χρόνων	6. 22-25 "
3. " 14-15 "	7. 26-30 "
4. " 16-18 "	8. 30+ "

9. Δε με αφορά (δεν έχω πάρει ποτέ)

0. Δ.Α.

48

. / .

25. γ. 'Αν παίρνεις παραισθησιογόνα, πέσμου τι έχεις
 πάρει τώρα τελευταία;.....

49

26. α. Έχεις μυρίσει ή ρουφήξει ποτέ βενζινοκόλλα με
 αέριο, αεροζόλ ή κάτι άλλο για να φτειαχτείς;
 1. Ποτέ
 2. μία φορά μόνο
 3. αραιά και που μέχρι σήμερα
 4. περίπου μία φορά την εβδομάδα μέχρι σήμερα
 5. συστηματικά μέχρι σήμερα
 6. Στο παρελθόν, αραιά, και που , αλλά σταμάτησα
 0.Δ.Α.

50

β. 'Αν έχεις χρησιμοποιήσει αέρια και βενζινόκολλα
 για να "φτειαχτείς" πόσων χρόνων ήσουν όταν
 δοκίμασες κάτι τέτοιο για πρώτη φορά;
 1. Ήμουν κάτω από 12 χρόνων 5. 19-21 χρόνων
 2. " 12-13 " 6. 22-25 "
 3. " 14-15 " 7. 26-30 "
 4. " 16-18 " 8. 30+ "
 9. Δε με αφορά (δεν έχω πάρει ποτέ)
 0.Δ.Α.

51

6. γ. 'Αν χρησιμοποιείς αεροζόλ κλπ. τι ακριβώς έχεις
 χρησιμοποιήσει τώρα τελευταία;.....

52

27. α. Έχεις πάρει ή παίρνεις τώρα ηρεμιστικά (όπως LIMBIUM, VALIUM, κλπ) χωρίς να σου τα έχει συστήσει γιατρός;

U
53

1. Ποτέ
2. μία φορά μόνο
3. Παίρνω αραιά και πού
4. παίρνω περίπου μία φορά την εβδομάδα μέχρι σήμερα
5. παίρνω συστηματικά μέχρι σήμερα
6. Έπαιρνα αραιά και πού, αλλά σταμάτησα
7. Έπαιρνα συστηματικά, αλλά σταμάτησα.
- 0.Δ.Α.

27. β. Αν έχεις πάρει ηρεμιστικά χωρίς να στα συστήσει γιατρός, πόσων χρόνων ήσουν όταν τα πήρες για πρώτη φορά;

U
54

1. Ήμουν κάτω από 12 χρόνων	5. 19-21 χρόνων
2. " 12-13 χρόνων	6. 22-25 "
3. " 14-15 "	7. 26-30 "
4. " 16-18 "	8. 30+ "
9. Δε με αφορά (δεν έχω πάρει ποτέ)
- 0.Δ.Α.

27. γ. Αν παίρνεις ηρεμιστικά, πέσμου τι έχεις πάρει τώρα τελευταία;.....
.....

U
55

28. α. Έχεις πάρει, ή παίρνεις τώρα βαρβιτουρικά (κατευνάστικά, χωρίς τη σύσταση γιατρού ή άλλου ειδικού; (LUMINAL, NEBUTAL, GARDENAL)

U
56

1. ποτέ
2. Μία φορά μόνο
3. Παίρνω αραιά και πού
4. Παίρνω περίπου μία φορά την εβδομάδα μέχρι σήμερα.
5. Παίρνω συστηματικά μέχρι σήμερα
6. Έπαιρνα αραιά και πού, αλλά σταμάτησα
7. Έπαιρνα συστηματικά, αλλά σταμάτησα
- 0.Δ.Α.

8. β. 'Αν έχεις πάρει βαρβιτουρικά, πόσων χρόνων ήσουν όταν τα πήρες για πρώτη φορά;

1. 'Ημουν κάτω από 12 χρόνων	5. 19-21 χρόνων
2. " 12-13 χρόνων	6. 22-25 "
3. " 14-15 "	7. 26-30 "
4. " 16-18 "	8. 30+ "
9. Δε με αφορά (δεν έχω πάρει ποτέ)
0.Δ.Α.

57

8. γ. 'Αν παίρνεις βαρβιτουρικά, πέσμου τι ακριβώς χρησιμοποιήσες τώρα τελευταία;.....

58

9. α. 'Εχεις πάρει ή παίρνεις τώρα ARTANE χωρίς τη σύσταση γιατρού:

1. ποτέ
 2. μία φορά μόνο
 3. παίρνω αραιά και που
 4. παίρνω περίπου μία φορά την εβδομάδα μέχρι σήμερα
 5. παίρνω συστηματικά μέχρι σήμερα
 6. έπαιρνα αραιά και που, αλλά σταμάτησα
 7. έπαιρνα συστηματικά, αλλά σταμάτησα
- 0.Δ.Α.

59

9 β. 'Αν έχεις πάρει ARTANE, πόσων χρόνων ήσουν όταν πήρες για πρώτη φορά;

1. 'Ημουν κάτω από 12 χρόνων	5. 19-21 χρόνων
2. " 12-13 χρόνων	6. 22-25 "
3. " 14-15 "	7. 26-30 "
4. " 16-18 "	8. 30+ "
9. Δε με αφορά (δεν έχω πάρει ποτέ)
0.Δ.Α.

60

α. Έχεις πάρει ποτέ ή παίρνεις τώρα ROMIDON, CERTALIDON ή αλλά αναλγητικά χωρίς συνταγή γιατρού για να "φτιαχτείς;"

1. ποτέ
2. μία φορά μόνο
3. παίρνω αραιά και που
4. παίρνω περίπου μία φορά την εβδομάδα μέχρι σήμερα
5. παίρνω συστηματικά μέχρι σήμερα
6. έπαιρνα αραιά και που αλλά σταμάτησα
7. έπαιρνα συστηματικά αλλά σταμάτησα
0. Δ.Α.

61

β. Αν έχεις πάρει ROMIDON, CERTALIDON, ή άλλα αναλγητικά, πόσων χρόνων ήσουν όταν πήρες για πρώτη φορά;

1. Ήμουν κάτω από 12 χρόνων	5. 19-21 χρόνων
2. " 12-13 χρόνων	6. 22-25 "
3. " 14-15 "	7. 26-30 "
4. " 16-18 "	8. 30 +
9. Δε με αφορά (δεν έχω πάρει ποτέ)
0. Δ.Α.

62

γ. Αν παίρνεις κάποιο αναλγητικό, τι ακριβώς έχεις πάρει τώρα τελευταία;.....

63

α. Έχεις ποτέ καπνίσει ή πιεί όπιο χωρίς να σου το συστήσει γιατρός ή άλλος ειδικός;

1. ποτέ
2. μία φορά μόνο
3. παίρνω αραιά και που
4. παίρνω περίπου μία φορά την εβδομάδα μέχρι σήμερα
5. παίρνω συστηματικά μέχρι σήμερα
6. Έπαιρνα αραιά και που αλλά σταμάτησα
7. Έπαιρνα συστηματικά, αλλά σταμάτησα
0. Δ.Α.

64

31 β. 'Αν έχεις καπνίσει ή πιεί όπιο, πόσων χρόνων ήσουν όταν το δοκίμασες για πρώτη φορά;

1. 'Ημουν κάτω από 12 χρόνων	5. 19-21 χρόνων
2. " 12-13 χρόνων	6. 22-25 "
3. " 14-15 "	7. 26-30 "
4. " 16-18 "	8. 30+
9. ΔΕ με αφορά (δεν έχω πάρει ποτέ)
0. Δ.Α.

65

32. α. Έχεις πάρει ποτέ, ή παίρνεις τώρα ηρωίνη;

1. ποτέ
 2. μία φορά μόνο
 3. παίρνω αραιά και που
 4. παίρνω περίπου μία φορά την εβδομάδα μέχρι σήμερα
 5. παίρνω συστηματικά μέχρι σήμερα
 6. έπαιρνα αραιά και που ,αλλά σταμάτησα
 7. έπαιρνα συστηματικά, αλλά σταμάτησα
0. Δ.Α:

66

32. β. Αν έχεις πάρει ηρωίνη, πόσων χρόνων ήσουν όταν πήρες για πρώτη φορά;

1. 'Ημουν κάτω από 12 χρόνων	5. 19-21 χρόνων
2. " 12-13 χρόνων	6. 22-25 "
3. " 14-15 "	7. 26-30 "
4. " 16-18 "	8. 30+
9. Δε με αφορά (δεν έχω πάρει ποτέ)
0. Δ.Α.

67

33. α. Έχεις πάρει ποτέ ή παίρνεις τώρα άλλα οπιούχα (μεθαδόνη, μορφίνη, κοδεΐνη, DICOVIX κ.λ.π.) χωρίς να σου τα συστήσει γιατρός ή άλλος ειδικός;

1. ποτέ
2. μία φορά μόνο
3. παίρνω αραιά και που
4. παίρνω περίπου μία φορά την εβδομάδα μέχρι σήμερα
5. παίρνω συστηματικά μέχρι σήμερα
6. έπαιρνα αραιά και που αλλά σταμάτησα
7. έπαιρνα συστηματικά αλλά σταμάτησα
0. Δ.Α.

68

33. β. Αν έχεις πάρει ποτέ άλλα οπιούχα, πόσων χρόνων ήσουν όταν τα πήρες για πρώτη φορά χωρίς να σου το συστήσει γιατρός ή άλλος ειδικός;

1. Ήμουν κάτω από 12 χρόνων
2. " 12-13 χρόνων
3. " 14-15 "
4. " 16-18 "
5. 19-21 χρόνων
6. 22-25 "
7. 26-30 "
8. 30+
9. Δε με αφορά (δεν έχω πάρει ποτέ)
0. Δ.Α.:

69

33. γ. Αν παίρνεις άλλα οπιούχα, τι ακριβώς παίρνεις τώρα τελευταία;.....

70

34. α. Υπάρχουν άλλες ουσίες που δεν αναφέρθηκαν στην κουβέντα μας και που έχεις δοκιμάσει χωρίς να σου τις συστήσει γιατρός;

1. όχι
2. Ναι
0. Δ.Α.

71

34. β. Αν ναι, πέσμου τι ουσίες είναι αυτές;.....
.....

72

35. α. Ξέρεις καμμιά άλλη ουσία που την παίρνουν νέοι άνθρωποι αυτό τον καιρό για να φτειαχτούν;
1. Όχι
2. Ναι
- 0.Δ.Α.

73

35. β. Αν ναι, ποιά είναι αυτή η ουσία;.....
-

74

36. α. Αν έχεις πάρει πολλά είδη ναρκωτικών, ποιο απ' όλα προτιμάς περισσότερο;
-
-

75 76

36. β. Γιατί;.....
-

77

Οι ερωτήσεις 37-49 θα ρωτηθούν και στα άτομα που έχουν δοκιμάσει ή καπνίζουν χασίς-μαριχουάνα

Γ. Ιστορικό μήυσης και χρήσης (αφορά και όσους
δοκίμασαν ή συνεχίζουν να παίρνουν χασίς)
· ΓΙΑ ΠΡΩΤΗ ΦΟΡΑ

1 2 3

1 2 3

4

4

5 6

5 6

37. Ποιός πιστεύεις ότι σ'επηρέασε να "καπνήσεις"
(χασίς) ή να πάρεις κάποια ναρκωτική ουσία για πρώτη φορά στη
ζωή σου

1. κανένας
2. Οικογένεια: 2.2 πατέρας
2.2 αδέρφια
2.3. στενοί συγγενείς
2.4 σύζυγος ή άτομο που συζεί
3. Γειτονιά: 3.1 φίλοι, συνομήλικοι
3.2 γείτονες (μεγαλύτεροι)
3.3 άλλοι.....
4. έξω από την 4.1 συνομήλικοι
κοινότητα 4.2 άλλοι.....

38. Με ποιόν κάπνισες (χασίς) ή πήρες κάποια
ναρκωτική ουσία για πρώτη φορά στη ζωή σου:

7 8

7 8

1. μόνος
2. με άτομα της
οικογένειας 2.1 πατέρας
2.2 αδελφός ή αδέρφια
2.3 στενοί συγγενείς
2.4 σύζυγος ή άτομο που συζεί
3. με άτομα
στη γειτονιά-3.1 φίλοι, συνομήλικοι
ά 3.2 γείτονες μεγαλύτεροι
3.3 άλλοι
4. άτομα εκτός
γειτονιάς 4.1 φίλοι, συνομήλικοι
4.2 άλλοι.....

39. Ποιός ήταν ο κύριος λόγος που δοκίμασες για πρώτη φορά ναρκωτικά (χωρίς να σου τ'ά έχει συστήσει γιατρός)

☐

1. για να ανδρωθώ (να μπώ στην κοινωνία των μεγάλων)
2. για να αρέσω στην παρέα
3. για απόλαυση, για να "φτειαχτώ"
4. για να νοιώσω κάτι το έντονο
5. για να νοιώσω καλύτερα το σεξ
6. για να θεραπευτώ από κάποιο πρόβλημα υγείας
7. για να ανακουφιστώ από ψυχολογικά προβλήματα
8. δεν είχα κανένα λόγο, έβλεπα τους άλλους, πήρα κι'εγώ
9. άλλοι λόγοι:.....
0. Δ.Α.

9

40. Σε τι χώρο κάπνισες χασίς ή πήρες κάποια άλλη ναρκωτική ουσία για πρώτη φορά στη ζωή σου;

☐

1. σπίτι σου
2. σπίτι φίλου ή γνωστού σου
3. στέκια στη γειτονιά (ντισκοτέκ, PUBS)
4. χώρος δουλειάς
5. χώροι σχολείου
6. καφενεία (τεκέδες στη γειτονιά)
7. χώροι εκτός γειτονιάς (ντισκοτέκ, PUBS)
8. άλλο.....

10

-22-

41. ΤΟΝ ΠΡΩΤΟ ΚΑΙΡΟ ΠΟΥ ΞΕΚΙΝΗΣΕΣ (πριν σου γίνει συνήθεια) ποιος πιστεύεις ότι σε επηρέασε να συνεχίζεις να κλπίζεις χασίς ή να παίρνεις άλλα ναρκωτικά τον πρώτο καιρό μετά την έναρξη;

1. κανένας
2. οικογένεια: 2.1 πατέρας
2.2 αδέρφια
2.3 στενοί συγγενείς
2.4 σύζυγος ή άτομο που συζεί
3. γειτονιά 3.1 φίλοι-συνομήλικοι
3.2 γείτονες (μεγαλύτεροι)
3.3 άλλοι.....
4. έξω από την 4.1 συνομήλικοι
κοινότητα 4.2 άλλοι

11 12

42. Με ποιόν κυρίως (τις περισσότερες φορές) κλπίζες χασίς ή έπαιρνες άλλα ναρκωτικά τον πρώτο καιρό μετά την έναρξη;

1. μόνος
2. με άτομα της οικογ. 2.1 πατέρας
2.2 αδέρφια
2.3 στενοί συγγενείς
2.4 σύζυγος ή άτομο που συζεί
3. με άτομα στη γειτονιά 3.1 φίλοι συνομήλικοι
3.2 γείτονες μεγαλύτεροι
3.3 άλλοι
4. άτομα εκτός γειτονιάς 4.1 φίλοι, συνομήλικοι
4.2 άλλοι.....

13 14

./.

43. Ποιός ήταν ο κύριος λόγος που σ'έκανε να
συνεχίσεις να παίρνεις ναρκωτικά;
 (ίδια κατηγοροποίηση με ερ. 39)

15

44. Σε τι χώρο καπνίζες χασίς ή έπαιρνες άλλα ναρκωτικά
τον πρώτο καιρό μετά την έναρξη;

16

1. σπίτι σου
2. σπίτι φίλου ή γνωστού σου
3. στέκια στη γειτονιά /ντισκοτέκ, PUBS)
4. χώροι δουλειάς
5. χώροι σχολείου
6. καφενεία (τεκέδες) στη γειτονιά
7. χώροι εκτός γειτονιάς (ντισκοτέκ, PUBS)
8. άλλο.....

ΤΟΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟ ΚΑΙΡΟ (12 μήνες)

45. Ποιός ήταν ο κύριος λόγος που έπαιρνες ναρκωτικά
 τους τελευταίους 12 μήνες ή συνεχίζεις να παίρ-
 νεις μέχρι τώρα;.....

17

46. Με ποιόν έπαιρνες, ναρκωτικά τους τελευταίους
 12 μήνες ή συνεχίζεις να παίρνεις μέχρι τώρα;

18 19

1. μόνος
2. μέατομο της οικογένειας
 - 2.1 πατέρας
 - 2.2 αδέρφια
 - 2.3 στενοί συγγενείς
 - 2.4 σύζυγος ή
 άτομο που συζεί

-24-

3. με άτομα στην γειτονιά 3.1 φίλοι συνομήλικοι
 3.2 γείτονες μεγαλύ-
 . τεροι
 3.3 άλλοι

4. με άτομα εκτός γει-
 τονιάς 4.1 φίλοι, συνομή-
 λικοι
 4.2 άλλοι.....

46.α. Υπάρχουν ουσίες που προτιμάς να τις παίρνεις
 με παρέα και ποιές;

11
 20 - 22

46.β. Υπάρχουν ουσίες που προτιμάς να τις παίρνεις
 μόνος σου και ποιές;

11
 23 - 25

47. Σε τί χώρο κυρίως έπαιρνες ναρκωτικά τους
 τελευταίους 12 μήνες ή συνεχίζεις να παίρνεις
 μέχρι τώρα;

1
 26

1. σπίτι σου
2. σπίτι φίλου ή γνωστού σου
3. στέκια στη γειτονιά(ντισκοτέκ-PUBS)
4. χώροι δουλειάς
5. χώροι σχολείου
6. καφεενεία στη γειτονιά
7. χώροι εκτός δουλειάς (ντισκοτέκ-PUBS)
8. άλλο.....

./.

-25-

48. Είχες ποτέ φασαρίες με την αστυνομία για ναρκωτικά;

1. Ναι, μόνο σύλληψη
2. Ναι, σύλληψη και φυλάκιση (φυλακίσεις)
3. Όχι ποτέ

□
27

□
28

48α. Συνολικός αριθμός και χρόνος φυλακίσεων:

□ □ □
29 30

49. Έχεις κάνει ποτέ αποτοξίνωση;

1. Ποτέ
2. ναι: με βοήθεια γιατρού εκτός νοσοκομείου
3. ναι: με βοήθεια γιατρού σε νοσοκομείο (ψυχ.κλινική)
4. ναι: με βοήθεια φίλων
5. ναι: μόνος μου
0. Δ.Α.

□
31

Αν το άτομο δεν έχει δοκιμάσει ποτέ καμιά ναρκωτική ουσία.

50. Ποιός πιστεύεις ότι ήταν ο λόγος που σ'έκανε να μη δοκιμάσεις ποτέ ναρκωτικά;.....

□ □ □
32 33

.....

- α. Ποιό άτομο σ'επηρέασε αρνητικά
- β. ποιές συνθήκες;
- γ. άλλο;

./.

Δ. Στάση στις ουσίες

51. Διακρίνεις τα ναρκωτικά σε βαρεία κι'ελαφρά;

1. ναι
2. 'οχι
3. Δεν έχω γνώμη
0. Δ.Α

☐ 34

51.α. Κατά τη γνώμη σου υπάρχουν ακίνδυνα ναρκωτικά;

1. ναι
2. 'Οχι
3. Δ.Β
0. Δ.Α

☐ 35

52. Πως χαρακτηρίζεις τις παρακάτω ουσίες;

(γράφουμε δίπλα από κάθε ουσία τον αριθμό που αντιστοιχεί στην απάντηση)

- -χασίς, μαριχουάνα () 1. Είναι ναρκωτικά
- -νικοτίνη () 2. Είναι ελαφρά ναρκωτικό
- -L.S.D. () 3. Είναι βαρύ ναρκωτικό
- -ηρωΐνη () 4. Δεν είναι ναρκωτικό
- -Κοκκαΐνη () 5. Δ.Β
- -Μορφίνη () 0. Δ.Α
- -Valium (αγχολυτικά) ()
- -αμφεταμίνες ()
- -καφές ()
- -υπνωτικά ()
- -αλκοόλ (ποτά ()

☐ 36

☐ 37

☐ 38

☐ 39

☐ 40

☐ 41

-27-

53. Γνωρίζεις αν οι ουσίες αυτές δημιουργούν κάποια εξάρτηση στον οργανισμό και είναι δύσκολο να τις "κόψει" κανείς;

Πέσμου για κάθε ουσία τι νομίζεις πως είναι σωστό.

-χασίς, μαριχουάνα	()	1. πολύ δύσκολα	☐ 42
-νικοτίνη	()	2. Δύσκολα	☐ 43
-L.S.D.	()	3. Εύκολα	☐ 44
-Ηρωίνη	()	4. Πολύ εύκολα	☐ 45
-Κοκαΐνη	()	5. Δ.Ε	☐ 46
-Μορφίνη	()	0. Δ.Α	☐ 47
-Valium, αγχολυτικά	()		☐ 48
-αμφεταμίνες	()		☐ 49
-καφεΐνη	()		☐ 50
-υπνωτικά	()		☐ 51
-αλκοόλ (ποτά)	()		☐ 52

./.

54. Πέσμου κατά σειρά επικινδυνότητας 5 από τις παραπάνω ουσίες.

1. :
2. :
3. :
4. :
5. :

53 - 55

55. Πιστεύεις πως η χρήση ναρκωτικών επηρεάζει τη σωματική υγεία; Οπιούχα χασίς χάπια οινόπν.

(ηρωίνη)

1. Την αρελεί () () () ()
2. Την βλάπτει
3. Δεν την επηρεάζει
4. Δ.Σ
5. άλλο:
0. Δ.Α

56 - 59

56. Πιστεύεις ότι η χρήση ναρκωτικών επηρεάζει την ψυχική υγεία, τα νεύρα;

Οπιούχα χασίς χάπια οινόπνευμα

1. Την αρελεί () () () ()
2. Την βλάπτει
3. Δεν την επηρεάζει
4. Δ.Σ
5. άλλο.....
0. Δ.Α

60 - 63

57. Πιστεύεις ότι η χρήση ναρκωτικών επηρεάζει τον χαρακτήρα (την προσωπικότητα);

- (1. Τον κάνει καλύτερο, 2. Τον κάνει χειρότερο
3. Δεν τον επηρεάζει, 4. άλλο.....
0. Δ.Α.

64 - 67

Οπιούχα χασίς χάπια οινόπνευμα
() () () ()

-29-

58. Πιστεύεις ότι η χρήση ναρκωτικών επηρεάζει τις σχέσεις με τους άλλους;

	<u>Οπιούχα</u>	<u>χασίς</u>	<u>χάπια</u>	<u>οινόπνευμα</u>
1. τις κάνει ευκολότερες	()	()	X	()
2. τις κάνει δυσκολότερες				
3. Δεν τις επηρεάζει				
4. Δ.Β				
5. άλλο:.....				
0. Δ.Α				

68-71

59. Πιστεύεις ότι η χρήση ναρκωτικών επηρεάζει την απόδοση στις σπουδές ή τη δουλειά;

	<u>Οπιούχα</u>	<u>χασίς</u>	<u>χάπια</u>	<u>οινόπνευμα</u>
1. Την αυξάνει	()	()	()	()
2. Την μειώνει				
3. Δεν την επηρεάζει				
4. Δ.Β				
5. άλλο:.....				
0. Δ.Α				

72-75

60. Πιστεύεις ότι η χρήση ναρκωτικών επηρεάζει τις σεξουαλικές σχέσεις;

	<u>Οπιούχα</u>	<u>χασίς</u>	<u>χάπια</u>	<u>οινόπνευμα</u>
1. τις κάνει καλύτερες	()	()	()	()
2. τις κάνει χειρότερες				
3. Δεν τις επηρεάζει				
4. Δ.Β				
5. άλλο:.....				
6. Δ.Α				

76-79

. (.

61. Πιστεύεις ότι η χρήση ναρκωτικών οδηγεί σε αξιό-
ποινες πράξεις;

1	2	3
4		

Οπιούχα χασίς χάπια οινόπνευμα

1. Πάντα	()	()	()	()
2. Σχεδόν πάντα				
3. Καμιά φορά				
4. Σπάνια				
5. Ποτέ				
6. Δ.Σ				
0. Δ.Α				

1	1	1
5-8		

62. Πιστεύεις ότι είναι επικίνδυνο να δοκιμάσει
κανείς ναρκωτικά έστω και μία φορά;

Οπιούχα χασίς χάπια οινόπνευμα

1. Ναι	()	()	()	()
2. Όχι				
3. Δ.Σ				
0. Δ.Α.				

1	1	1
9-12		

-31-

63. (Πιστεύεις ότι οι παρακάτω λόγοι είναι σημαντικοί για ν' αρχίσει κανείς να κάνει χρήση ναρκωτικών;

(Σημειώνετε δίπλα από κάθε λόγο την απάντηση που ισχύει)

-Η περιέργεια () 1. Ναι

-Η πλάκα η φιγούρα () 2. Όχι

-Η παρέα () 3. Δ.Σ

-Γιατί έτσι έμαθε από μικρός στο 0. Δ.Α

σπίτι του

-Για να νοιώσει ενταγμένος σε μία ομάδα ()

-Τα ψυχολογικά προβλήματα ()

-Η ευχαρίστηση, η απόλαυση ()

-Η καταπίεση από το περιβάλλον ()

-Οι δυσκολίες της ζωής ()

-Γιατί έτσι έμαθε από μικρός στη γειτονιά ()

του

-Για να αυξήσει την απόδοσή του ()

-Για περισσότερη απόδοση στο σέξ ()

-Για να αισθανθεί κάτι το έντονο ()

-Παρασυρόμενος από άτομα που έχουν ()

συμφέρον

-Για να κόψει το αλκοόλ ()

-Σαν παυσίπονα ()

-Άλλο..... ()

-Όρισέ μου τώρα με σειρά σοβαρότητας του 5 πρώτους λόγους. (Βάζουμε τους αριθμούς 1-5 δίπλα από τους λόγους που μας αναφέρει)

64. Πιστεύεις ότι μπορεί κανείς να μείνει σταθερός με το ναρκωτικό που άρχισε; (ή μεταπηδά από τη μία στις άλλες ουσίες)

1. Ναι

2. Όχι

3. Δ.Σ

./.

☐ 13

☐ 14

☐ 15

☐ 16

☐ 17

☐ 18

Ε. Στάση στα άτομα που κάνουν χρήση

65. Πιστεύεις για όσους παίρνουν ναρκωτικά πώς:

1. Η Ζωή τους έχει γίνει καλύτερη
2. Η Ζωή τους έχει γίνει χειρότερη.
3. Η Ζωή τους δεν έχει επηρεαστεί από τη χρήση
4. Δεν πρόκειται να κάνουν τίποτα αξιόλογο στη ζωή τους
5. Η Ζωή τους έχει καταστραφεί
6. Δ.Σ.
0. Δ.Α.

☐ 19

- Πιστεύεις πως τα άτομα που παίρνουν ναρκωτικά είναι;
(Σημειώνουμε στην παρένθεση τον αριθμό που αντιστοιχεί)
1. Ναι 2. Όχι 3. Δ.Σ. 0. Δ.Α.

66. Συνηθισμένοι άνθρωποι , κανονικοί:

☐ 20

67. Μοντέρνοι προοδευτικοί :

☐ 21

68. Άτομα με έντονες ανησυχίες γύρω από τον εαυτό τους

☐ 22

69. Άτομα που τάχουν όλα και βαριούνται:

☐ 23

70. Αδύνατοι χαρακτήρες:

☐ 24

71. Με ψυχολογικά προβλήματα:

☐ 25

72. Χωρίς ηθικές αρχές:

☐ 26

73. Εγκληματικοί τύποι:

☐ 27

74. Θύματα των Κοινωνικών συνθηκών:

☐ 28

75. Επαναστάτες , άτομα που δεν συμβιβάζονται εύκολα:

☐ 29

76. Παιδιά που έχουν προβλήματα σχέσεων με τους γονείς:

☐ 30

77. Παιδιά διαλυμένων οικογενειών	☐ 31
78. Θύματα εμπορών	☐ 32
79. μοναχικά άτομα:	☐ 33
80. άτομα ψυχικά άρρωστα:	☐ 34
81. άτομα βρίσκονται σε συγκεκρι-
μένους πολιτικούς χώρους:	☐ 35
82. άτομα με συγκεκριμένα
επαγγέλματα.....	☐ 36
	☐ 37
83. Κυρίως άνεργοι ή χωρίς μόνιμη
επαγγελματική απασχόληση:	☐ 38
84. Περιθωριακοί:	☐ 39

ΣΤ: Τι θάπρεπε να γίνει

-- Πιστεύεις πως , στο θέμα των ναρκωτικών θάπρεπε:
(Σημειώνουμε στην Παρένθεση τον αριθμό που αντιστοιχεί)

1.Ναι, 2.όχι, 3.Δ.Β., 0.Δ.Α.

85.Να γίνει αυστηρότερη η αστυνομία ()	☐ 40
86.Να ενημερώνονται τα παιδιά στο σχολείο ()	☐ 41
87.Να ενημερώνονται οι γονείς ()	☐ 42
88.Να γίνουν αυστηρότερα τα δικαστήρια ()	☐ 43
89.Να δημιουργηθούν σε τοπικό επίπεδο υπηρεσίες
πρόσληψης. ()	☐ 44
90.Να δημιουργηθούν κέντρα αποτοξίνωσης ()	☐ 45
91.Να μοιραστούν φυλλάδια με πληροφορίες ()	☐ 46
92.Να ενημερώνεται το κοινό από την τηλεόραση()	☐ 47
93.Να μη γίνει τίποτα	☐ 48
94.άλλο.....	☐ 49
95.Ποιά πιστεύεις ότι πρέπει να είναι η μεταχείριση των
τοξικομανών;	☐ 50
1.Επιβολή ποινής	
2.Επιβολή μειωμένης ποινής	
3.Επιβολή θεραπευτικού μέτρου και ποινής	
4.μόνο επιβολή θεραπευτικού μέτρου	
5.καμμία ποινή και κανένα θεραπευτικού μέτρο	

6. Δημιουργία κέντρων αποτοξίνωσης για προαιρετική θεραπεία

7. Άλλο:

8. Δεν έχω γνώμη

Ο.Δ.Α.

96. Πιστεύεις ότι πρέπει να νομιμοποιηθούν τα ναρκωτικά;

(δηλ. να είναι νόμιμη η παραγωγή, το εμπόριο και η χρήση τους;)

1. Ναι για τα ελαφρά, όχι για τα βαριά

2. Ναι για τα ελαφρά και τα βαριά

3. Όχι και για τα δύο

4. Δεν έχω γνώμη

5. Άλλο:

Ο.Δ.Α.

96. Αν ναι, γιατί:

.....

97. Γνωρίζεις προσωπικά ανθρώπους που παίρνουν ναρκωτικά;

1. Δε γνωρίζω κανένα προσωπικά

2. Γνωρίζω γνωστούς μου

3. Γνωρίζω φίλους μου

4. Γνωρίζω ανθρώπους στη γειτονιά

5. Γνωρίζω : συγγενείς μου (εξοδελφεία, θείος κ.λ.π.)

6. Γνωρίζω : μέλος ή μέλη της οικογενείας μου (γονείς αδέρφια)

7. Γνωρίζω : φίλους, συγγενείς

8. Γνωρίζω : φίλους και μέλη της οικογενείας μου

9. Γνωρίζω : φίλους, συγγενείς και μέλη της οικογενείας μου

Ο.Δ.Α.

93. Τι θα έκανες αν μάθαινες ότι κάποιο φιλικό ή συγγενικό σου πρόσωπο κάνει χρήση ναρκωτικών; (1 απάντηση).

- 1.θα το ανέφερα στην αστυνομία .
- 2.θα το ανέφερα στην οικογένεια του
- 3.θα σταματούσα να το συναναστρέφουμαι
- 4.θα προσπαθούσα να το πείσω να σταματήσει
- 5.θα σκεπτόμουν να δοκιμάσω κι εγώ.
- 6.δεν θ'άλλαζε τίποτα στη σχέση μου μαζί του
- 7.δεν ξέρω πως θα αντιδρούσα
- 8.άλλο.....
- Ο.Δ.Α.

54

94. Τι θα έκανες αν αντιλαμβανόσουν ότι σε κάποιο χώρο που βρίσκεσαι (καφενείο,σχολείο,μπάρ,ντισκοτέκ, παν/μιο,γειτονιά κ.λ.π.) διακινούνται ναρκωτικά;

- 1.θα ειδοποιούσα την αστυνομία
- 2.θα ειδοποιούσα τους υπεύθυνους του χώρου αυτού.
- 3.θα φρόντιζα να φτάσει στις εφημερίδες ή ραδιόφωνο
- 4.θα φρόντιζα να μην ξαναπάω εκεί
- 5.θα μ'αφηνε αδιάφορο το γεγονός
- 6.Δεν ξέρω θ'αντιδρούσα.
7. άλλο.....
- Ο.Δ.Α.

55

Ζ.-Ελεύθερος χρόνος -ενδιαφέροντα

100. Διαβάζεις εφημερίδες;

- 1. καθημερινά
- 2. τακτικά
- 3. συχνά
- 4. σπάνια
- 5. ποτέ
- Ο.Δ.Α.

☐ 56

101. Αν διαβάζεις εφημερίδες, ποιές διαβάζεις

.....
.....

☐ 57

102. Με τι ασχολείσαι τις ελεύθερες ώρες σου;

(Ζητάμε να μας απαντήσει για κάθε απασχόληση)

1.καθημερινά, 2.τακτικά 3.συχνά 4.σπάνια 5.ποτέ Ο.Δ.Α.

- 1. πάω στον κινηματογράφο () 0
- 2. πάω στο θέατρο ()
- 3. διαβάζω ()
- 4. παίζω ποδόσφαιρο ()
- 5. κάνω άλλα σπόρ..... ()
-
- 6. Παρακολουθώ ποδοσφαιρικούς αγώνες ()
- 7. Παρακολουθώ αγώνες άλλων σπόρ. ()
- 8. Συχνάζω σε πολιτιστικούς συλλόγους ()
- 9. συχνάζω σε ντισκοτέκ ()
- 10. συχνάζω σε μπάρ ()
- 11. βλέπω T.V. ()
- 12. άλλο:..... ()

☐ 58

☐ 59

☐ 60

☐ 61

☐ 62

☐ 63

☐ 64

☐ 65

☐ 66

☐ 67

☐ 68

☐ 69

- 37 -

103α. Ανήκεις σε κάποιο πολιτικό, κοινωνικό ή θρησκευτικό χώρο που, εκφράζει περισσότερο την ιδεολογία σου;

- 1.Ναι
- 2.Όχι
- Ο.Δ.Α.

70

103β.Αν ανήκεις σε κάποιο χώρο, ή συμμετοχή σου στο χώρο αυτό είναι:

- 1.τακτική
- 2.σποραδική
- 3.δεν συμμετέχω πιά
- 4.δεν συμμετέχω ένεργα, αλλά παρακολουθώ ότι γίνεται.
- 9.Δε με αφορά (δεν ανήκω πουθενά)
- Ο.Δ.Α.

71

103.γ.Μήπως μπορείς να μου πεις σε ποιό χώρο

ανήκεις;.....

.....

- 9.Δε με αφορά
- Ο.Δ.Α.

72

Η. Δημογραφικά - Κοινωνική αλλαγή

104. Είσαι: (φύλο) 1.άνδρας 2.γυναίκα

105. Πόσων χρονών είσαι; :.....

1. κάτω από 15
2. 15-16
3. 17-18
4. 19-21
5. 22-25
6. 26-30
7. 31-35
8. 36-40
9. πάνω από 40

106. α.Πόσες τάξεις σχολείου έχεις πάει;

- 01.Μερικές τάξεις δημοτικού
- 02.Απόφοιτος δημοτικού
- 03.Απόφοιτος Γ'Γυμνασίου
- 04.Φοιτώ τώρα στο Γυμνάσιο
- 05.Απόφοιτος κατώτερης ή μέσης τεχνικής σχολής
- 06.Φοιτώ σε κατώτερη ή μέση τεχνική σχολή
- 07.Απόφοιτος εξαταξίου Γυμνασίου ή Λυκείου
- 08.Φοιτώ στο Λύκειο
- 09.Απόφοιτος Ανώτερης Σχολής
- 10.Φοιτώ σε Ανώτερη Σχολή
- 11.Απόφοιτος Πανεπιστημίου
- 12.Φοιτώ στο Πανεπιστήμιο

./.

K₄
1 2 3

□ 4

□ 5

□ 6

□ 7

- 39 -

107. β. Αναγκάστηκες να αφήσεις ποτέ τις σπουδές σου στη μέση;

□ 8

1. όχι
2. Ναι: στο Γυμνάσιο
3. Ναι: στο Λύκειο
4. Ναι: σε κατώτερη ή Μέση Τεχνική Σχολή
5. Ναι: στα ΚΑΤΕΕ, ή άλλη Ανώτερη Σχολή
6. Ναι: στο Πανεπιστήμιο
- ο. Δ.Α.

108. Πού έζησες κυρίως μέχρι τα 12 σου χρόνια;

□ 9

1. στην περιοχή Τ. ή Α.Π. σε παράγκες
2. συνέχεια στη περιοχή Τ. ή Α.-Π. σε κανον.σπίτι
3. περιοχή πρωτεύουσας
4. πόλη με περισσότερους από 100.000 κατ.
5. πόλη με 50.000 - 100.000 κατοίκους
6. πόλη με 10.000 - 50.000 κατ.
7. κωμόπολη με 3.000 - 10.000 κατ.
8. χωριό με λιγώτερους από 3.000 κατοίκους
9. εξωτερικό

109. Πού έζησες κυρίως από 13-18 χρονών;

□ 10

(για όσους είναι από 15-18 χρονών ισχύει από 13 - την παρούσα ηλικία τους).

1. στην περιοχή Τ. ή Α-Π σε παράγκες
2. στην περιοχή Τ. ή Α-Π σε κανονικό σπίτι
3. στην περιοχή πρωτεύουσας
4. πόλη με περισσότερους από 100.000 κατοίκους
5. πόλη με 50.000 - 100.000 κατ.
6. πόλη με 10.000 - 50.000 κατ.
7. κωμόπολη με 3.000 - 10.000 κατ.
8. χωριό με λιγώτερους από 3.000 κατ.
9. εξωτερικό

./.

110. Τον τελευταίο χρόνο (12 μήνες) κατοικούσες τον περισσότερο καιρό:

1. ΜΟΝΟΣ
2. Με τους γονείς ή τα αδέρφια σου
3. Με τους γονείς και άλλους συγγενείς
4. με σύζυγο, παιδιά και γονείς ή πεθερικά
5. Με σύζυγο και παιδιά
- .
6. με φίλους της ηλικίας σου
7. με μία κοπέλλα ή ένα αγόρι
8. με τον αδελφό σου/αδελφή σου
9. σε μαθητική ή φοιτητική εστία
10. σε ίδρυμα
11. σε άλλο:.....
- Ο. Λ.Α.

☐
11

111. Τον τελευταίο χρόνο (12 μήνες) κατοικούσες τον περισσότερο καιρό:

1. στην περιοχή Τ. ή Α.Π.
2. στην ευρύτερη περιοχή πρωτεύουσας
3. πόλη με περισσότερους από 100.000 κατοίκους
4. πόλη με 50.000 - 100.000 κατ.
5. πόλη με 10.000 - 50.000 κατ.
6. κωμόπολη με 3.000 - 10.000 κατ.
7. χωριό με λιγώτερους από 3.000 κατ.
8. εξωτερικό

☐
12

112. Μένεις τώρα στον ίδιο τόπο που γεννήθηκες ή μεγάλωσες;

1. Ναι
2. Όχι

☐
13

./.

☐
14

113. Ποιός ήταν ο λόγος που σ'έκανε να μετακινηθείς;

1. εργασία
2. γάμος
3. πήγα σε καλύτερη γειτονιά .
4. άλλο:.....

☐
15

114. Μένεις τώρα;

1. μόνος
2. με τους γονείς ή τα αδέρφια σου
3. με τους γονείς και άλλους συγγενείς
4. με σύζυγο, παιδιά και γονείς ή πεθερικά
5. με σύζυγο και παιδιά
6. με φίλους της ηλικίας σου
7. με μια κοπέλλα/ή ένα αγόρι
8. με τον αδελφό μου ή την αδελφή μου
9. σε μαθητική ή φοιτητική εστία
10. σε ίδρυμα
11. άλλο.....

☐
16

115. Μέχρι ποιά ηλικία έμενες συνέχεια με την πατρική σου οικογένεια;

1. μέχρι τα 12
2. μέχρι τα 15
3. μέχρι τα 18
4. μέχρι τώρα
- Ο. Δ.Α.

☐
17

116. Ο πατέρας σου και η μητέρα σου υπήρξαν μετανάστες;

1. όχι, ούτε ο πατέρας ούτε η μητέρα μου
2. ναί: και οι δύο (και με πήραν μαζί)
3. ναί: και οι δύο (με άφησαν στην Ελλάδα)
4. ναί: μόνο ο πατέρας μου
5. ναί: μόνο η μητέρα μου
- Ο. Δ.Α.

☐
18

- 42 -

117. Ο πατέρας σου είναι (ήταν) ναυτικός;

1. ναί
2. όχι
3. Δ.Ε.
- Ο.Δ.Α.

☐
19
118. Έλειπε ο πατέρας συχνά από το σπίτι για άλλο λόγο;
(π.χ. φυλακή, εξορία)

1. Δεν έχει κάνει ποτέ φυλακή
2. Έχει κάνει φυλακή
3. Έχει κάνει και φυλακή και εξορία
4. Έχει κάνει εξορία για πολιτικούς λόγους

☐
20

118. α. Πόσα χρόνια φυλακή;

118. β. Πόσα χρόνια εξορία;

118. γ. Για ποιούς λόγους φυλακή;

21	22
23	24
☐ 25	

119. Έχεις ζήσει στο εξωτερικό;

1. όχι
2. ναί:ακολούθησα τους μετανάστες γονείς μου
3. ναί:ακολούθησα τους γονείς μου
(για άλλους λόγους)
4. ναί:πήγα μετανάστης
5. ναί:πήγα να σπουδάσω
6. ναί:μεγάλωσα στο εξωτερικό
7. ναί:ήμουν ναυτικός
- Ο. Δ.Α.

☐
26

120. Τον τελευταίο χρόνο(12 μήνες):

1. Δούλευες
2. Σπούδαζες
3. Δούλευες και σπούδαζες
4. Δεν έκανες τίποτα
- Ο. Δ.Α.

☐
27

./.

121. α. Ποιό είναι το επάγγελμά σου;.....
.....
121. β. Εάν έχεις επαγγελματική απασχόληση πόσα χρόνια έχεις εργαστεί συνολικά;
1. ένα χρόνο
 2. δύο χρόνια
 3. τρία χρόνια
 4. τέσσερα χρόνια
 5. πέντε χρόνια +
 6. Δεν έχω επαγγελματική απασχόληση
 0. Δ.Α.
121. γ. Εάν έχεις επαγγελματική απασχόληση, πόσο εργάστηκες τον τελευταίο χρόνο (12 μήνες);
1. εργάστηκα συνεχώς
 2. εργάστηκα το περισσότερο διάστημα
 3. ήμουν άνεργος το περισσότερο διάστημα
 4. ήμουν άνεργος συνεχώς
 5. Δεν έχω επαγγελματική απασχόληση
 0. Δ.Α.
122. α. Είσαι:
1. άγαμος (η)
 2. έγγαμος (η) (χωρίς παιδιά)
 3. έγγαμος (η) (με παιδιά)
 4. διαζευγμένος (η), χωρισμένος (η), (χωρίς παιδιά)
 5. διαζευγμένος (η), χωρισμένος (η), (με παιδιά)
 6. χήρος (α) (χωρίς παιδιά)
 7. χήρος (α) (με παιδιά)
 8. συζώ
 0. Δ.Α.

☐ 1
28 29

☐
30

☐
31

☐
32

- 44 -

122. β. Αν έγγαμος (τώρα ή στο παρελθόν)
-Ποιά η καταγωγή της(του) συζύγου;

 33

.....

122. γ. Πόσα παιδιά έχεις:

 34

.....

123. Από πού κατάγονται οι γονείς σου;

1. ευρύτερη περιοχή Αθηνών πρωτεύουσας (^Π) (^μ)
 2. πόλη με περισσότερους από 100.000 κατ.
 3. πόλη με 50.000 - 100.000 κατ.
 4. πόλη με 10.000 - 50.000 κατ.
 5. κωμόπολη με 3.000 - 10.000 κατ.
 6. χωριό με λιγώτερους από 3.000 κατ.
 7. Μ.Ασία
 8. Κύπρος
 9. εξωτερικό

 35

 36

124. Πόσες τάξεις σχολείο έχουν πάει οι γονείς σου;

1. Αγράματος(η) (^Π) (^μ)
 2. μερικές τάξεις δημοτικού
 3. απόφοιτος(η) δημοτικού
 4. απόφ. Γ' Γυμνασίου
 5. απόφ. τεχνικής σχολής
 6. αποφ. εξαταξίου γυμνασίου
 7. φοίτησε σε ανώτερη-ανώτατη σχολή (δεν τελείωσε τις σπουδές)
 8. αποφ. ανώτερης Ανώτατης Σχολής
 9. Δεν ξέρω ακριβώς
 0. Δ.Α.

 37

 38

125. Ποιό είναι το επάγγελμα των γονιών σου;

πατέρας:.....

μητέρα :.....

 39

 40

./.

126. Έκανες ποτέ ή συνεχίζεις να κάνεις την ίδια δουλειά με τον πατέρα σου;

□
41

1. Όχι, ποτέ
2. Ναι, για λιγότερο από ένα χρόνο
3. Ναι, για 1-2 χρόνια
4. Ναι, για 3 και περισσότερα χρόνια
5. Ναι, δουλεύω συνεχώς με τον πατέρα μου.

Παρατήρηση: για παιδιά που είναι μικρά σε ηλικία και έχουν αρχίσει να εργάζονται συνεχώς με τον πατέρα, σημειώνουμε 5.

127. Εργάστηκες έστω και περιστασιακά στα σφαγεία, στην Κεντρική Λαχαναγορά ή στην Αγορά της οδού Αθηνάς;

□
42

1. ναι, για διάστημα λιγότερο από 1 χρόνο
2. ναι, για περισσότερο από 1 χρόνο
3. όχι, ποτέ

128. Οι γονείς σου:

□
43

1. ζουν και οι δύο μαζί;
2. Είναι χωρισμένοι
3. Ο πατέρας μου πέθανε πριν τα 15 μου χρόνια
4. Ο πατέρας μου πέθανε μετά τα 15 μου χρόνια
5. Η μητέρα μου πέθανε πριν τα 7 μου χρόνια
6. Η μητέρα μου πέθανε όταν ήμουν 8-15 χρόνων
7. Η μητέρα μου πέθανε αφού έγινα 15 χρόνων
8. Έχουν πεθάνει και οι δύο
0. Δ.Α.

129. Τι σειρά έχεις μεταξύ των αδελφών σου;

□
44

1. μοναχοπαίδι
2. πρώτος
3. μεσαίος
4. τελευταίος

- 46 -

130. Ποιό είναι περίπου το μηνιαίο εισόδημα της οικογένειάς σου;

1. λιγότερο από 10.000 δραχ., το μήνα
 2. από 10.000-25.000 δραχ., το μήνα
 3. από 25.000-50.000 δραχ., το μήνα
 4. πάνω από 50.000 δραχ., το μήνα
- Ο. Δ.Α.

./.

□
45

- 47 -

Θ. Οικογένεια και χρήση ναρκωτικών

131. α. Πού πρωτάκουσες για χασίς ή/και άλλα ναρκωτικά;

46	

1. δεν άκουσα ποτέ
2. στο σπίτι μου
3. σε συγγενικό μου σπίτι
4. στη γειτονιά
5. στο σχολείο
6. στο καφενείο, ντισκοτέκ, Pub, στην περιοχή
7. σε καφενείο, ντισκοτέκ, Pub, έξω από την περιοχή
8. αλλού:.....

131. β. Τι ηλικία είχες;

47	48

.....

132. α. Από ποιόν άκουσες;

49	

1. από γονείς
2. από αδέρφια
3. από φίλους, συνομιλήκους
4. από άλλους στη γειτονιά
5. δεν άκουσα ποτέ

132. β. Τι ηλικία είχες;

50	51

.....

133. α. Πού πρωτοείδες να καπνίζεται χασίς, ή να παίρνονται άλλα ναρκωτικά;

52	

1. δεν είδα ποτέ
2. στο σπίτι μου
3. σε σπίτι συγγενικό
4. σε τεκέ στη γειτονιά μου
5. σε άλλο στέκι στη γειτονιά μου
6. έξω από την περιοχή που έμενα

./.

133. β. Τι ηλικία είχες;

53 54

.....

134. α. Ποιόν είδες ή άκουσες να (ή ότι) καπνίζει;

55

56

.....

134. β. Τι ηλικία είχες τότε;

57 58

.....

135. Συζήτηση ανοιχτή για το πώς αισθάνθηκες τότε:

59

136. Τι γνώμη έχει ή θα είχε ο πατέρας σου για το αν
εσύ καπνίζεις (ή υποθετικά κάπνιζες) χασίς;
(ανοιχτή συζήτηση)

60

137. Τι γνώμη έχει η μητέρα σου; (ανοιχτή συζήτηση)

61

138. Ποιό άτομο από την πατρική σου οικογένεια
νοιώθεις (ένοιωθες) πιο κοντά σου;

62

1. πατέρα

2. μητέρα

3. αδελφό

4. αδελφή

5. άλλο:

139. Καπνίζει κανείς από την οικογένειά σου χασίς;

1. ναί
2. όχι
3. Δ.Ε.
4. Δ.Α.

□
63

140. Αν καπνίζει κάποιος, ποιός;

1. πατέρας
2. μητέρα
3. αδελφός (α)
4. αδελφή (ές)
5. σύζυγος
6. γιός
7. κόρη
8. άλλος:.....

□
64

Αν ο πατέρας "καπνίζει":

141. Πότε αντιλήφτηκες ότι ο πατέρας σου καπνίζει χασίς (ή κάποια άλλη ουσία εκτός από τσιγάρο)

1. ποτέ
2. προτού πάω στο Δημοτικό
3. στις πρώτες τάξεις του Δημοτικού
4. στις τελευταίες τάξεις του Δημοτικού
5. αφού τελείωσα το Δημοτικό
6. πάνω από 15 χρόνων
7. πάνω από 20 χρόνων
8. πάνω από 25 χρόνων
9. πάνω από 30 χρόνων

□
65

142. "Κάπνισες" ποτέ μαζί με τον πατέρα σου ή την παρέα του;

1. όχι, ποτέ
2. ναί, μερικές φορές
3. ναί, συχνά

□
66

- 50 -

143. α. Παίρνει κανείς από την οικογένειά σου άλλα ναρκωτικά;

☐
67

1. Ναι

2. Όχι

3. Δ.Ε.

4. Δ.Α.

143. β. Αν ναι,

ποιός;

☐
68

143. γ. Ποιά ουσία(ες);

.....

☐
69

144. α. Είναι κανείς από την οικογένειά σου αλκοολικός;

1. Ναι

2. Όχι

3. Δ.Ε.

4. Δ.Α.

☐
70

144. β. Αν ναι,

ποιός;

☐
71

145. α. Κάπνιζε χασίς ή έπαιρνε άλλα ναρκωτικά κανείς από την οικογένεια του πατέρα σου;

1. Ναι

2. Όχι

3. Δ.Ε.

4. Δ.Α.

☐
72

145. β. Αν ναι,

ποιός;

☐
73

145. γ. Ποιά ουσία;

.....

☐
74

./.

146. α. Κάπνιζε χασίς ή έπαιρνε άλλα ναρκωτικά κανείς
από την οικογένεια της μητέρας σου;

1. Ναι

2. Όχι

3. Δ.Ε.

4. Δ.Α.

146. β. Αν ναι, ποιός;.....

146. γ. Ποιά ουσία;.....

././

75

75

76

76

77

77

- 52 -

Ημερομηνία συνέντευξης:

Διάρκεια συνέντευξης:

Παρατηρήσεις: